STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE

Anul 13 (69), Nr. 2 **Aprilie – Iunie 2024**

S U M A R

Studii

RALUCA DIMITRIU, Principiul nediscriminării. Note privind hărțuirea la locul de muncă 145
DANIEL-MIHAIL ȘANDRU, Prolegomene privind dreptul la internet 161
EVELINA OPRINA, Independența justiției, între valoare constituțională și marja de apreciere a legiuitorului 171
CIPRIAN-RAUL ROMIȚAN, Libertatea de exprimare – garanție a libertății creatorilor din domeniul literar, artistic și științific 195
RADU STANCU, „*Libertatea garantată femeilor de a recurge la o întrerupere voluntară a sarcinii*”. Inovație constituțională a dreptului francez 205

Viaţa ştiiinţifică

Săptămâna de arbitraj de la Paris (18–22 martie 2024, Paris, Franța) (*Radu Stancu*) 215

Recenzii

Nicolas Dissaux, Gaël Chantepie (dir.), *La stylistique contractuelle*, Dalloz, Paris, 2022 (*Radu Stancu*) 223

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 13 (69), nr. 2, p. 139–232, Bucureşti, aprilie–iunie, 2024

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE

Année 13 (69), N°. 2 **Avril – Juin 2024**

S O M M A I R E

Études

RALUCA DIMITRIU, Le principe de non-discrimination. Notes sur le harcèlement en milieu de travail 145
DANIEL-MIHAIL ȘANDRU, Prolégomènes concernant le droit à Internet 161
EVELINA OPRINA, L'indépendance de la justice, entre valeur constitutionnelle et marge d'appréciation du législateur 171
CIPRIAN-RAUL ROMIȚAN, Liberté d'expression – garantie de la liberté des créateurs dans les domaines littéraire, artistique et scientifique 195
RADU STANCU, "*Liberté garantie aux femmes de recourir au licenciement volontaire de la grossesse*". Innovation constitutionnelle du droit français 205

Vie scientifique

Semaine de l'arbitrage à Paris (18–22 martie 2024, Paris, Franța) (*Radu Stancu*) 215

Revues

Nicolas Dissaux, Gaël Chantepie (dir.), *La stylistique contractuelle*, Dalloz, Paris, 2022 (*Radu Stancu*) 223

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 13 (69), nr. 2, p. 139–232, Bucureşti, aprilie–iunie, 2024

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE

Year 13 (69), No. 2 **April – June 2024**

S U M M A R Y

Studies

RALUCA DIMITRIU, The principle of non-discrimination. Notes on workplace harassment..... 145
DANIEL-MIHAIL ȘANDRU, Detention Preliminary Considerations on the Right to the Internet.... 161
EVELINA OPRINA, The independence of justice, between constitutional value and the discretionary limits of the legislator 171
CIPRIAN-RAUL ROMIȚAN, Freedom of expression – guarantee of the freedom of creators in the literary, artistic and scientific fields 195
RADU STANCU, "*The Freedom guaranteed to Women to resort to a Voluntary Termination of Pregnancy*". Constitutional innovation of French Law 205

Scientific Life

Paris Arbitration Week (18–22 martie 2024, Paris, Franța), (*Radu Stancu*)..... 215

Reviews

Nicolas Dissaux, Gaël Chantepie (dir.), *La stylistique contractuelle*, Dalloz, Paris, 2022 (*Radu Stancu*) 223

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 13 (69), nr. 2, p. 139–232, Bucureşti, aprilie–iunie, 2024

PRINCIPIUL NEDISCRIMINĂRII. NOTE PRIVIND HĂRȚUIREA LA LOCUL DE MUNCĂ

Dr. Raluca DIMITRIU[*]

Abstract: *The Romanian Constitution, numerous international and European norms, as well as abundant national legislation, enshrine the principle of equal rights and the prohibition of discrimination. This principle is especially important in the workplace. Indeed, labour relations being power relations, asymmetric relations of subordination, they constitute a special space for the manifestation of discriminatory acts. This paper concerns a specific form of discrimination, namely harassment. This has the particularity that it does not require a comparator. The Romanian legislation includes a detailed regulation of this subject, the usefulness of which can be jeopardized by non-compliance with the rules of legislative technique. The new methodology for preventing and combating harassment based on sex, as well as moral harassment at work, far from shedding light on the controversial issue of workplace harassment, ends up introducing confusion and ambiguities.*

Key words: *Romanian Constitution; Discrimination; Harassment; Labour Relations*.

1. Fundament normativ. De la Constituție la legislația muncii

Constituția României consacră în art. 16 alin. (1) principiul egalității de drepturi: „Cetățenii sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și discriminări”. Este un principiu cu reverberații în toate sferele vieții sociale, expresie a unor nuanțate reglementări cuprinse în cele importante acte normative internaționale și europene, începând cu art. 2 pct. 1 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, care consacră dreptul la egalitate în fața legii și protecție împotriva discriminării. Pe terenul mișcător al conduitei discriminatorii – atât de proprii însăși ființei umane – se caută (nu întotdeauna cu succes) repere și reguli stricte. Iar sfera raporturilor de muncă reprezintă spațiul în care, prin excelență manifestările discriminatorii se pot întâlni, de unde și preocuparea specială a legiuitorului de la nivel internațional, european și, mai apoi, domestic pentru interzicerea acestuia.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului interzice, prin art. 14 – discriminarea cu privire la exercitarea drepturilor și libertăților prevăzute de convenție, cât și (ca urmare a Protocolului nr. 12), cu privire la orice alte drepturi consacrate în reglementările interne. Iar, în materia raporturilor de muncă, Carta

[*] Cercetător științific gr.I, Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române; Raluca.dimitriu@drept.ase.ro

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 13 (69), nr. 2, p. 145–160, București, aprilie–iunie, 2024

DOI: 10.59277/SCJ.2024.2.01

Socială Europeană revizuită impune dreptul la egalitate de șanse și tratament în materie de angajare și exercitare a profesiei.

Art. 19 din Tratatul Uniunii Europene permite Consiliului și Parlamentului, printr-o procedură specială, să ia „măsurile necesare în vederea combaterii oricărei discriminări bazate pe sex, rasă sau origine etnică, pe religie sau convingeri, pe handicap, vârstă sau orientare sexuală”[1].

Art. 21 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene interzice „discriminarea de orice fel, bazată pe motive precum sexul, rasa, culoarea, originea etnică sau socială, caracteristicile genetice, limba, religia sau convingerile, opiniile politice sau de orice altă natură, apartenența la o minoritate națională, averea, nașterea, un handicap, vârsta sau orientarea sexuală.”

Nu mai puțin, directivele esențiale în domeniu impun standardele necesare asigurării nediscriminării în toate statele membre:

– Directiva 2000/43/CE cu privire la implementarea principiului tratamentului egal între persoane, indiferent de originea rasială sau etnică – care privește raporturile de muncă, precum și accesul la bunuri, servicii și variate beneficii sociale (sănătate, educație, locuință, asigurări sociale);

– Directiva 2000/78/CE de creare a unui cadru general în favoarea tratamentului egal privind ocuparea forței de muncă și condițiile de muncă – care privește doar raporturile de muncă și are în vedere discriminarea bazată pe următoarele criterii: orientare sexuală, apartenență/convingeri religioase, vârstă și dizabilități ;

– Directiva 2006/54/CE privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă.

Recenta Directivă (UE) 2023/970 de consolidare a aplicării principiului egalității de remunerare pentru aceeași muncă sau pentru o muncă de aceeași valoare între bărbați și femei prin transparență salarială și mecanisme de asigurare a respectării legii – constituie expresia acestei evoluții arborescente a principiului egalității de drepturi, pe toate palierele activității sociale. Directiva marchează o schimbare de paradigmă sub aspectul transparenței salariale, semnalând faptul că „aplicarea principiului egalității de remunerare este împiedicată de lipsa de transparență a sistemelor de remunerare, de lipsa securității juridice cu privire la conceptul muncii de aceeași valoare și de obstacolele procedurale cu care se confruntă victimele discriminării. Lucrătorii nu dispun de informațiile necesare pentru a introduce cu succes o acțiune privind egalitatea de remunerare și, în special,

[1] De asemenea, potrivit art. 2 din Tratatul privind Uniunea Europeană, „Uniunea se întemeiază pe valorile respectării demnității umane, libertății, democrației, egalității, statului de drept, precum și pe respectarea drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților. Aceste valori sunt comune statelor membre într-o societate caracterizată prin pluralism, nediscriminare, toleranță, justiție, solidaritate și egalitate între femei și bărbați.” Pentru un comentariu al acestui text, R. Geiger, Art. 2 TEU [Common values], în R. Geiger, D-E Khan, M. Kotzur (coord.), „European Union Treaties”, CH Beck, Hart, Germany, 2015, pp. 15–17.

de informații despre nivelurile de remunerare a categoriilor de lucrători care prestează aceeași muncă sau o muncă de aceeași valoare. O transparență sporită ar permite evidențierea prejudecăților pe criteriu de sex și a discriminării în structurile de remunerare ale unei întreprinderi sau organizații". Statele membre vor trebui să transpună directiva până la data de 7 iunie 2026.

Dar nu numai directivele „specializate" pe discriminare cuprind astfel de prohibiții, ci și cele care guvernează cu titlu general sau special, raporturile de muncă. Diferențele de regim juridic manifestate de sistem la sistem nu vor putea fi utilizate în scopul de a discrimina un lucrător provenind dintr-un stat membru în raport cu colegii săi provenind din alt stat membru. Mai mult decât atât, reglementarea celor mai diverse varietăți de contracte de muncă în care se poate presta munca în prezent nu va putea atrage discriminarea lucrătorilor care își desfășoară activitatea în temeiul unui contract de muncă atipic în raport cu cei care lucrează în temeiul unui contract de muncă tipic. Normele de interzicere a discriminării au caracter de protecție, deci nu vor putea fi niciodată folosite pentru a atrage un regim juridic mai dezavantajos tocmai pentru lucrătorii mai expuși din punct de vedere economic, a căror protecție se urmărește. Ca urmare, norme de protecție împotriva discriminării pot fi întâlnite și în Directiva 97/81 privind acordul-cadru cu privire la munca pe fracțiune de normă, Directiva 99/70/CE privind acordul-cadru cu privire la munca pe durată determinată sau Directiva 2008/104 privind munca prin agent de muncă temporară.

În planul legislației naționale, principiul nediscriminării este consacrat prin numeroase acte normative, între care:

– Codul muncii, cu modificările ulterioare;

– Ordonanța Guvernului nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare[2];

– Legea nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse între femei și bărbați[3];

– Hotărârea Guvernului nr. 262/2019 pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a prevederilor Legii nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse și de tratament între femei și bărbați[4];

– Ordonanța Guvernului nr. 96/2003 privind protecția maternității la locurile de muncă[5];

– Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 61/2008 privind implementarea principiului egalității de tratament între femei și bărbați în ceea ce privește accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii[6];

---

[2] Republicată în „Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 66 din 7 martie 2014, cu modificărilor ulterioare.

[3] Republicată în „Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 326 din 5 iunie 2013, cu modificările ulterioare.

[4] Publicată în „Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 333 din 2 mai 2019.

[5] Publicată în „Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 750 din 27 octombrie 2003, cu modificările ulterioare.

[6] Publicată în „Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 385 din 21 mai 2008.

– Hotărârea Guvernului nr. 970/2023 pentru aprobarea Metodologiei privind prevenirea și combaterea hărțuirii pe criteriul de sex, precum și a hărțuirii morale la locul de muncă[7];

– Legea nr. 69/2024 pentru ratificarea Convenției nr. 190/2019 privind eliminarea violenței și a hărțuirii în lumea muncii, adoptată la cea de-a 108-a sesiune a Conferinței Internaționale a Muncii a Organizației Internaționale a Muncii, la Geneva la 21 iunie 2019[8].

Toată această legislație, însoțită de o jurisprudență flamboaiantă, caută să construiască o societate în care relațiile dintre participanții la raporturile de muncă să fie libere de stereotipuri și prejudecăți.

2. Hărțuirea – formă atipică de discriminare

A discrimina înseamnă, din punct de vedere etimologic, a face o distincție, separa, a crea o diferențiere între mai multe elemente. De aceea, pentru toate celelalte forme ale discriminării (discriminarea directă, indirectă, ordinul de a discrimina) este necesară identificarea unui *comparator*.

Nu și în cazul hărțuirii.

Deși hărțuirea face parte dintre formele discriminării, proba acesteia nu depinde de comparația cu comportamentul față de un alt salariat (prin ipoteză, „nehărțuit"), ceea ce nu face decât să complice, din punct de vedere juridic, desenul acestui tip *sui generis* de discriminare.

Potrivit art. 5 alin. (5) din Codul muncii, hărțuirea constă în orice tip de comportament care are la bază unul dintre criteriile de discriminare, având ca scop sau ca efect lezarea demnității unei persoane și duce la crearea unui mediu intimidant, ostil, degradant, umilitor sau ofensator. Criteriile de discriminare sunt: criteriul de rasă, cetățenie, etnie, culoare, limbă, religie, origine socială, trăsături genetice, sex, orientare sexuală, vârstă, handicap, boală cronică necontagioasă, infectare cu HIV, opțiune politică, situație sau responsabilitate familială, apartenență ori activitate sindicală, apartenență la o categorie defavorizată.

Constituie subspecii ale hărțuirii:

– hărțuirea sexuală, definită ca fiind „situația în care un comportament indezirabil cu conotație sexuală se manifestă în mod fizic, verbal sau nonverbal, având ca obiectiv sau ca efect prejudicierea demnității unei persoane și în special crearea unui cadru intimidant, ostil, degradant, umilitor sau ofensator." (Directiva 2006/54/CE). În mod notabil, Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 190/2019 privind eliminarea violenței și a hărțuirii în lumea muncii distinge între „violență și hărțuire bazată pe diferența de gen", concept mai larg ce vizează violența și hărțuirea îndreptate împotriva persoanelor *din cauza* sexului sau genului acestora sau care afectează în mod disproporționat persoanele de un anumit sex sau gen și „hărțuirea sexuală", care este doar una dintre multiplele forme ale hărțuirii bazate pe diferența de gen;

[7] Publicată în „Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 939 din 17 octombrie 2023.

[8] Publicată în „Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 285 din 2 aprilie 2024.

– hărțuirea psihologică, definită ca fiind orice comportament necorespunzător care are loc într-o perioadă, este repetitiv sau sistematic și implică un comportament fizic, limbaj oral sau scris, gesturi sau alte acte intenționate și care ar putea afecta personalitatea, demnitatea sau integritatea fizică ori psihologică a unei persoane. Acest concept a fost introdus în legislația românească prin Legea nr. 232/2018 pentru modificarea și completarea Legii nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse și de tratament între femei și bărbați[9];

– hărțuirea morală, definită ca fiind orice comportament exercitat cu privire la un angajat de către un alt angajat care este superiorul său ierarhic, de către un subaltern și/sau de către un angajat comparabil din punct de vedere ierarhic, în legătură cu raporturile de muncă, care să aibă drept scop sau efect o deteriorare a condițiilor de muncă prin lezarea drepturilor sau demnității angajatului, prin afectarea sănătății sale fizice sau mentale ori prin compromiterea viitorului profesional al acestuia, comportament manifestat în oricare dintre următoarele forme: conduită ostilă sau nedorită; comentarii verbale; acțiuni sau gesturi.

O altă subspecie, încă nereglementată distinct, o constituie hărțuirea religioasă, ce nu se confundă cu manifestarea legitimă a crezurilor religioase[10] – o formă de hărțuire tot mai frecventă în contextul accentuării multiculturalismului european, al amenințărilor teroriste având adesea conotații religioase și al amplificării fenomenului migrationist. Protecția împotriva hărțuirii religioase poate veni în conflict cu libertatea de expresie; se admite în general că afirmațiile critice la adresa unei anumite religii nu constituie, prin ele însele, forme de hărțuire a adepților acesteia. Însă ridiculizarea sau izolarea victimei la locul de muncă, determinate de apartenența ei religioasă, pot fi interpretate ca forme de hărțuire.

3. Hărțuirea la locul de muncă

Constituie hărțuire morală la locul de muncă orice comportament care, prin caracterul său sistematic, poate aduce atingere demnității, integrității fizice ori mentale a unui angajat sau grup de angajați, punând în pericol munca lor sau degradând climatul de lucru[11]. Stresul și epuizarea fizică intră sub incidența hărțuirii morale la locul de muncă.

Dar ce reprezintă „locul de muncă” în acest context? Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 190/2019 privind eliminarea violenței și a hărțuirii în lumea muncii utilizează o accepțiune extinsă a conceptului de loc de muncă, incluzând aici: spațiile publice și private atunci când acestea constituie un loc de muncă; locurile în care lucrătorul este plătit, se odihnește sau mănâncă sau folosește

[9] Publicată în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, nr. 679 din 6 august 2018.

[10] E. Tăvală, *Când expresia religioasă creează un mediu de muncă ostil. Direcții europene legate de libertatea religioasă la locul de muncă*, în Țichindelean, M., Gheorghe M. (editori), „Actualități și perspective în legislația muncii”, Ed. Universul juridic, 2016, p. 186.

[11] Pentru o analiză a hărțuirii la locul de muncă în lumina reglementări românești, a se vedea F. Bejan, *The First Romanian Regulation on Moral Harassment*, AGORA International Journal of Juridical Sciences, Nr. 2 (2020), pp. 32–41.

grupurile sanitare, instalațiile pentru spălare și vestiarele; spațiile de cazare puse la dispoziție de angajator; locul ocupat în timpul deplasărilor, călătoriilor, instruirii, evenimentelor sau activităților sociale în interes de serviciu, ca și al deplasării către și dinspre locul de muncă. În mod notabil, hărțuirea la locul de muncă poate fi săvârșită, potrivit Convenției, și prin intermediul comunicărilor legate de muncă, inclusiv cele efectuate prin tehnologia informației și comunicațiilor. Altfel spus, vom înțelege prin „hărțuire la locul de muncă" orice hărțuire săvârșită într-un context fizic sau online, asociat executării raportului de muncă.

Subiectele acestei protecții nu o constituie numai salariații, dar și alte categorii de personal, cum ar fi funcționarii publici (care se află în raporturi de serviciu cu instituția sau autoritatea publică unde își desfășoară activitatea) sau lucrătorii care au un raport de muncă, fără a avea și un contract de muncă, cum ar fi internii sau zilierii. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 190/2019 face de asemenea referire și la voluntari, la persoanele aflate în căutarea unui loc de muncă sau la persoanele care au depus cereri pentru ocuparea unui loc de muncă. Astfel, de exemplu, hărțuirea manifestată cu prilejul recrutării, asupra unui candidat la ocuparea postului vacant respectiv, este tot hărțuire la locul de muncă.

Potrivit Legii nr. 167/2020[12], fiecare angajat are dreptul la un loc de muncă lipsit de acte de hărțuire morală. Niciun angajat nu va fi sancționat, concediat sau discriminat, direct sau indirect, inclusiv cu privire la salarizare, formare profesională, promovare sau prelungirea raporturilor de muncă, din cauză că a fost supus sau că a refuzat să fie supus hărțuirii morale la locul de muncă.

În plan european, Agenția OSHA (Occupational Safety and Health Administration) a Uniunii Europene a început să includă hărțuirea între noile riscuri ce pot afecta sănătatea la locul de muncă. Astfel, accidentele de muncă și bolile profesionale nu se mai limitează la sfera lor tradițională (ce aparține astăzi „arheologiei juridice"), în optica OSHA, ci integrează și riscurile psihologice.

Într-adevăr, hărțuirea are o importantă componentă psihologică; normele care o privesc se află la intersecția psihologiei muncii, a psihologiei sociale și a managementului resurselor umane. Hărțuirea ascunde o gamă foarte largă de comportamente umane indezirabile (fizice, psihologice, sexuale); pare imposibil ca legea să ofere o protecție adecvată împotriva tuturor acestor conduite, a căror gravitate merge de la minore manifestări de lipsă de respect la infracțiuni grave, uneori de natură sexuală sau săvârșite cu violență. De fapt, demnitatea în muncă exact asta presupune: posibilitatea salariatului de a se vedea la adăpost față de riscurile pe care componenta socială a muncii, construită pe elementul de subordonare, le subîntinde[13].

---

[12] Pentru modificarea şi completarea Ordonanţei Guvernului *nr*. 137/2000 privind prevenirea şi sancţionarea tuturor formelor de discriminare, precum şi pentru completarea art. 6 din Legea nr. *202/2002 privind egalitatea de şanse şi de tratament între femei şi bărbaţi, publicată în Monitorul* Oficial nr. 713 din 7 august 2020.

[13] A se vedea și O. C. Niemesch, *Hărţuirea în raporturile de muncă*, Editura Universul Juridic, 2020; *Dreptul muncii. Anxietăţi ale prezentului*, Ed. Rentrop și Straton, Bucureşti, 2016, p. 349 și urm.

Angajatorul are de principiu obligația de a nu fi el însuși autorul unei hărțuiri, dar are și obligația de a-l proteja pe salariat împotriva hărțuirii provenite de la terți (de la colegi, și chiar de la clienți). În plus, proba hărțuirii nu depinde de comparația cu comportamentul față de un alt salariat (prin ipoteză, „nehărțuit"), ceea ce nu face decât să complice, din punct de vedere juridic, desenul acestui tip *sui generis* de discriminare. Au apărut denumiri specifice; astfel, hărțuirea orizontală poartă numele de „mobbing", în timp ce cea orizontală – cea de „bossing". Suedia a fost prima țară care a introdus legislația anti-hărțuire, încă din 1993. Astăzi, majoritatea legislațiilor naționale obligă angajatorul la adoptarea de norme interne ale angajatorului pentru protecția salariaților împotriva hățuirii și impun o evaluare periodică a stării de fapt din fiecare unitate, cu măsurători care vizează frecvența și durata situațiilor de hărțuire.

Hărțuirea poate provoca demisia salariatului, printr-o veritabilă viciere a consimțământului acestuia[14]. Pe de altă parte, salariatul hărțuit are dreptul de a demisiona fără preaviz, în condițiile art. 81 alin. (8) din Codul muncii[15]. De altfel, Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 190/2019 prevede la art. 10 lit. g) că legislațiile naționale ar trebui să prevadă dreptul lucrătorilor de a se retrage dintr-o situație de muncă în legătură cu care au temeiuri justificate să considere că prezintă un pericol iminent şi grav pentru viață, sănătate sau siguranță din cauza violenței şi hărțuirii, fără a suferi de pe urma unor represalii sau a altor consecințe disproporționate[16].

Din aceeași familie comportamentală, „bullying"-ul este considerat un comportament îndreptat împotriva unui subordonat (adesea mai puțin pregătit sau la început/final de carieră), constând într-un abuz verbal, amenințare, umilință ori sabotaj[17] – comportamente de natură a încălca dreptul salariatului la demnitate la locul de muncă. Toate aceste situații au ca premisă existența unui dezechilibru de putere, de care una dintre părți abuzează în detrimentul celeilalte.

Studiile[18] atestă prezența unor factori favorizanți pentru hărțuire, cum ar fi genul (femeile sunt mai expuse decât bărbații, cu deosebire la hărțuirea sexuală), veniturile scăzute, politicile manageriale defectuoase, perioadele de criză, restructurările și reorganizările intervenite locul de muncă, caracterul monoton al muncii, rata șomajului, absența unui echilibru între timpul de muncă și viața de

[14] A se vedea, A. Gheondea, S. Ilie, M. Lambru, A. Mihăilescu, A. Neguţ, M. Stanciu, C. Tomescu, *Fenomene specifice de discriminare la locul de muncă: Mobbing-ul*, în „Calitatea vieții" nr. 1–2, 2010, pp. 113–136; R. Dimitriu, *Doctrina concedierii implicite în dreptul englez*, în „Revista de drept comercial" nr. 12/2001, pp. 70–79.

[15] „Salariatul poate demisiona fără preaviz dacă angajatorul nu își îndeplinește obligațiile asumate prin contractul individual de muncă".

[16] Pentru o propunere de integrare expresă a acestui drept în legislația românească, a se vedea Al. Ţiclea, *Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 190/2019 privind eliminarea violenței și hărțuirii în lumea muncii* în „Revista Română de Dreptul Muncii" nr. 3/2020, p. 25

[17] Cu privire la diferența dintre „mobbing" și „bulliying", as e vedea A. Gheondea ş. a., *op. cit.,* p. 121

[18] Eurofound, Violence and harassment in European workplaces, 2015,
http://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_comparative_analytical_report/field_ef_documents/ef1473en.pdf

familie, lipsa de securitate a locului de muncă etc. Efectele se produc și asupra angajatorului, ele incluzând absenteismul, lipsa de performanță, dar și demisia celor afectați.

Angajații care săvârșesc acte sau fapte de hărțuire morală la locul de muncă răspund disciplinar, în condițiile legii și ale regulamentului intern al angajatorului. Răspunderea disciplinară nu înlătură răspunderea contravențională sau penală a angajatului pentru faptele respective. Angajatorul are obligația de a lua orice măsuri necesare în scopul prevenirii și combaterii actelor de hărțuire morală la locul de muncă, inclusiv prin prevederea în regulamentul intern al unității de sancțiuni disciplinare pentru angajații care săvârșesc acte sau fapte de hărțuire morală la locul de muncă. Nerespectarea acestei obligații se sancționează cu amendă de 30.000 lei la 50.000 lei. Hărțuirea morală la locul de muncă săvârșită de către un angajat, prin lezarea drepturilor sau demnității unui alt angajat, se pedepsește cu amendă de la 10.000 lei la 15.000 lei.

Ori de câte ori va constata săvârșirea unei fapte de hărțuire morală la locul de muncă, instanța de judecată sau, după caz, Consiliul Național al Discriminării poate, în condițiile legii:

a) să dispună obligarea angajatorului la luarea tuturor măsurilor necesare pentru a stopa orice acte sau fapte de hărțuire morală la locul de muncă cu privire la angajatul în cauză;

b) să dispună reintegrarea la locul de muncă a angajatului în cauză;

c) să dispună obligarea angajatorului la plata către angajat a unei despăgubiri în cuantum egal cu echivalentul drepturilor salariale de care a fost lipsit;

d) să dispună obligarea angajatorului la plata către angajat a unor daune compensatorii și morale;

e) să dispună obligarea angajatorului la plata către angajat a sumei necesare pentru consilierea psihologică de care angajatul are nevoie, pentru o perioadă rezonabilă stabilită de către medicul de medicină a muncii;

f) să dispună obligarea angajatorului la modificarea evidențelor disciplinare ale angajatului.

4. Metodologia privind prevenirea și combaterea hărțuirii

Potrivit Hotărârii Guvernului nr. 970/2023 pentru aprobarea Metodologiei privind prevenirea și combaterea hărțuirii pe criteriul de sex, precum și a hărțuirii morale la locul de muncă, angajatorii au o serie de noi obligații în vederea prevenirii și combaterii acestei forme de discriminare. Aplicarea metodologiei trebuie realizată în termen de 6 luni de la intrarea ei în vigoare, adică până în aprilie 2024.

Obiectivele metodologiei sunt următoarele:

a) să ofere un instrument de lucru pentru experții/tehnicienii în egalitate de șanse și pentru angajații cu atribuții în domeniul egalității de șanse și de tratament între femei și bărbați;

b) să susțină intervenția interinstituțională și multidisciplinară în domeniul egalității de șanse și de tratament între femei și bărbați;

c) să promoveze asigurarea egalității de șanse și de tratament între femei și bărbați în domeniul muncii;

d) să sprijine persoanele care se află în situații de hărțuire pe criteriul de sex și de hărțuire morală la locul de muncă;

e) să vină în sprijinul instituțiilor, autorităților administrației publice centrale și locale, civile și militare, precum și al companiilor private care se confruntă, la nivel intern, cu situații de hărțuire pe criteriul de sex și hărțuire morală la locul de muncă.

Potrivit ghidului, angajatorii și persoanele desemnate de către conducerea instituțiilor, care intervin în situații de hărțuire pe criteriul de sex și de hărțuire morală la locul de muncă, trebuie să respecte următoarele principii specifice:

a) respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale;

b) promovarea egalității de șanse și de tratament între femei și bărbați și eliminarea discriminării directe și indirecte pe criteriul de sex;

c) comunicarea și colaborarea cu alți specialiști din cadrul departamentelor de specialitate ale entității în care își desfășoară activitatea;

d) culegerea și analizarea datelor și informațiilor privind egalitatea de șanse și de tratament între femei și bărbați la nivelul entității în care își desfășoară activitatea;

e) elaborarea unor rapoarte, studii, analize și/sau prognoze privind aplicarea principiului egalității de șanse și de tratament între femei și bărbați, în domeniul specific de activitate;

f) cooperarea, colaborarea și realizarea schimbului de informații, după caz, cu autoritățile centrale și locale, cu instituțiile de învățământ și de cercetare, cu organizații neguvernamentale;

g) asigurarea informării de specialitate pentru conducerea entității în care își desfășoară activitatea în legătură cu respectarea legislației în domeniu;

h) participarea efectivă la activitățile angajatorului privind programarea, identificarea, formularea, finanțarea, implementarea și evaluarea în cadrul proiectelor/programelor inițiate la nivelul instituției/companiei, din perspectiva includerii și monitorizării aspectelor referitoare la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați.

Scopul ghidului este acela de a pune la dispoziția angajaților instituției/ angajatorului instrumentele necesare în exercitarea deplină a drepturilor și libertăților individuale în mediul de muncă. Obiectivul principal al instrumentului este acela de a asigura un mediu optim de muncă, bazat pe respect egal pentru demnitatea ființei umane, și de a asigura tuturor angajaților, indiferent de sex, condițiile necesare pentru un climat în care primează încrederea, empatia, înțelegerea, profesionalismul, dedicația pentru satisfacerea interesului general.

Din păcate însă, dincolo de aceste obiective declarative, metodologia este prost redactată atât din punctul de vedere al tehnicii legislative, cât și pe fond, vădind o necunoaștere atât a normelor de drept al muncii, cât și a teoriei nediscriminării în general. Metodologia nu este corelată cu celelalte acte normative aplicabile în materie, ceea ce o face dificil de aplicat în practică.

Mai întâi, deși Metodologia cuprinde un desfășurător al anchetei hărțuirii, care finalmente va conduce la sancționarea disciplinară a autorului actelor de hărțuire (dacă plângerea se dovedește întemeiată), aceasta nu este corelată cu procedura disciplinară din Codul muncii. Nici termenele, nici etapele, nici persoanele responsabile – nu sunt aceleași. Deci la finalul anchetei hățuirii, desfășurate potrivit Metodologiei, ar trebui începută o nouă anchetă, de această dată potrivit dispozițiilor Codului muncii.

În al doilea rând, Metodologia impune copierea unor acte normative (cum ar fi Ordonanța Guvernului nr. 137/1000 și Legea nr. 202/2002 în Regulamentul intern, ceea ce este clar inutil.

În al treilea rând, ea cuprinde o serie de norme care caută să reglementeze ceea ce nu poate fi reglementat – de exemplu, procedura informală de soluționare a situației sau comunicarea cu colegii, de la care victima hărțuirii ar primi susținere și consiliere.

În al patrulea rând, Metodologia cuprinde norme repetitive și uneori contradictorii. În ea ni se spune ritos că angajatorul (chiar și privat) trebuie să desemneze persoana responsabilă cu primirea plângerilor „prin act administrativ". În registrul de semnalare a cazurilor trebuie precizată „faza hărțuirii". Cazurile de hărțuire trebuie tratate cu maximă confidențialitate, dar raportate de îndată conducătorului unității. Reprezentantul sindical o asistă pe victimă, dar face parte în același timp din Comisia de soluționare a plângerii. Și așa mai departe.

Dincolo de aceste aspecte, Metodologia rămâne un act normativ, a cărui aplicare este obligatorie, sub sancțiune contravențională, pentru toți angajatorii.

5. Obligațiile angajatorului

În esență, angajatorul are următoarele obligații:

a) introducerea de măsuri care să vizeze modalități de analiză, gestionare și soluționare a sesizărilor privind cazurile de hărțuire pe criteriul de sex și al hărțuirii morale la locul de muncă, precum și prevenirea actelor de hărțuire, ca urmare a analizei și soluționării cazului;

b) stabilirea rolului și responsabilităților concrete în prevenirea și combaterea hărțuirii. Angajatorul va desemna prin decizie o persoană responsabilă sau o Comisie de primire și soluționare a cazurilor de hărțuire;

c) punerea în aplicare a metodologiei, adaptată situației specifice a angajatorului/conducătorului, cu mențiunea că fiecare angajator își poate elabora propriul ghid privind prevenirea și combaterea hărțuirii pe criteriul de sex, precum și a hărțuirii morale la locul de muncă, adaptat condițiilor specifice de muncă, cu respectarea termenelor și principiilor prevăzute în anexa la metodologie.

d) introducerea dispozițiilor Ordonanței Guvernului nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, republicată, cu modificările și completările ulterioare, și ale Legii nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse și de tratament între femei și bărbați, republicată, cu modificările și completările ulterioare, în regulamentul intern;

e) interzicerea și sancționarea oricăror acțiuni care pot conduce la hărțuire morală la locul de muncă sau pe criteriul de sex. Deja erau în mod normal stabilite prin Regulamentul intern actele de hărțuire ca fiind abateri disciplinare;

f) instruirea angajaților în vederea conștientizării și prevenirii fenomenului de hărțuire. Informarea și instruirea tuturor angajaților, prin organizarea unor cursuri de formare cu privire la prevederile metodologiei, se va realiza anual;

g) diseminarea metodologiei prin toate mijloacele interne de comunicare/ informare a angajaților;

h) constituirea unui registru de semnalare a cazurilor unde vor fi înregistrate plângerile/sesizările[19].

6. Ce poate face victima?

Victima unui act de hărțuire are următoarele posibilități:

a) abordarea directă a presupusului hărțuitor sau, dacă nu îl poate aborda direct, informarea superiorul ierarhic al presupusului hărțuitor despre comportamentul nedorit și deranjant;

b) informarea persoanei responsabile/comisiei de primire și soluționare a cazurilor de hărțuire asupra oricăror acțiuni sistematice/repetate de hărțuire pe criteriul de sex și de hărțuire morală la locul de muncă;

c) încercarea soluționării amiabile a cauzei;

d) sesizarea instanței de judecată.

Dintre aceste patru posibilități, cea care ne va interesa în mod deosebit va fi cea de a doua, care presupune depunerea unei plângeri la persoana responsabilă sau la comisie, în vederea unei soluționări interne.

De semnalat că un angajat care a fost supus hărțuirii poate, de asemenea, să facă o plângere la alte instituții care au competențe în domeniul hărțuirii. Aceste plângeri se pot face conform prevederilor Legii nr. 202/2002, republicată, cu modificările și completările ulterioare, la:

– inspectoratul teritorial de muncă;

– Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării;

– instanțele de judecată;

– organele de cercetare penală dacă hărțuirea este atât de gravă, încât se încadrează în formele prevăzute de Codul penal.

Natura sancțiunilor va depinde de gravitatea și amploarea actelor de hărțuire. Se vor aplica sancțiuni proporționale, pentru a se asigura că incidentele de hărțuire nu sunt tratate ca fiind comportamente normale/tolerabile.

Sancțiunile aplicabile angajatorului/conducătorului se regăsesc în Ordonanța Guvernului nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, republicată, cu modificările și completările ulterioare, precum și în Legea nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse și de tratament între femei și bărbați,

[19] Pentru dezvoltări, a se vedea, R. Dimitriu (coord.), *Consilier – Codul muncii*, Ed. Rentrop și Straton, 2024, D 50.

republicată, cu modificările și completările ulterioare, și se aplică proporțional cu gravitatea faptelor.

7. Comisia de primire și soluționare a plângerilor de hărțuire

În fiecare firmă va exista fie o persoană responsabilă cu primirea și soluționarea plângerilor de hărțuire, fie o comisie desemnată în acest sens. Persoana responsabilă cu primirea și soluționarea sesizărilor poate fi expertul în egalitatea de șanse și tratament. Dar aceasta este doar o facultate; angajatorul nu are obligația de a desemna sau angaja un astfel de expert. Angajatorul desemnează persoana responsabilă, respectiv membrii Comisiei de primire și soluționare a cazurilor de hărțuire, prin decizie. Dacă angajatorul a optat pentru desemnarea unei Comisii, aceasta va fi constituită din cel puțin 3 membri titulari și un membru supleant.

La nominalizarea Comisiei de primire și soluționare a cazurilor de hărțuire se va ține seama de următoarele aspecte:

– asigurarea echilibrului între sexe – reprezentare paritară femei/bărbați, în funcție de specificul domeniului de activitate;

– conduita etică și profesională a persoanelor desemnate să facă parte din comisia care va ancheta cazul de hărțuire;

– faptul că nu pot face parte din comisie niciuna dintre persoanele implicate direct sau indirect în evenimentele sesizate și conducătorul unității. Semnalăm însă că această comisie este constantă, deci nu trebuie numită la fiecare plângere. Drept urmare, angajatorul va dispune înlocuirea membrului, pentru situația particulară în care acesta este implicat în evenimentul care face obiect al plângerii:

– participarea reprezentantului sindical/al salariaților;

– participarea de persoane cu competențe în domeniu, cum ar fi (dacă există) expertul în egalitate de șanse, angajat potrivit Hotărârii Guvernului nr. 262/2019 pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a prevederilor Legii nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse și tratament între femei și bărbați;

– posibilitatea de a introduce în cadrul echipei un expert extern – de exemplu un expert în legislația muncii.

După desemnare, angajatorul va încheia cu persoana responsabilă sau cu fiecare membru al Comisiei un acord de confidențialitate privind informațiile care le vor fi supuse atenției. Aceste informații au natura unui secret profesional. Devin astfel aplicabile dispozițiile art. 227 din Codul penal privind divulgarea secretului profesional: „Divulgarea, fără drept, a unor date sau informații privind viața privată a unei persoane, de natură să aducă un prejudiciu unei persoane, de către acela care a luat cunoștință despre acestea în virtutea profesiei ori funcției și care are obligația păstrării confidențialității cu privire la aceste date, se pedepsește cu închisoare de la 3 luni la 3 ani sau cu amendă. Acțiunea penală se pune în mișcare la plângerea prealabilă a persoanei vătămate”.

Metodologia prevede că, în plus, în condițiile art. 26 alin. (2) din Codul muncii, persoana responsabilă sau membrul comisiei va putea fi obligat la plata de

despăgubiri. Semnalăm însă că art. 26 alin. (2) privește doar plata de despăgubiri către angajator, nu către persoana care a raportat hărțuirea și care ar fi afectată prin divulgarea de informații confidențiale.

Atribuțiile Comisiei sunt:

– asigură informarea oricărui salariat, referitor la politicile și legislația în vigoare;

– asigură suport și consiliere pentru angajații afectați de un incident de tip hărțuire, situațiile expuse fiind confidențiale și analizate cu atenția cuvenită;

– participă nemijlocit la soluționarea plângerilor formulate de salariați, în legătură cu situațiile de comportament necorespunzător, indiferent dacă aceste plângeri sunt formale sau informale;

– raportează conducătorului instituției/angajatorului toate situațiile de tip hărțuire care îi sunt aduse la cunoștință;

– cooperează cu angajații în toate situațiile în care aceștia sunt solicitați să furnizeze informații relevante pentru soluționarea unui caz de hărțuire;

– gestionează procesele de soluționare a plângerilor și/sau a măsurilor disciplinare, împreună cu conducerea instituției/angajatorului.

8. Ancheta actului de hărțuire

În esență, metodologia prevede că se pot urma două căi:

– Procedura informală, în cadrul căreia persoana afectată abordează în mod direct presupusul hărțuitor, informându-l că percepe comportamentul în cauză drept nedorit și deranjant.

Ea se poate adresa de asemenea superiorului ierarhic al presupusului hărțuitor despre comportamentul nedorit și deranjant, după cum poate comunica unui alt reprezentant cu rol de conducere a instituției/angajatorului/reprezentantului salariaților sau reprezentantului sindical. În acest context, persoanele menționate mai sus se vor asigura că victima este informată corespunzător astfel că alegerea în mod informal a soluționării problemei nu exclude posibilitatea ca victima să își dorească și o rezolvare formală, în cazul în care hărțuirea continuă.

– Procedura formală, care cuprinde următoarele etape:

a) Depunerea plângerii

Plângerea/Sesizarea poate fi formulată de persoana vătămată în formă scrisă (ograf sau electronic, dar obligatoriu asumată prin semnătură de către victimă, cu respectarea protecției datelor de identitate, în vederea asigurării protecției acesteia) sau verbală. În acest din urmă caz, se va întocmi un proces-verbal.

b) Înregistrarea plângerii

Vor fi înregistrate imediat toate informațiile relevante furnizate în plângere: datele, orele și faptele incidentului/incidentelor.

c) Comunicarea cu victima

Victima va fi informată cu privire la drepturile acesteia, și anume:

– că poate depune plângere/sesizare și la alte instituții care au competențe în domeniul hărțuirii;

– că are dreptul de a beneficia de suportul unui consilier din cadrul instituției/angajatorului. Aici metodologia nu e prea clară cu privire la persoana acestui consilier, în esență i se poate recomanda să apeleze la un coleg sau la un superior;

– că are dreptul de a fi asistată de un reprezentat sindical sau al salariaților pe parcursul procedurii de soluționare a plângerii/sesizării. Iarăși o problemă: potrivit procedurii acest reprezentant face parte chiar din comisie, deci nu are cum să o asiste pe victimă (asistența înseamnă dezicerea de poziția neutră pe care participarea la comisie o presupune). Considerăm că prezența reprezentantului sindical sau al salariaților pe parcursul discuțiilor cu victima acoperă această condiție;

– că are posibilitatea de a solicita consiliere juridică sau psihologică.

De asemenea, victimei i se vor comunica posibilitățile de soluționare, se vor clarifica opiniile victimei cu privire la rezultatul dorit și se va consemna decizia luată.

d) Comunicarea cu presupusul hărțuitor

Persoana responsabilă, respectiv Comisia sesizată trebuie:

– să ofere posibilitatea presupusului hărțuitor să răspundă plângerii;

– să se asigure că presupusul hărțuitor înțelege mecanismul de reclamare;

– să informeze presupusul hărțuitor cu privire la politica instituției în cazul hărțuirii, hărțuirii sexuale, dar și cu privire la legislația națională în domeniu;

– să informeze presupusul hărțuitor cu privire la posibilele sancțiuni;

– să faciliteze, dacă este cazul și doar în urma acordului prealabil al victimei, discuțiile între cele două părți.

e) Elaborarea Raportului de caz

Raportul de caz cuprinde datele din plângere, date rezultate din procesul de îndrumare și consiliere a victimei, precum și date rezultate din procesul de audiere și consiliere a persoanei presupuse a fi înfăptuit acte de hărțuire. Raportul de caz se realizează în termen de maximum 7 zile lucrătoare de la depunerea plângerii/sesizării. Prin raportul de caz persoana responsabilă/comisia propune conducătorului, dacă este cazul, măsuri de protecție a victimei cu respectarea prevederilor legale. Raportul de caz este înaintat, în funcție de măsurile dispuse: departamentului de resurse umane/conducerii instituției/expertului egalitate de șanse/consilierului de etică.

f) Ancheta

După intervievarea separată a victimei și a persoanei acuzate, în cadrul anchetei pot fi intervievate separat și alte părți terțe relevante.

Pe baza acestei analize, persoana responsabilă, respectiv Comisia își formează un punct de vedere cu privire la faptă. Astfel:

– în cazul în care faptele se pare că au avut loc, se vor propune modalități de soluționare a sesizării, luând în considerare care este soluția potrivită pentru victimă, prin consultare cu aceasta;

– în cazul în care nu poate determina dacă faptele au avut loc sau nu, să facă recomandări pentru a se asigura că nu este afectat climatul de muncă, respectiv: informare, conștientizare, grupuri de suport.

g) Elaborarea raportului final

Raportul final cuprinde investigațiile, constatările și măsurile propuse, după caz. El se înaintează conducerii instituției/angajatorului.

Procesul de soluționare a plângerii/sesizării se realizează cel mai târziu în *termen de 45 de zile lucrătoare* de la data la care a fost făcută plângerea/sesizarea.

Întreaga procedură de anchetă a hărțuirii, stabilită prin Hotărârea Guvernului nr. 970/2023, ar trebui să conducă spre sancționarea persoanei vinovate (a „hărțuitorului"), prin ipoteză la rândul său salariat al aceleiași unități ca victima. Doar că aceasta nu este cu putință, deoarece ancheta hărțuirii a fost reglementată cu ignorarea completă a procedurii disciplinare, stabilite prin Codul muncii. Astfel încât, în mod concret, angajatorul ar trebui să epuizeze ancheta hărțuirii, derulate potrivit Hotărârii Guvernului nr. 970/2023, și abia la finalizarea acesteia să declanșeze ancheta disciplinară, în absența căreia orice eventuală sancțiune ar fi lovită de nulitate.

În ceea ce privește termenele, trebuie observat că nu numai că ele sunt diferite de cele prevăzute de Codul muncii în cadrul procedurii de cercetare disciplinară, dar pot conduce chiar la imposibilitatea aplicării sancțiunii disciplinare presupusului hărțuitor. Astfel, victima nu are obligația de a raporta faptul de hărțuire de îndată, ar putea să o facă după un an sau doi de la comiterea faptei; și în acest caz ancheta hărțuirii ar trebui declanșată. Dar sancțiunea disciplinară nu ar mai putea fi aplicată, deoarece art. 252 alin. (1) din Codul muncii prevede că „Angajatorul dispune aplicarea sancțiunii disciplinare printr-o decizie emisă în formă scrisă, în termen de 30 de zile calendaristice de la data luării la cunoștință despre săvârșirea abaterii disciplinare, dar nu mai târziu de 6 luni de la data săvârșirii faptei."

Și în ceea ce privește participanții la anchetă pot apărea probleme. Astfel, de exemplu, potrivit Hotărârii Guvernului, victima poate fi asistată de reprezentantul sindicatului din care aparține. Dar potrivit art. 251 alin. (4) din Codul muncii, și salariatul anchetat (adică „hărțuitorul") are dreptul de a fi asistat de reprezentantul sindicatului. Mai mult, reprezentantul sindicatului va fi și membru al comisiei de anchetă a hărțuirii, după cum prevede Hotărârea Guvernului nr. 970/2023. Va fi greu de gestionat în mod practic această multiplă funcție a reprezentantului sindical, mai ales pe tărâmul informațiilor confidențiale, după cum va fi greu de evitat conflictul de interese.

9. Concluzii

Constituția României, numeroase norme internaționale și europene, precum și o abundentă legislație națională consacră principiul egalității de drepturi și al interzicerii discriminării. Acest principiu este în mod deosebit important la locul de muncă. Într-adevăr, raporturile de muncă fiind raporturi de putere, raporturi asimetrice și de subordonare, ele constituie spațiul predilect de manifestare a actelor discriminatorii.

Hărțuirea este o formă de discriminare, dar cu particularitatea că nu presupune un comparator. Legislația românească cuprinde o reglementare detaliată a acestui

subiect, a cărui utilitate poate fi pusă însă în pericol prin nerespectarea normelor de tehnică legislativă. Există chiar riscul ca sancțiunile disciplinare să nu mai poată fi aplicate, din pricina unei proceduri care se adaugă celei disciplinare, prin pierderea termenului de 6 luni de la data săvârșirii faptei, stabilit prin Codul muncii.

Noua metodologie pentru prevenirea și combaterea hărțuirii pe criteriul de sex, precum și a hărțuirii morale la locul de muncă, departe de a aduce lumină în controversata problemă a hărțuirii la locul de muncă, sfârșește prin a introduce confuzii și neclarități. Rămâne așadar pe umerii instanțelor de judecată justa și obiectiva abordare a problemei hărțuirii la locul de muncă, de o manieră care să descurajeze comportamentele ce ar putea aduce atingere demnității lucrătorului, fără însă a deforma raportul de forțe specific dreptului muncii. Acestora le va fi de folos recenta ratificare Convenției nr. 190/2019 privind eliminarea violenței și a hărțuirii în lumea muncii, care cuprinde norme adaptate actualelor modalități de prestare a muncii, extinzând conceptul de ”hărțuire la locul de muncă” la orice hărțuire săvârșită într-un context fizic sau online, asociat executării raportului de muncă.

PROLEGOMENE PRIVIND DREPTUL LA INTERNET

Dr. Daniel-Mihail ȘANDRU[*]

Abstract: *The right to the internet is analysed from the perspective of the fundamental rights of European citizens, as enshrined in treaties and in the Charter of Fundamental Rights of the European Union. The internet is a part, even a condition, of access to institutions and rights. The perspective is that of the digital transformation of Europe, through reforms initiated in recent years in several reference areas – data protection, digital markets, electronic identification and trust services for electronic transactions, equitable access to data and fair use thereof (Data Act), digital security, access to documents, or the regulation of the single market for digital services. All these focus on the citizen, but the relationship is established through an instrument, a technology to which citizens must have non-discriminatory access: the internet. Access to the internet has a complex content that refers not only to the use of the internet, email addresses, as a means of identification and correspondence, but also to the respect and guarantee of citizen rights to information, expression, private life, and data protection. We will analyse the extent to which states might be obliged to ensure access to the internet and how they guarantee the fundamental rights of citizens. The research methodology considers the analysis of the European Union legislation which has the internet, platforms, and rights exercised by European citizens on the internet as the central element of regulation, as well as relevant national legislation. Jurisprudence of the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights, as well as relevant national jurisprudence or administrative practices, will be added to the research to examine the existence of the right to the internet.*

Key words: *Internet; Fundamental Rights; European Union; European Citizenship*.

A. Context și perspectivă. Necesitatea cercetării

Perspectiva oferită de tema „Influența principiilor fundamentale ale dreptului european în dreptul român”[1] ne oferă posibilitatea nu doar de a descrie principiile clasice, dar și de a scruta nașterea unora noi sau doar să ne punem întrebări cu privire la consecințele utilizării tehnologiei în viața cetățeanului obișnuit. Dreptul la internet este unul dintre aceste posibile drepturi. Utilizăm „drept la internet” deși se poate

[*] Cercetător științific gr. I și coordonatorul Centrului de Studii de Drept European al Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române; mihai.sandru@csde.ro; www.mihaisandru.ro

[1] Materialul a fost pregătit pentru Sesiunea anuală de comunicări științifice „Principiile constituționale fundamentale și reflectarea lor în ramurile sistemului juridic de drept” organizată de Institutului de Cercetari Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române. La data de 1 aprilie 2024 au fost verificate ultima dată legăturile internet. Detalii: csde.ro O variantă îmbunătățită a studiului a fost publicată în volumul conferinței menționate.

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 13 (69), nr. 2, p. 161–170, Bucureşti, aprilie–iunie, 2024

DOI: 10.59277/SCJ.2024.2.02

discuta dacă suntem în situația doar a unui drept de „*acces*" la internet sau de garantarea unui internet „curat", care să protejeze anumite condiții minimale de utilizare non-intruzivă a internetului, mai precis a paginilor web sau aplicațiilor. Noi drepturi sunt clamate de cetățeni, de organizații non-guvernamentale, sunt aduse în atenția tuturor prin strategii și politici europene. Acest studiu încercă să despartă ideologia, consumul mediatic, de partea juridică, care se referă la consecințele juridice ale consacrării unui drept la internet, conținutul și limitele unui eventual drept.

Perspectiva este a dreptului pozitiv, aplicabil în România și în Europa, în special în Uniunea Europeană. Sunt aduse exemple și sunt făcute trimiteri la legislația altor state, în special Statele Unite, dar fundamentele cercetării se raportează la dreptul european aplicabil în România. Există și o a doua perspectivă, care pornește de la dreptul internațional, analiza soft law, a declarațiilor și a altor documente promovate de organizații non-guvernamentale care elaborează documente privind drepturi și principii pentru societatea digitală[2]. Se consideră că aceste modificări produc o schimbare în ecosistemul constituțional, care a fost construit pentru o societate tradițională. Cu toate acestea, și principiile constituționale trebuie adaptate mediului digital. O a treia abordare privește reglementarea internetului ca sistem, în special administrarea acestuia, care nu se referă doar la reguli juridice aplicabile, ci și la modele de oportunitate în organizarea și funcționarea internetului[3]. O abordare practică, din unghiul dreptului internațional privat, se referă la internet ca loc al litigiilor, care trebuie soluționate conform unor proceduri previzibile[4].

Actualitatea și necesitatea unei cercetări privind internetul are în vedere faptul că tehnologia internetului este din ce în ce mai utilizată, nu doar în scop de recreativ, dar și pentru relația dintre cetățean și administrație, pentru încheierea contractelor, pentru utilizarea unor produse bancare. Necunoașterea sau minimizarea riscurilor asociate utilizării internetului, consecințele juridice ale acțiunii în mediul internet precum și limitele instituite de operatorii economici, platforme sau firme, în scopul protejării afacerilor dar și a fidelizării consumatorilor sunt doar câteva elemente practice pe care autoritățile și instituțiile publice trebuie să le aibă în vedere pentru protecția cetățenilor. Este necesară o acțiune concertată a statelor, pornind de la legislația Uniunii Europene, dar și în completarea acesteia, pentru a proteja drepturile cetățenilor și ale operatorilor, în special a operatorilor mai mici, dintre care cei mai mulți se pot încadra în definiția întreprinderilor mici și mijlocii.

În privința utilizării internetului majoritatea cetățenilor sunt vulnerabili. Simpla utilizare a internetului nu înseamnă nici pe departe cunoașterea sau înțelegerea modalităților de funcționare și nici a consecințelor setărilor predefinite ale site-urilor,

---

[2] Edoardo Celeste, *Digital Constitutionalism. The Role of Internet Bills of Rights*, Routledge, 2022.

[3] Roxana Radu, *Negotiating Internet Governance*, Oxford University Press, 2019. Alteori, dreptul internetului este privit din perspectiva culturală, a culturii juridice: Kathy Bowrey, *Law and Internet Cultures*, Cambridge University Press, 2005.

[4] Pedro de Miguel Ansenio, *Conflict of Laws and the Internet*, Edward Elgar, 2020.

platformelor sau rețelelor sociale. Vulnerabilitatea persoanelor fizice este un aspect important pentru că acestea nu au reprezentarea utilizării datelor acestora, a riscurilor de seuritate cibernetică, a costurilor ascunse a utilizării gratuite a unor produse prin internet, precum și a manipularii prin publicitate sau prin modul de funcționare al site-urilor. Protecția acestor cetățeni este dificilă dacă nu este conștientizată, în lipsa oricăror măsuri și înțelegeri, de la utilizarea unor parole adecvate sau deschiderea unor linkuri malițioase până la utilizarea rezonabilă a rețelelor sociale.

În ultimii ani au apărut lucrări privind „dreptul internetului" care abordează diferite relații juridice care au loc în internet, dar care nu accentuează sau nu se interoghează asupra posibilități privind accesul la internet ca un drept în sine. Consecințele sunt importante. Și această lucrare pornește de la diferite reglementări care influențează drepturile și obligațiile utilizatorilor. Dar, după o radiografie a acestor drepturi, trecem la o nouă întrebare: sunt de ajuns aceste reglementări disparate? Oare toate aceste reglementări, organizate ca în discinplinele de studiu al dreptului internetului, ne pot conduce la ideea că există un drept la internet? Nu ar fi o abordare nejustificată, doar birocratică, de reorganizare a unor dispoziții care reglementează internetul? Suma unor drepturi pot configura un alt drept? Ar fi exemple, însă analogiile nu funționează întotdeauna. În măsura în care cercetăm aplicarea unor drepturi fundamentale, dreptul la demnitate, dreptul la nediscriminare etc. vom observa că internetul este un loc specific unde reglementările și drepturile fundamentale se intersectează pentru a proteja cetățenii, utilizatorii, dar, în aceeași măsură și operatorii de site-uri și platforme. Dar, chiar și așa, la nivel european nu există un drept la internet sau un drept de acces la internet, deci, în dreptul pozitiv nu avem un sprijin. De aceea, în partea a treia încercăm să configurăm posibilitatea existenței unui drept la internet. Astfel, luăm în considerare analiza consecințelor aplicării reglementărilor și a drepturilor fundamentale în internet, respectiv obligațiile statelor, așa cum reies în mare parte din reglementările Uniunii Europene. Statele ar trebui să protejeze internetul și să-l facă „curat" pentru utilizare în condiții de siguranță juridică și economică. În partea a doua din această parte finală vom avea în vedere internetul ca serviciu de interes general pentru ca mai apoi să observăm reglementările internetului în sine. Ultima abordare a părții finale se referă la întrebarea dacă internetul poate fi obiectul unui drept fundamental.

B. Elemente privind configurarea dreptului la internet

Dreptul la internet poate fi analizat din patru perspective care ar putea contura actuala stare de drept și de fapt[5]:

I. *Drepturi fundamentale:*

1) nediscriminarea, 2) buna administrare, 3) libertatea de exprimare, 4) libertatea de asociere, 5) drepturi culturale, 6) drept la informare, 7) drepturi electorale.

[5] Un al cincilea element este jurisprudența instanțelor naționale și europene. Considerăm jurisprudența mai degrabă o consecință a acestei stări de fapt și de drept. Cu toate acestea, prima consacrare a dreptului la internet ar putea fi a jurisdicțiilor europene.

II. *Interferențe legislative:*

1) protecția datelor, 2) piețele digitale, 3) identificarea electronică și serviciile de încredere pentru tranzacțiile electronice, 4) accesul echitabil la date și utilizarea corectă a acestora (Legea privind datele), 5) securitatea cibernetică, 6) acces la documente, 7) piața unică pentru serviciile digitale, 8) inteligența artificială.

III. Reglementări și practici ale operatorilor pe internet:

1) piețele digitale; 2) rețele sociale; 3) motoare de căutare; 4) generative AI (chatGPT); 5) publicitatea comportamentală; 6) practici abuzive (protecția consumatorului și dreptul concurenței).

IV. *Politici europene:*

1) strategia digitală, 2) neutralitatea internetului, 3) serviciu de interes general, 4) tehnologia 5G, 5) internet „curat", 6) politica de concurență.

I. Drepturi fundamentale

Interpretarea drepturilor fundamentale așa cum sunt recunoscute în acest moment este esențială pentru protejarea persoanelor fizce, dar și a persoanelor juridice pe internet. Vom scruta unele drepturi fundamentale pentru a extrage elemente care au legătură cu internetul. O analiză subtilă a dezvoltării dreptului fundamental la internet din actualele drepturi sau nașterea unui drept nou trebuie, de asemenea, să se elaboreze.

În această parte a tipologiei enunțate, dedicată drepturilor, amintim dreptul la informare. Internetul joacă în acest moment un rol esențial în informare pentru multe persoane este unica sursă de informare. Ziarele publicate pe hârtie aproape au dispărut. Iar ziarele și, în general, sursele de informare on-line nu oferă posibilitatea unei reale ieșiri din zona supravegherii și monitorizării comportamentului on line al utilizatorului/ cititorului. *Cookies* sunt de obicei setate în favoarea ziarelor, puține dintre aceste oferind posibilitatea alegerii între a plăti și consimțământul *cookies*.

Informațiile privind partidele, candidații acestora etc în perioadele electorale, dar nu numai, sunt disponibile pe internet, or, pentru a proteja atât dreptul de a alege și a fi ales, dar și dreptul la informare, utilizatorii nu ar trebui urmăriți și nu ar trebui să fie profilați. Spre deosebire de marketing, publicitatea politică afectează alegerile, democrația și statul de drept (a se vedea, scandalul *Cambridge Analytica*).

Libertatea de exprimare are anumite limite[6]. Cenzura pe internet poate apărea ca urmare a deciziilor autorităților dar poate exista și o cenzură entităților private, de exemplu a rețelelor sociela, cu invocarea nerespectării standardelor comunității. Introducerea inteligenței arficiale poate să producă probleme și mai mari în moderarea conținutului site-urilor sau rețelor sociale.

Se poate discuta dacă este o discriminare faptul că unii cetățeni au acces prin internet la magazine care sunt doar on-line. Dar suntem în prezenta unei discriminări

[6] Pentru jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, Accesul la internet și libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei, 2022, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Access_Internet_RON.

în situația în care instituții sau autorități publice publică informații esențiale pentru cetățeni doar on-line. De asemenea, suntem în situația unei discriminări când cetățenii sunt obligați să dețină o adresă de e-mail, necesar pentru deschiderea unui cont bancar, obligatoriu pentru anumite operațiuni. Cetățenii ar putea fi obligați să aibă internet, în mod indirect, ca în situația amintită, dar atunci statul ar trebui să garanteze că utilizarea internetului nu le produce prejudicii cetățenilor. În acest moment, nu se poate constata o protecție deplină a oamenilor care accesează internetul. Avem în vedere dreptul la viață privată și dreptul la protecția datelor personale. Deși există mai multe instituții care au legătură cu internetul (Autoritatea pentru Digitalizarea României, Autoritatea Națională de Supraveghere a Prelucrării Datelor cu Caracter Personal, iar, la nivel european, Comisia Europeană, Comitetul European pentru Protecția Datelor) acestea nu au reușit să garanteze un internet „curat" pentru cetățeni. Accesul la internet pentru exercitarea drepturilor care derivă dintr-un contract. De exemplu, când o persoană nu este de acord cu înregistrarea convorbirii, modalitatea alternativă este comunicarea prin e-mail sau formular prin internet. Însă acestea pot defavoriza cetățeanul sau nu pot reprezenta alternative reale. Accesul la internet este, în anumite situații, o condiție a unui loc de muncă.

II. Interferențe legislative

Prima discuție care se ridică este dacă legislația care are un anumit obiect de reglementare poate fi utilizată pentru a construi un drept fundamental inexistent în convențiile internaționale. Vom spune de la început că scopul lucrării nu este acesta, de a decupa pentru a crea o construcție artificială. Suntem doar în etapa de menționare a efectelor, a impactului legislației pozitive în privința internetului, a drepturilor persoanelor în mediul internet.

Pentru început evidențiem rolul protecției datelor cu caracter personal în protejarea persoanelor vizate, în special a utilizatorilor minori și a altor persoane vulnerabile. Funcționarea paginilor de internet, a platformelor se realizează în condiții favorabile afacerilor atunci când sunt prelucrate o gamă largă de date. Pe de altă parte, profilarea persoanelor fizice le poate afecta acestora capacitatea de decizie, prin manipulare. Un adevărat balans între cele două interese aflate în prezență este greu de realizat și încă mai sunt pași care ar trebui parcurși pentru ca internetul să fie „curat". Regulamentul general privind protecția datelor (RGPD)[7] are referiri directe la internet[8] dar esența legislației este că aplicarea sa se face în special

[7] Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE (Regulamentul general privind protecția datelor) a fost publicat în Jurnalul Oficial L 119, 4.5.2016, pp. 1–88.

[8] Consid. 24, referitor la profilare: „Pentru a se determina dacă o activitate de prelucrare poate fi considerată ca „monitorizare a comportamentului" persoanelor vizate, ar trebui să se stabilească dacă persoanele fizice sunt urmărite pe internet, inclusiv posibila utilizare ulterioară a unor tehnici de prelucrare a datelor cu caracter personal care constau în crearea unui profil al unei persoane fizice, în special în scopul de a lua decizii cu privire la aceasta sau de a analiza sau de a face previziuni referitoare

în mediul internet. Acest lucru poate fi dedus din aplicarea principiilor RGPD, cele mai multe probleme din practică fiind legate de site-urile web, motoare de căutare, platforme sau rețele sociale. Încălcările drepturilor personelor vizate în internet sunt semnificativ mai numeroase, cu riscuri cumulate din datele prelucrate și unde cuantumul amenzilor este cel mai mare[9].

Reglementarea privind piețele digitale[10] este recentă și produce efecte în zona relațiilor dintre marii operatori și IMM-uri, cu un impact puternic pentru cetățeni. Este un exemplu de imixtiune a rglementării publice în zona. Reglementarea influențează indirect și drepturile persoanelor fizice pe internet, cum ar fi accesul la date, dreptul la ștergere sau portabilitatea datelor[11]. Drepturile persoanelor fizice capată dimensiuni noi ca urmare a prelucrării de mai mulți operatori și ca urmare a interoperabilității platformelor digitale cu utilizatorii lor comerciali. Într-o analiză Wired se arată ca regulamentul privind piețele digitale va rescrie modul de utilizare a internetului; în timp se vor putea face analize aplicate cu privire la impactul acestui regulament asupra internetului[12].

Identificarea electonică este esențială pentru funcționarea operatorilor pe internet, pentru administrațiile statelor și încrederea între utilizatori[13]. După cum s-a observat, într-un studiu din 2012, identitatea digitală a fost introdusă mai ales în relația stat – cetățeni, dar aceasta începe să devină din ce în mai solicitată și între persoanele fizice și sau juridice[14]. Identificarea digitală este necesară însă apar numeroase probleme. Cele mai importante se referă la securitatea datelor, practicile

---

la preferințele personale, comportamentele și atitudinile acesteia." Consid. 65, referitor la dreptul la rectificare și dreptul la ștergere: „Acest drept este relevant în special în cazul în care persoana vizată și-a dat consimțământul când era copil și nu cunoștea pe deplin riscurile pe care le implică prelucrarea, iar ulterior dorește să elimine astfel de date cu caracter personal, în special de pe internet."

[9] Cele mai mari amezi sunt aplícate operatorilor de pe internet: Meta (Facebook), 2023, 1,2 miliarde euro – Data Protection Commission announces conclusion of inquiry into Meta Ireland, https://www.dataprotection.ie/en/news-media/press-releases/Data-Protection-Commission-announces-conclusion-of-inquiry-into-Meta-Ireland; Amazon, 2022, 746 milioane euro, Decision regarding Amazon Europe Core S.À R.L., https://cnpd.public.lu/en/actualites/international/2021/08/decision-amazon-2.html; Meta (Instagram), 2021, 405 milioane euro, Data Protection Commission announces decision in Instagram Inquiry, https://www.dataprotection.ie/en/news-media/press-releases/data-protection-commission-announces-decision-instagram-inquiry.

[10] Regulamentul (UE) 2022/1925 al Parlamentului European și al Consiliului din 14 septembrie 2022 privind piețe contestabile și echitabile în sectorul digital și de modificare a Directivelor (UE) 2019/1937 și (UE) 2020/1828 (Regulamentul privind piețele digitale), JO L 265, 12.10.2022, pp. 1–66.

[11] Bárbara da Rosa Lazarotto, *The Right to Data Portability: A Holistic Analysis of GDPR, DMA and the Data Act*, European Journal of Law and Technology, Vol. 15 No. 1 (2024).

[12] Khari Johnson, *Europe Prepares to Rewrite the Rules of the Internet*, Wired, 28.10.2022, https://www.wired.com/story/europe-dma-prepares-to-rewrite-the-rules-of-the-internet/

[13] Regulamentul (UE) nr. 910/2014 al Parlamentului European și al Consiliului din 23 iulie 2014 privind identificarea electronică și serviciile de încredere pentru tranzacțiile electronice pe piața internă și de abrogare a Directivei 1999/93/CE, JO L 257, 28.8.2014, pp. 73–114.

[14] Studiul se referă la Statele Unite ale Americii și Australia. Tendința poate fi observată și în statele europene. A se vedea: Clare Sullivan, *Digital identity and mistake*, International Journal of Law and Information Technology, Volume 20, Issue 3, 2012, pp. 223–224.

rețelor sociale și ale platformelor[15]. Conform consid. 12 din Preambulul Regulamentului „unul din obiectivele (...) regulament[ului] este de a elimina barierele existente în calea utilizării transfrontaliere a mijloacelor de identificare electronică utilizate în statele membre pentru autentificare cel puțin pentru serviciile publice". Necesitatea unor baze de date interconectate la nivelul Uniunii Europene, de exemplu în problema migrației, este doar un exemplu relevant[16]. Interconectarea în domeniul sănătății este pe cale de a se realiza, fiind impulsionată și de recenta criză medicală.

În 2023, Uniunea Europeană a reglementat accesul echitabil la date și utilizarea corectă a acestora (Legea privind datele)[17]. Regulamentul subliniază necesitatea înlăturării barierilor în calea partajării de date împiedică alocarea optimă a datelor în beneficiul societății". Considerentul 2 al Preambului face o enumerare a utilității înlăturării barierelor transferului de date: „printre respectivele bariere se numără faptul că deținătorii de date nu sunt stimulați să încheie în mod voluntar acorduri de partajare de date, insecuritatea în ceea ce privește drepturile și obligațiile legate de date, costurile de contractare și de implementare a interfețelor tehnice, nivelul ridicat de fragmentare a informațiilor în silozuri de date, gestionarea necorespunzătoare a metadatelor, absența unor standarde de interoperabilitate semantică și tehnică, blocajele care împiedică accesul la date, lipsa unor practici comune de partajare de date și utilizarea abuzivă a dezechilibrelor contractuale în ceea ce privește accesul la date și utilizarea acestora". Acest regulament este esențial pentru dezvoltare și inovare. Este însă previzibil că vor fi problema practice referitoare la transferul de date și respectarea dreptului la viață privată și al dreptului la protecția datelor.

Securitatea cibernetică în Uniunea Europeană și în întreaga lume este o preocupare majoră. Activitățile economice, în special cele de infrastructură, critice, precum transportul sau sănătatea, dar și activitățile obișnuite ale oamenilor sunt dependente de tehnologiile digitale, în special internet. Atacurile cibernetice și criminalitatea informatică afectează atât invivizii cât și corporațiile, statele și organizațiile internaționale. Uniunea Europeană are o legislație[18] care se îmbunătățește constant, însă domeniul este el însuși în schimbare, având în vedere

---

[15] Acestea befecianză de avantajul tehnologic față de încetineala reglementărilor. A se vedea: Bridgette Wessels, *Identification and the practices of identity and privacy in everyday digital communication*, New Media & Society, Vol. 14, Iss. 8, 2012,

[16] Shirin Madon, Emrys Schoemaker, *Digital identity as a platform for improving refugee management*, Volume31, Issue 6, November 2021, pp. 929–953.

[17] Regulamentul (UE) 2023/2854 al Parlamentului European și al Consiliului din 13 decembrie 2023 privind norme armonizate pentru un acces echitabil la date și o utilizare corectă a acestora și de modificare a Regulamentului (UE) 2017/2394 și a Directivei (UE) 2020/1828 (Regulamentul privind datele), JO L, 2023/2854, 22.12.2023.

[18] În special: Regulamentul (UE) 2019/881 al Parlamentului European și al Consiliului din 17 aprilie 2019 privind ENISA (Agenția Uniunii Europene pentru Securitate Cibernetică) și privind certificarea securității cibernetice pentru tehnologia informației și comunicațiilor și de abrogare a Regulamentului (UE) nr. 526/2013 (Regulamentul privind securitatea cibernetică), JO L 151, 7.6.2019, pp. 15–69.

dezvoltarea tehnică. Regulamentul privind securitatea cibernetică recunoaște vulnerabilități pentru copiii, însă modalitățile în care aceștia pot accesa internetul rămân sub controlul părinților, care de multe ori sunt depășiți de tehnologie. Rețelele sociale nu au pus în aplicare măsuri care să protejeze copii, iar amenzile, care vin din direcția încălcării RGPD sunt punctuale și fără urmări sistemice[19]. Magazinele online stochează o gamă variată de date, expunându-le riscurilor cibernetice. Autoritățile și instituțiile publice au luat măsuri tehnice și organizatorice slabe care permit penetrarea lor de atacatori și vânzarea datelor. Securitatea cibernetică este foarte costisitoare pentru operatorii de pe internet, dar aceasta face parte din activitate lor economică și trebuie proiectată ca atare în ansamblul de cheltuieli.

III. Reglementări și practici ale operatorilor pe internet

Deși această tipologie a reglementărilor și practicilor operatorilor pe internet s-ar putea regăsi fragmentar în secțiunea dedicată legislației trebuie totuși să observam că unele practici al eoperatorilor de pe internet poate să scape obiectului reglementărilor. Auto-reglementarea și instituirea unor standarde proprii ale platformelor sau rețelor sociale sunt discutabile, atât juridic și cât și etic. În special publicitatea comportamentală, care este fundamentul relației operatori – utilizatori, cu tot ce implică, respectiv *cookies, trancking,* monitorizare, înregistrare etc

IV. Politicile Uniunii Europene

Politicile Uniunii Europene se referă atât la internet, ca tehnologie, prin reglementarea neutralității internetului, a tehnologiei 5G, cât și la unele aspecte de funcționare în special pentru protecția cetățenilor sub diferite aspecte (protecția datelor, plăți electronice, rețele sociale, inteligență artificială) sau chiar a operatorilor mai mici (protejați, de exemplu, de Regulamentul privind piețele digitale[20]). *Conturarea viitorului digital al Europei*[21] reprezintă document ale Comisiei și Consiliului din 2020 prin care instituțiile Uniunii proiectează strategiile în materie digitală. Neutralitatea internetului este un subiect strict legat de viața privată și protecția datelor, respectiv art. 7 și 8 din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene. Autoritatea Europeană pentru protecția datelor a emis un aviz în acest sens[22].

---

[19] A se vedea sancțiunea pronunțată de autoritatea olandeză de supravegherea prelucrării datelor împotriva practicilor TikTok: EDPB: Dutch DPA: TikTok fined for violating children's privacy, 22.07.2021, https://www.edpb.europa.eu/news/national-news/2021/dutch-dpa-tiktok-fined-violating-childrens-privacy_en.

[20] Regulamentul (UE) 2022/1925 al Parlamentului European și al Consiliului din 14 septembrie 2022 privind piețe contestabile și echitabile în sectorul digital și de modificare a Directivelor (UE) 2019/1937 și (UE) 2020/1828 (Regulamentul privind piețele digitale), OJ L 265, 12.10.2022, pp. 1–66.

[21] Comisia Europeană, Conturarea viitorului digital al Europei, 19.02.2020, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/shaping-europes-digital-future_ro; Consiliul, Conturarea viitorului digital al Europei, 9 iunie 2020, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8711-2020-INIT/ro/pdf.

[22] Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social și Comitetul Regiunilor, *Internetul deschis și neutralitatea rețelei în Europa,* Bruxelles, 19.4.2011 COM(2011) 222 final. Printre reacții, a se vedea: Avizul Autorității Europene pentru Protecția Datelor

Accesul la intenet trebuie înțeles în toată complexiatatea sa[23]. „*În cauza UPC Telekabel Wien*, Curtea a reținut că este în conformitate cu dreptul UE ca o instanță națională să impună o ordonanță unui furnizor de acces la internet (denumit în continuare IAP) prin care îl obligă să blocheze accesul clienților săi la anumite conținuturi protejate prin drepturi de autor găzduite în străinătate. Un element remarcabil al deciziei este acela că o instanță poate impune o ordonanță care precizează doar ce rezultat trebuie să ajungă IAP, cum ar fi o reducere efectivă a accesului la conținut protejat prin drepturi de autor, respectând în același timp accesul autorizat la alt conținut. Rămâne la latitudinea IAP să aleagă mijloacele. Acest articol critică această decizie, deoarece permite specificații de rezultat care sunt neclare și se bazează pe ipoteza că există o măsură eficientă și acceptabilă pentru a ajunge la rezultat, în timp ce acest lucru nu este deloc evident”[24].

C. Putem discuta despre un drept fundamental la internet?

În această parte, a treia, întrebarea privind existența dreptului fundamental la internet rămâne o întrebare deschisă. Doctrina poate să elaboreze argumente, să justifice necesitatea unei garanții de nivel constituțional sau în tratatele europene privind drepturile funadamentale, însă consacrarea trebuie să fie în dreptul pozitiv. Pentru început considerăm că jurisprudența instanțelor europene – Curtea de Justiție a Uniunii Europe și Curtea Europeană a Drepturilor Omului vor putea consacra acest drept distinct. Departe de a finaliza o cercetare amplă privind accesul la internet, am făcut un prim pas în această cercetare prin elaborarea unei tipologii de surse care ar putea să ne conducă spre un drept la internet, drept de acces la internet, nu doar un drept al tehnologiei în sine. Nu am oferit și nu am insistat pe exemple de state care au legislații considerate a fi deschizătoare de drum în reglementarea dreptului fundamental la internet întrucât sunt deocamdată singulare sau provin din ideea asigurării unui serviciu de interes general, așadar nu un drept al omului.

Internetul este esențial în viața cetățenilor, în special în relația cetățenilor cu instituțiile și autoritățile publice. Necesitatea consolidării interesului pentru accesul la internet sau, cel puțin la un internet „curat” trebuie să fie susținută de state și, eventual, Uniunea Europeană. Exemplele oferite în articol ne indică faptul că internetul nu este doar un mijloc de petrecere a timpului liber, dar este strâns legat

---

privind neutralitatea rețelei, gestionarea traficului și protecția confidențialității și a datelor cu caracter personal (2012/C 34/01). A se vedea, pct. 4: „Neutralitatea rețelei se referă la o dezbatere permanentă privind necesitatea autorizării furnizorilor de servicii de internet (Internet Service Providers, ISP (7)) în ceea ce privește limitarea, filtrarea sau blocarea accesului la internet sau afectarea în alt mod a performanței acestuia. Conceptul de neutralitate a rețelei pornește de la perspectiva transmiterii imparțiale a informațiilor pe internet, indiferent de conținut, destinație sau sursă, precum și de la perspectiva că utilizatorii ar trebui să poată hotărî ce aplicații, servicii și echipamente hardware doresc să utilizeze. Aceasta înseamnă că furnizorii de servicii de internet nu pot, din proprie inițiativă, să stabilească priorități sau să diminueze viteza de acces la anumite aplicații sau servicii”.

[23] C-314/12, UPC Telekabel Wien, hotărârea din 27 martie 2014, ECLI:EU:C:2014:192.

[24] Maurice Schellekens, *The Internet access provider: unwilling or unable*?, International Journal of Law and Information Technology, Vol. 23, Iss. 3, 2015, pp. 310–321.

de obligațiile cetățenilor într-o societate democratică. Accesul la internet trebuie să fie egal și nediscriminatoriu, astfel încât statele sunt obligate să ajute persoanele vulnerabile și să soluționeze problemele actuale referitoare la monitorizarea locației, a vocii, profilarea, colectarea și vânzarea anumitor tipuri de date pe scară largă.

Concluzii

Subiectul dreptului la internet nu este simplu și dezinteresat pentru marii operatori din internet și chiar pentru state. Dreptul la internet înseamnă cheltuieli pentru o protecție eficientă a cetățeanului. Internetul se va transforma, va deveni mai scump, mai restrictiv în privința accesului din perspectiva identificării persoanelor. În acest moment disimularea personalității din partea utilizatorilor/cetățenilor și practicile incorecte ale operatorilor sunt elemente constante. O ordine în utilizarea internetului este necesară prin protecția cetățenilor dar și a operatorilor.

Vinton Cerf, adesea considerat unul dintre părinții fondatori ai internetului, a publicat un articol în 2012, în New York Times, cu titlul „Internet Access Is Not a Human Right" din care cităm un fragment: „tehnologia este un factor de sprijin al drepturilor, nu un drept în sine. Există un standard ridicat pentru ca ceva să fie considerat drept al omului. Pe scurt, trebuie să fie printre lucrurile de care avem nevoie ca oameni pentru a duce o viață sănătoasă și plină de sens, cum ar fi interzicerea torturii sau libertatea conștiinței. Este o greșeală să plasăm orice tehnologie anume în această categorie exaltată, deoarece în timp vom ajunge să prețuim lucruri greșite. De exemplu, la un moment dat, dacă nu aveai un cal, era greu să-ți câștigi existența. Dar dreptul important în acel caz era dreptul de a-și câștiga existența, nu dreptul la un cal. Astăzi, dacă mi s-ar acorda dreptul de a avea un cal, nu sunt sigur unde l-aș pune." Au trecut puțin peste 10 ani de la data articolului. S-a schimbat ceva în internet, astfel încât să-l plaseze între drepturile fundamentale?

INDEPENDENȚA JUSTIȚIEI, ÎNTRE VALOARE CONSTITUȚIONALĂ ȘI MARJA DE APRECIERE A LEGIUITORULUI

*Dr. Evelina OPRINA**

Abstract: *The independence of the judiciary represents a principle with constitutional value, which has experienced several developments and accumulations in recent years. An important but unexplored perspective is the extent of control and censorship of the constitutional court over legislative options in the issue of judicial independence. The limits of appreciations allow the legislator to vary the regulation in relation to the constitutional standard, but the dosage of the regulations must be checked in relation to the principle of proportionality with the observed interference. Thus, the limits of appreciations of the legislator must remain under constitutional control, in the national landscape these concepts oscillate between intensity and lightness.*

Key words: *Independence; Justice; Judge; Margin of Appreciation; Control; Proportionality; Standard; Principle.*

1. Conceptul de „independență a justiției" și elementele ce-i fixează valoarea constituțională

Problematica independenței justiției reprezintă de ceva vreme laitmotivul la adăpostul căruia se așează o serie de acțiuni, demersuri, reglementări legislative, comunicate oficiale ori poziții publice, indiferent de scopul urmărit de titularii ideilor ce se lansează astfel. Pare-se că independența justiției este în prezent o noțiune pe cât de limpede pe atât de echivocă, adunând laolaltă concepe și mesaje ce pot părea, dacă nu chiar sunt, divergente.

Interogații precum: ce semnificație are un astfel de concept pentru fiecare presupus purtător de stindard al independenței justiției, dacă acest concept se bucură de un fir călăuzitor și dacă sunt definite elementele sale de conținut urmează să rămână doar simple întrebări atâta vreme cât legiuitorul național și mai ales instanța de control constituțional nu vor trasa repere cuprinzătoare, ferme și imuabile care să dea independenței justiției deplina expresie constituțională cu care legiuitorul constituant a înțeles să o înzestreze.

---

* Profesor universitar, Facultatea de Științe Juridice și Administrative, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir", evelinaoprina@yahoo.com; acest studiu a fost prezentat la Sesiunea anuală de comunicări științifice „Principiile constituționale fundamentale și reflectarea lor în ramurile sistemului juridic de drept", organizată de Institutului de Cercetari Juridice „Acad. Andrei Rădulescu" al Academiei Române, 24 mai 2024.

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 13 (69), nr. 2, p. 171–193, Bucureşti, aprilie–iunie, 2024

DOI: 10.59277/SCJ.2024.2.03

Art. 124 alin. (3) din Constituție prevede că *judecătorii sunt independenți și se supun numai legii*. Art. 126 alin. (1) din Constituție statuează că *Justiţia se realizează prin Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie şi prin celelalte instanţe judecătoreşti stabilite de lege*. Iar, art. 133 alin. (1) din Constituție arată că *Consiliul Superior al Magistraturii este garantul independenţei justiţiei.*

O reglementare aparte, însă cu valențe deosebit de consistente în economia analizei de față o reprezintă art. 152 alin. (1) din Constituție, potrivit cu care *Dispoziţiile prezentei Constituţii privind caracterul naţional, independent, unitar şi indivizibil al statului român, forma republicană de guvernământ, integritatea teritoriului, independenţa justiţiei, pluralismul politic şi limba oficială nu pot forma obiectul revizuirii*, statuând tranșant că principiul independenței justiției are valoare constituțională și nu poate fi modificat sub acest aspect, circumscriindu-se acelor valori fundamentale de la care nu este permisă nicio derogare, sub nicio formă.

Se constată, așadar, că, la nivel principial, legea fundamentală trasează câteva repere generale, apreciate ca fiind suficiente la momentul elaborării Constituției, care plasează independența justiției în rândul valorilor protejate suprem, rămânând în sarcina celor chemați să respecte și să aplice Constituția identificarea acelor elemente de conținut care să se circumscrie acestor repere și care să le configureze în spiritul în care ele au fost edictate. Astfel, principiul înscris în art. 1 alin. (4) din Constituție în sensul că *statul se organizează potrivit principiului separaţiei şi echilibrului puterilor – legislativă, executivă şi judecătorească – în cadrul democraţiei constituţionale* riscă să rămână, în lipsa unor dezvoltări adecvate ale conceptului de „independență a justiției" o literă constituțională cu un spirit profund alterat și îndepărtat de la valoarea pe care trebuie să o reprezinte.

Actorii implicați în perspectivele de abordare a independenței justiției sunt numeroși, însă în principal evocăm legiuitorul, întrucât acesta este cel care, în virtutea puterilor constituționale ce-i revin, are menirea de a configura pe cale legală, structura acestui principiu, elementele ce-l alcătuiesc și sancțiunile pentru exercițiul său abuziv. Marja de apreciere a legiuitorului permite, astfel, acestuia să varieze normarea în raport de standardul constituțional, însă dozarea reglementărilor trebuie să fie echitabilă și proporțională cu scopul urmărit.

Urmează apoi autoritățile cu rol de executare a legilor, care au un rol practic de multe ori decisiv în asigurarea coerenței și autorității standardului constituțional, precum și instanța de control constituțional care, în raport, de interesul analizei de față, are o influență hotărâtoare în evoluția, respectiv involuția raportului puterilor în stat.

Astfel, o importantă, dar neexplorată perspectivă a principiului independenței justiției o reprezintă întinderea controlului și cenzura instanței de contencios constituțional asupra opțiunilor legislative în materie, în funcție de tăria ori ușurința în abordare a membrilor Curții Constituționale depinzând configurarea unui standard solid ori, dimpotrivă, a unuia precar și susceptibil de vulnerabilizare.

Întinderea controlului constituțional și eventuala sancționare a legiuitorului raportat la marja de apreciere a acestuia trebuie să reprezinte preocuparea constantă și imediată a instanței constituționale, în peisajul național actual conceptul de

„independență a justiției” oscilând între intensitate și lejeritate, așa cum vom demonstra în cele ce urmează.

2. Întinderea controlului de constituționalitate și sancționarea legiuitorului în materie. Analiză a deciziilor Curții Constituționale

Jurisprudența relevantă a Curții Constituționale în materia independenței justiției reprezintă elementul central în jurul căruia vom construi demonstrația de față, urmând ca, după ce vom evoca diferitele perspective de abordare a problematicii de către instanța de control constituțional, să putem concluziona în sensul direcției necesar de urmat.

Reținem pentru început, într-o încercare de cuprindere a principalelor elemente de conținut ale principiului independenței judecătorilor astfel cum au fost configurate în timp de instanța de control constituțional, că, prin mai multe decizii de referință, în efectuarea controlului de constituționalitate, Curtea a constatat că „*atât independenţa justiţiei – componenta instituţională (conceptul independenţei judecătorilor nereferindu-se exclusiv la judecători, ci acoperind sistemul judiciar în întregime), cât şi independenţa judecătorului – componenta individuală implică existenţa unor numeroase aspecte, cum ar fi:* lipsa imixtiunii celorlalte puteri în activitatea de judecată, faptul că niciun alt organ decât instanţele nu poate decide asupra competenţelor lor specifice prevăzute prin lege, existenţa unei proceduri prevăzute de lege referitoare la căile de atac ale hotărârilor judecătoreşti, existenţa unor fonduri băneşti suficiente pentru desfăşurarea şi administrarea activităţii de judecată, procedura de numire şi promovare în funcţie a magistraţilor şi, eventual, perioada pentru care sunt numiţi, condiţii de muncă adecvate, existenţa unui număr suficient de magistraţi ai instanţei respective pentru a evita un volum de muncă excesiv şi pentru a permite finalizarea proceselor într-un termen rezonabil, remunerare proporţională cu natura activităţii, repartizarea imparţială a dosarelor, posibilitatea de a forma asociaţii ce au ca principal obiect protejarea independenţei şi a intereselor magistraţilor etc. *este indubitabil faptul că principiul independenţei justiţiei nu poate fi restrâns numai la cuantumul remuneraţiei (cuprinzând atât salariul, cât şi pensia) magistraţilor, acest principiu implicând o serie de garanţii, cum ar fi: statutul magistraţilor (condiţiile de acces, procedura de numire, garanţii solide care să asigure transparenţa procedurilor prin care sunt numiţi magistraţii, promovarea şi transferul, suspendarea şi încetarea funcţiei), stabilitatea sau inamovibilitatea acestora, garanţiile financiare, independenţa administrativă a magistraţilor, precum şi independenţa puterii judecătoreşti faţă de celelalte puteri în stat. Pe de altă parte, independenţa justiţiei include securitatea financiară a magistraţilor, care presupune şi asigurarea unei garanţii sociale, cum este pensia de serviciu a magistraţilor*”. *În concluzie, Curtea a constatat că principiul independenţei justiţiei apără pensia de serviciu a magistraţilor, inclusiv a celor care desfăşoară activitatea profesională în cadrul Curţii Constituţionale, ca parte integrantă a stabilităţii financiare a acestora, în aceeaşi măsură cu care apără*

celelalte garanţii ale acestui principiu (Decizia Curții Constituționale nr. 873 din 25 iunie 2010[1]; Decizia Curții Constituționale nr. 262 din 5 mai 2016[2], paragraful 45).

Raportat, așadar, la aceste considerente, urmează să prezentăm câteva decizii ulterioare pronunțate de Curtea Constituțională care ne-au atras atenția sub aspectul modului de interpretare de către instanța de control constituțional a unor problematici subsumate atât componentei instituționale a independenței justiției, cât și a celei individuale a judecătorului.

(i) aplicarea reglementărilor privitoare la compunerea completelor de judecată

– *neconstituirea de completuri specializate:*

„*Curtea a reţinut că instanţele judecătoreşti, astfel cum sunt reglementate prin Constituţie şi Legea nr. 304/2004, îşi realizează funcţia de înfăptuire a justiţiei prin intermediul judecătorilor organizaţi în completuri de judecată. Pentru ca organizarea puterii judecătoreşti să nu devină în sine aleatorie şi pentru a nu permite apariţia unor elemente de arbitrar, legiuitorul constituant a stabilit că procedura de judecată se stabileşte prin lege, iar cu privire specială asupra Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie a consacrat faptul că atât compunerea sa, cât şi regulile de funcţionare se stabilesc prin lege organică. Astfel, atunci când legiuitorul constituţional se referă la compunerea instanţei supreme – noţiune autonomă folosită de Constituţie – nu are în vedere numărul total de judecători al acesteia, ci organizarea şi compunerea secţiilor, secţiilor unite, completurilor de judecată care realizează funcţia sa jurisdicţională. Astfel, Curtea a constatat că legiuitorul constituţional a dat o mare importanţă ordonării acţiunii puterii judecătoreşti atât la nivelul instanţei supreme, cât şi la nivelul celorlalte instanţe inferioare. Această construcţie constituţională a dus la calificarea la nivel legal a aspectelor referitoare la compunerea instanţei judecătoreşti, ca fiind norme de procedură de ordine publică. De aceea, încălcarea prevederilor legii referitoare la compunerea completului de judecată exprimă o exigenţă de ordine publică, a cărei încălcare atrage nulitatea absolută a actelor pronunţate de acesta. O astfel de viziune asigură coerenţă acţiunii puterii judecătoreşti, garantând, în acelaşi timp, independenţa şi imparţialitatea judecătorului. Dreptul la un proces echitabil are la baza sa exact aceste două caracteristici esenţiale, iar încălcarea reglementărilor referitoare la compunerea instanţei chiar de către aceasta atrage, în mod cert, o suspiciune/îndoială rezonabilă cu privire la posibilitatea ca instanţele să nu fie independente sau imparţiale*” (Decizia Curții Constituționale nr. 417 din 3 iulie 2019 asupra cererii de soluționare a conflictului juridic de natură constituțională dintre Parlamentul României, pe de o parte, şi Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie, pe de altă parte[3], paragraful 164).

[1] Publicată în M. Of. 433 din 28 iunie 2010.
[2] Publicată în M. Of. nr. 385 din 20 mai 2016.
[3] Publicată în M. Of. nr. 825 din 10 octombrie 2019.

Considerente similare se regăsesc și în Decizia Curții Constituționale nr. 685 din 7 noiembrie 2018 asupra cererii de soluţionare a conflictului juridic de natură constituţională dintre Parlamentul României, pe de o parte, şi Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie, pe de altă parte[4], paragrafele 177 şi 178.

– nerespectarea compunerii completelor de 5 judecători:

„*Curtea reţine că, prin impunerea unor membri de drept în componenţa Completurilor de 5 judecători, pe calea unor acte administrative, se pot crea presiuni latente asupra membrilor completului, constând în supunerea judecătorilor superiorilor lor judiciari sau, cel puţin, constând într-o ezitare/lipsă de dorinţă a judecătorilor de a-i contrazice pe aceştia [a se vedea, cu privire la acest parametru de analiză, Hotărârea Curţii Europene a Drepturilor Omului din 22 decembrie 2009, pronunţată în cauza Parlov-Tkalcic împotriva Croaţiei, paragraful 91].*

„*Maniera în care sunt desemnaţi membrii Completurilor de 5 judecători, şi anume printr-un mecanism care eludează legea, cu stabilirea unor «membri de drept» – inexistenţi în corpul legii – coroborată cu refuzul de a aplica noua lege demonstrează că, în prezent, instanţa nu este compusă potrivit legii şi pune în discuţie independenţa şi imparţialitatea obiectivă a acestor completuri*” (Decizia Curții Constituționale nr. 685 din 7 noiembrie 2018, paragrafele 189, 192).

„*Curtea reţine că preluarea de către Colegiul de conducere a Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie a unei atribuţiuni ce vizează ideea de iuris dictio a transformat această entitate administrativă într-una jurisdicţională, din moment ce Colegiul de conducere a decis legala compunere a instanţei, ceea ce a afectat dreptul la un proces echitabil, în componenta sa esenţială ce priveşte imparţialitatea completului de judecată*” (Decizia Curții Constituționale nr. 685 din 7 noiembrie 2018, paragraful 190).

– compunerea completelor de 3 judecători stabilită prin Regulamentul privind organizarea şi funcţionarea administrativă a Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie:

„*Curtea constată că soluţia aleasă prin actul administrativ normativ, respectiv desemnarea membrilor completurilor antereferite la propunerea preşedintelui de secţie şi cu aprobarea Colegiului de conducere, nu este de natură să afecteze cerinţa independenţei şi imparţialităţii obiective a completurilor de 3 judecători. Curtea mai reţine că desemnarea prin tragere la sorţi a membrilor completurilor nu este unica şi singura modalitate prin care se asigură imparţialitatea obiectivă a acestora, putând exista şi modalităţi alternative de desemnare în mod transparent a acestora, care să asigure un grad înalt de încredere în sistemul judiciar, de natură a înlătura orice suspiciune privind modul în care sunt repartizaţi judecătorii în aceste completuri. Procedura actuală, care implică o dublă filtrare, atât din partea preşedintelui de secţie, cât şi a Colegiului de conducere al Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie, de principiu, asigură transparenţa necesară. Propunerile preşedintelui de secţie nu pot fi arbitrare, întrucât şi acesta trebuie să ţină cont de criterii obiective pentru a se asigura*

[4] Publicată în M. Of. nr. 1021 din 29 noiembrie 2019.

calitatea actului de justiţie, chiar dacă aceste criterii nu sunt expres normate în actul administrativ cu caracter normativ [*spre exemplu, asigurarea continuităţii acestora, îmbinarea experienţei judecătorilor cu vechime mai mare la gradul respectiv de jurisdicţie cu cea a noilor promovaţi etc.*]" (Decizia Curții Constituționale nr. 27 din 22 ianuarie 2020 asupra cererii de soluţionare a conflictului juridic de natură constituţională dintre Parlamentul României, pe de o parte, şi Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie, pe de altă parte[5], paragraful 60).

Se constată, în opinia noastră, pornind de la această decizie, o schimbare de abordare a instanței de control constituțional în anul 2020, în sensul că, deşi în jurisprudența anterioară se reținuse că toate aspectele în legătură cu organizarea şi compunerea secţiilor, a secţiilor unite şi a completurilor de judecată trebuie reglementate prin lege organică, prin decizia nr. 27/2020, se recunoaște ca răspunzând exigențelor de ordin constituțional modul de compunere a completurilor de judecată astfel cum este reglementat prin acte administrative, respectiv prin norme ale Colegiului de conducere al Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie, care a emis hotărâri de stabilire a completurilor, acte cu caracter infralegal, supuse unor schimbări frecvente în timp, generând, astfel, o stare de incertitudine juridică, lipsite de accesibilitate și previzibilitate.

Notăm, așadar, în materia alcătuirii completelor de judecată o relaxare a exigențelor aplicate de Curtea Constituțională începând cu decizia nr. 27/2020, prin care s-a constatat că modul de desemnare a membrilor completurilor de 3 judecători prin mijlocirea unui act administrativ cu caracter normativ nu face altceva decât să organizeze executarea legii. A reținut instanța că, dacă legea nu prevede în mod expres ca desemnarea membrilor completurilor să se facă prin tragere la sorţi sau prin nominalizare expresă, iar actul administrativ cu caracter normativ a reglementat, în lipsa unei dispoziţii legale restrictive, una dintre aceste două modalităţi înseamnă că compunerea completului, sub aspectul desemnării membrilor săi, a fost realizată în baza şi în temeiul legii, cu alte cuvinte, prin lege.

Conchidem, în ceea ce ne privește, în sensul unei vulnerabilizări a problematicii independenței instanțelor în sensul că lipsa ori echivocul legii pe anumite aspecte ce configurează puterea judecătorească nu pot fi complinite prin acte administrative cu forță inferioară legii, cu atât mai mult cu cât în jurisprudența anterioară, Curtea Constituțională tranșase în mod ferm și fără echivoc că este obligatorie respectarea legii, iar impunerea unor măsuri prin acte administrative inferioare legii este de natură să creeze presiuni latente asupra membrilor completului. În plus, organizarea judiciară într-o societate democratică nu trebuie să depindă de bunul plac al executivului sau la discreția autorităților judiciare, ea trebuind să fie reglementată prin lege adoptată de Parlament. De altfel, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a statuat că, în principiu, o încălcare de către o instanţă a prevederilor legale naţionale referitoare la stabilirea şi competenţa organelor judiciare este contară art. 6 paragraful 1 din Convenție (a se vedea,

[5] Publicată în M. Of. 166 din 28 februarie 2020.

Hotărârea din 5 octombrie 2010, pronunţată în Cauza DMD GROUP, AS. împotriva Slovaciei, paragrafele 60 şi 61).

(ii) cenzura opțiunii legiuitorului cu privire la compunerea completelor de judecată

În chestiunea cenzurii cu privire la opțiunea legiuitorului vizând compunerea completelor de judecată, prin Decizia Curții Constituționale nr. 33 din 23 ianuarie 2018[6] s-au reținut, în esență, următoarele: „*Cu privire la modificările operate sub aspectul creşterii numărului de judecători care compun completele de judecată în materiile reglementate, Curtea reţine că opţiunea legiuitorului cu privire la aceste aspecte nu constituie o problemă de constituţionalitate, care să poată fi cenzurată pe calea controlului efectuat de Curte. Stabilirea normelor privind structura instanţelor de judecată, secţiile şi completele specializate din cadrul acestora sau compunerea completelor de judecată cad în competenţa de reglementare a legiuitorului ordinar. Acesta are o marjă semnificativă de apreciere în virtutea dispoziţiilor constituţionale cuprinse în art. 126 alin. (1), care vorbesc de «instanţe judecătoreşti stabilite de lege», precum şi în art. 126 alin. (4), potrivit cărora «Compunerea Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie şi regulile de funcţionare a acesteia se stabilesc prin lege organică». Mai mult, Curtea nu poate cenzura opţiunea legiuitorului sub aspectul existenţei sau nu a unui studiu de impact al legii modificatoare privind resursele umane ale instanţelor, această chestiune neavând relevanţă constituţională*” (paragraful 117).

Astfel, aşa cum s-a subliniat în prealabil în ceea ce priveşte competenţa de reglementare a legiuitorului ordinar a normelor privind structura instanţelor de judecată, secţiile şi completele specializate din cadrul acestora sau compunerea completelor de judecată, respectiv a faptului că stabilirea lor intră în marja legiuitorului de apreciere, în virtutea dispoziţiilor constituţionale cuprinse în art. 126 alin. (1) şi (4), toate argumentele menţionate sunt pe deplin aplicabile şi în cazul structurilor de parchete care funcţionează pe lângă instanţele de judecată, în condiţiile legii, potrivit art. 131 alin. (3) din Constituţie. Aşadar, opţiunea legiuitorului în sensul înfiinţării unei noi structuri de parchet – secţie, în cadrul Parchetului de pe lângă Î.C.C.J. –, corespunde competenţei sale constituţionale de legiferare în domeniul organizării sistemului judiciar (paragraful 127).

Instanța de control constituțional a statuat, așadar, că nu intră în sfera sa de apreciere elementele de oportunitate ce au stat la baza adoptării de către legiuitor a reglementării privind numărul de judecători care intră în compunerea completelor de judecată.

(iii) incompatibilitățile judecătorilor

– *incompatibilități generale:*

Textul „*potrivit căruia funcţiile de judecător, procuror, magistrat-asistent şi asistent judiciar sunt compatibile cu activităţile didactice de formare şi perfecţionare desfăşurate de instituţiile de pregătire profesională a altor profesii*

[6] Publicată în M. Of. nr. 146 din 15 februarie 2018.

juridice, precum şi cu funcţiile ce pot fi ocupate pe baza unor convenţii internaţionale la care România este parte, cuprinde dispoziţii contrare art. 125 alin. (3) şi art. 132 alin. (2) din Constituţie, în sensul că funcţia de judecător/procuror nu este inerentă unei activităţi de formare profesională în privinţa altor profesii juridice, în realitate, fiind vorba despre o altă funcţie sau raport contractual în care judecătorul/procurorul este prestatorul unui serviciu, ce nu are legătură nici cu instruirea pe care trebuie să o asigure judecătorilor/procurorilor şi nici cu vreo funcţie didactică din învăţământul superior. Desigur, în măsura în care judecătorul/procurorul are calitatea de cadru didactic, în virtutea acestei funcţii are posibilitatea de a presta activităţi de formare profesională juridică pentru alte categorii de personal. De asemenea nu este permisă nici desfăşurarea unor activităţi în afara ţării care să pună în discuţie incompatibilităţile constituţionale expres consacrate şi rolul constituţional al judecătorului/procurorului. Prin urmare, funcţia de judecător/procuror este incompatibilă cu orice alte calităţi oficiale în virtutea cărora judecătorul/procurorul prestează activităţi în afara graniţelor ţării, cu excepţia celor didactice.

Curtea nu neagă posibilitatea judecătorului/procurorului de a fi eligibil pentru ocuparea unei funcţii la instituţii ale Uniunii Europene sau organizaţii internaţionale în ipoteza în care actul internaţional incident condiţionează expres accesul la funcţia respectivă de calitatea de judecător/procuror, însă, pentru aceasta, legiuitorul trebuie să reglementeze o soluţie normativă corespunzătoare, în acord cu exigenţele Constituţiei. Având în vedere incompatibilitatea constituţională expresă, pentru ipoteza în care judecătorul/procurorul optează în sensul exercitării unei astfel de funcţii, funcţia deţinută anterior încetează, acesta putându-şi relua postul, în condiţiile rezervării sale" (Decizia Curții Constituționale nr. 45 din 30 ianuarie 2018[7], paragrafele 172 şi 173).

– *incompatibilități procesuale:*

Potrivit art. 49 alin. (7) din Legea nr. 305/2022, „*Cererea de recuzare se soluţionează de secţia corespunzătoare în materie disciplinară, în aceeaşi compunere*".

„*Curtea constată că textul criticat este suficient de clar pentru a putea fi aplicat. Astfel, potrivit art. 49 alin. (6) din legea criticată, «Cererea de recuzare a membrilor secţiilor în materie disciplinară este admisibilă numai în următoarele situaţii: a) în cazul în care acţiunea disciplinară îi vizează pe aceştia, soţul sau rudele lor până la gradul al IV-lea, inclusiv; b) ori de câte ori, faţă de calitatea persoanei vizate de acţiunea disciplinară, imparţialitatea acestora ar putea fi afectată; c) în caz de conflict de interese». Faptul că cererea de recuzare se soluţionează de secţia corespunzătoare în materie disciplinară, în aceeaşi compunere, are în vedere situaţia diferită a procedurii disciplinare în faţa secţiilor CSM, faţă de situaţiile de drept comun în care incidentele procedurale referitoare la recuzarea unuia sau mai multor membri ai completului de judecată se*

[7] Publicată în M. Of. nr. 199 din 5 martie 2018.

soluţionează de un alt complet de judecată sau de o instanţă ierarhic superioară, potrivit prevederilor generale de drept procesual. Or, având în vedere că numărul membrilor secţiilor CSM în materie disciplinară este stabilit de art. 133 alin. (2) lit. a) din Constituţie, nu există posibilitatea înlocuirii unor membri, astfel că cererea de recuzare nu ar putea fi soluţionată de secţie, într-o altă compunere" (Decizia Curții Constituționale nr. 524 din 9 noiembrie 2022[8], paragraful 113).

Astfel, se constată că, după o abordare restrictivă a regulilor privind statutul judecătorilor și procurorilor în anul 2018, Curtea Constituțională introducând o exigență radicală în privința regimului incompatibilităților funcției de magistrat cu orice alte funcții, cu excepția celor didactice, în anul 2022 intervine o slăbire a nivelului de severitate, instanța constituțională, cu o motivare extrem de sumară și neconvingătoare, recunoscând posibilitatea judecătorului recuzat de a participa la soluționarea propriei cereri de recuzare contrar tuturor standardelor pe care principiul independenței și imparțialității judecătorului le introdusese până atunci în legislație și în practicile jurisdicționale aferente și pe care Curtea Europeană a Drepturilor Omului le-a statuat explicit și de netăgăduit.

Astfel, în cauza Harabin c. Slovacia, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a statuat următoarele: „136. *Curtea Constituțională, punând în balanță cele două alternative, respectiv cea de a răspunde cererilor de recuzare formulate de reclamant și cea de a-și menține constituirea legală pentru a putea soluționa cauza, a eșuat în a avea în vedere garanțiile art. 6 din Convenție, nerăspunzând argumentelor reclamantului invocate în cererea de recuzare*. 140. *Argumentele invocate de Curtea Constituțională, și anume necesitatea menținerii constituirii sale legale, nu pot justifica participarea a doi dintre judecători a căror recuzare fusese admisă în alte cauze privindu-l pe reclamant și cu privire la a căror lipsă de imparţialitate Curtea Constituţională nu a furnizat argumente convingătoare, de natură a disipa acest dubiu, de altfel justificat obiectiv*".

Așadar, deși Curtea Constituțională a salvgardat norma legală în discuție, printr-o relaxare de neînțeles și fără o justificare obiectivă convingătoare a regimului incompatibilităților procesuale, apreciem că noul regim disciplinar al judecătorilor și procurorilor suscită îngrijorări cu privire la respectarea cerințelor unei proceduri juste prevăzute la art. 6 alin. (1) din Convenția europeană a drepturilor omului, care se aplică procedurilor disciplinare împotriva magistraților, garanții a căror respectare urmează a fi asigurată în activitatea practică de către Consiliul Superior al Magistraturii și Înalta Curte de Casație și Justiție.

(iv) individualizarea sancțiunilor disciplinare

„*Pentru anumite abateri disciplinare, respectiv cele prevăzute de art. 99 lit. b), d) şi t) teza întâi din Legea nr. 303/2004, Consiliul Superior al Magistraturii trebuie să aplice fie sancţiunea retrogradării în grad profesional, fie excluderea din magistratură. Curtea observă că art. 53 din Constituţie nu este incident în cauză,*

[8] Publicată în M. Of. nr. 1101 din 15 noiembrie 2022.

nefiind în discuţie un drept sau o libertate fundamentală, ci faptul că Consiliul Superior al Magistraturii nu poate individualiza sancţiunile disciplinare din cele şase existente şi va trebui să aleagă dintre cele două implicit indicate. De asemenea, nu poate fi reţinută încălcarea art. 133 din Constituţie, cu privire la calitatea Consiliului Superior al Magistraturii de garant al independenţei justiţiei. Faptul că legiuitorul a stabilit expres că pentru încălcarea prevederilor legale referitoare la incompatibilităţi şi interdicţii privind judecătorii şi procurorii; pentru desfăşurarea de activităţi publice cu caracter politic sau manifestarea convingerilor politice în exercitarea atribuţiilor de serviciu; sau pentru exercitarea funcţiei cu rea-credinţă sau gravă neglijenţă, sancţiunea nu poate consta în avertisment; diminuarea indemnizaţiei de încadrare lunare brute cu până la 20% pe o perioadă de până la 6 luni; mutarea disciplinară pentru o perioadă de până la un an la o altă instanţă sau la un alt parchet, situate în circumscripţia altei curţi de apel ori în circumscripţia altui parchet de pe lângă o curte de apel; sau în suspendarea din funcţie pe o perioadă de până la 6 luni, denotă că natura gravă a încălcărilor săvârşite nu permite aplicarea unei sancţiuni mai uşoare. Independenţa justiţiei se realizează potrivit şi în limitele Constituţiei şi a legii, astfel că garantul independenţei acesteia trebuie să acţioneze în consecinţă. Dacă legiuitorul a apreciat că abaterile disciplinare respective au un caracter grav, a reglementat o individualizare legală a sancţiunii, ceea ce nu este contrar art. 133 din Constituţie. De altfel, Consiliul Superior al Magistraturii trebuie să acţioneze în limitele legii, astfel cum aceasta este edictată de Parlament, iar individualizarea sancţiunii de către acesta trebuie realizată cu respectarea legii, iar dacă legiuitorul a ales, în anumite cazuri, o individualizare legală, de natură a restrânge marja de opţiune a Consiliului Superior al Magistraturii în individualizarea pe care acesta o realizează, nu înseamnă că a fost afectată calitatea de garant al independenţei justiţiei pe care o are Consiliul Superior al Magistraturii" (Decizia Curții Constituționale nr. 45 din 30 ianuarie 2018 , paragraful 238).

Așadar, se reține că în materia individualizării sancțiunilor disciplinare, instanța de control constituțional a apreciat pozitiv reglementarea legală vizând limitarea puterilor Consiliului Superior al Magistraturii în ceea ce privește aplicarea sancțiunilor disciplinare în anumite cazuri, dată fiind natura gravă a respectivelor abateri, instituind o anumită exigență în ceea ce privește regimul juridic al răspunderii disciplinare a judecătorilor și procurorilor. Prin urmare, o analiză de oportunitate a fost necesar a fi realizată de către instanța de control constituțional în evaluarea marjei cu care legiuitorul a operat în reglementarea unui aspect circumscris independenței justiției, respectiv regimul juridic al răspunderii disciplinare a magistraților.

(v) reglementarea prin lege organiză a statutului tuturor categoriilor de personal

– regulile de derulare a concursurilor pentru ocuparea posturilor de judecător:

Sub aspectul prezentei problematici, este de evocat Decizia Curții Constituționale nr. 121 din 10 martie 2020[9] prin care au fost declarate

[9] Publicată în M. Of. nr. 487 din 9 iunie 2020.

neconstituționale dispozițiile art. 106 lit. d) din Legea nr. 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor. Potrivit textului legal declarat neconstituțional, Consiliul Superior al Magistraturii aprobă, prin hotărâre care se publică în Monitorul Oficial al României, Partea I, Regulamentul privind organizarea şi desfăşurarea concursului de admitere în magistratură.

Pentru a pronunța această decizie, instanța de control constituțional a reținut, în esență, că *reglementarea statutului judecătorilor și procurorilor trebuie să se realizeze prin lege organică, iar nu printr-un act subsecvent, cu forță inferioară legii*. Mai mult, s-a reținut că *art. 125 alin. (2) din Constituţie face trimitere la faptul că reglementarea aspectelor care ţin de cariera magistratului – aşadar, de statutul acestuia – se realizează prin legea organică a Consiliului Superior al Magistraturii. De asemenea, ținând cont de jurisprudența sa în materia reglementării, prin acte cu caracter inferior legii, a aspectelor esențiale ce țin de statutul unor categorii de personal pentru care Constituția impune adoptarea unei legi organice, Curtea a constatat că, a fortiori, în situaţia magistraţilor, al căror statut este consacrat la nivel constituţional în art. 125 (Statutul judecătorilor) şi în art. 132 (Statutul procurorilor), elementele esenţiale referitoare la încheierea, executarea, modificarea, suspendarea şi încetarea raportului juridic de muncă al acestora trebuie reglementate prin lege, iar nu printr-un act cu forţă inferioară acesteia.*

Așadar, statuările Curții Constituționale în sensul că *aspectele esențiale referitoare la încheierea raportului juridic de muncă al magistraților trebuie reglementate prin lege organică, iar nu printr-un act normativ cu forță juridică inferioară acesteia* (par. 25), *că etapele și probele concursului de admitere în magistratură au ca scop verificarea competenței profesionale a candidatului și reprezintă aspecte esențiale pentru ocuparea posturilor de judecător sau procuror* (par. 27) au fost decisive în reținerea faptului că delegarea atribuției de a stabili aceste norme Consiliului Superior al Magistraturii, prin emiterea unor acte cu caracter administrativ ce au caracter infralegal, determină o stare de incertitudine juridică, acest gen de acte având, de obicei, un grad sporit de schimbări succesive în timp.

– buna reputație a judecătorilor și procurorilor:

„*Curtea observă că patru dintre criteriile generale antereferite sunt obiective, unul impune o abordare subiectivă (impactul asupra opiniei publice generat de fapta persoanei în cauză), iar altul este mixt, îmbinând atât elemente subiective, cât şi obiective pentru determinarea sa (conduita adoptată în timpul cercetării disciplinare sau al procesului judiciar). Astfel, Plenul Consiliului Superior al Magistraturii are la dispoziţie o paletă de criterii de o maximă generalitate, fără însă ca textul criticat să şi determine consecinţa constatărilor realizate pe baza acestor criterii. Astfel, norma juridică nu tranşează ipotezele şi situaţiile care califică persoana ca având o reputaţie bună sau îndoielnică. În realitate, criteriile generale menţionate relevă o abundenţă de constatări din partea Plenului Consiliului Superior al Magistraturii, însă valorificarea acestora în procesul determinării bunei/relei reputaţii nu este stabilită, astfel că evaluarea subiectivă, în funcţie de conştiinţa/convingerile/percepţia/preceptele morale ale fiecărui membru*

în parte al Plenului joacă un rol hotărâtor în cauză. Prin urmare, nu se poate decât constata că aceste criterii lasă loc la echivoc, întrucât ele evocă generalităţi, iar textul criticat nu reuşeşte să fixeze elementele de conţinut ale bunei reputaţii sau, din contră, ale unei eventuale rele reputaţii.

Curtea constată că nici Legea nr. 303/2004 şi nici prezenta lege nu definesc buna reputaţie, astfel că, potrivit jurisprudenţei Curţii Constituţionale, sensul acestei sintagme trebuie căutat în Dicţionarul explicativ al limbii române (a se vedea, spre exemplu, Decizia nr. 439 din 21 iunie 2016, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 877 din 2 noiembrie 2016, paragraful 17). Reputaţia se defineşte ca o părere publică, favorabilă sau defavorabilă, despre cineva sau ceva; felul în care cineva este cunoscut sau apreciat, renume, faimă, celebritate. În cauza de faţă, Curtea reţine că această părere publică este stabilită de Plenul Consiliului Superior al Magistraturii într-un cadru organizat/normat şi atrage consecinţe juridice. Prin urmare, evaluarea Plenului Consiliului Superior al Magistraturii nu reprezintă un tablou moral al candidatului pus la îndemâna societăţii, aşadar, fără vreo consecinţă juridică, ci un act juridic oficial prin care se stabileşte reputaţia necesară îndeplinirii funcţiei de judecător/procuror, act care trebuie să se bazeze pe criterii obiective, determinate, specifice, previzibile şi cuantificabile. Or, o înşiruire de criterii generale, fără identificarea in concreto a cauzelor care demonstrează şi angajează ideea de reputaţie discutabilă, nu îndeplineşte exigenţele constituţionale ale previzibilităţii legii şi creează o insecuritate juridică permanentă pentru candidaţii admişi aflaţi în situaţia de a fi evaluaţi din punctul de vedere al reputaţiei. Revine legiuitorului obligaţia de a reglementa astfel de cauze obiective, sens în care trebuie să ţină seama atât de specificul activităţii judecătorilor/procurorilor, cât şi de faptul că reputaţia este parte componentă a drepturilor generale ale personalităţii, care, la rândul lor, se întemeiază pe demnitatea umană, valoare supremă a statului român, conform art. 1 alin. (3) din Constituţie (Decizia Curții Constituționale nr. 187 din 17 martie 2021[10], paragrafele 62, 63).

– atribuţiile asistentului judecătorului

Referitor la Legea nr. 393/2023 privind statutul asistentului judecătorului[11], „*Curtea apreciază ca fiind lipsite de fundament susţinerile autorilor sesizării potrivit cărora «atribuţiile asistentului judecătorului reprezintă o enumerare sumară de activităţi presupuse judiciare», având în vedere că acestea sunt clar şi explicit prevăzute la art. 40 alin. (1) din legea criticată. Principalul rol al asistentului este să sprijine activitatea judecătorilor în procesul de administrare a justiţiei, iar nu să îi înlocuiască pe aceştia. Indiferent care le sunt atribuţiile, asistenţii sunt supravegheaţi de judecători, care rămân în centrul sistemului judiciar, fiind responsabili de luarea deciziilor sub toate aspectele. Împrejurarea că la art. 40 alin. (2) din legea criticată se face referire la «orice alte atribuţii de serviciu stabilite de judecătorul coordonator, de preşedintele instanţei sau de preşedintele de secţie» nu plasează această*

[10] Publicată în M. Of. 478 din 7 mai 2021.

[11] Publicată în M. Of. nr. 1132 din 14 decembrie 2023.

reglementare în sfera lipsei de predictibilitate, care ar determina o ingerinţă/imixtiune în actul decizional de justiţie, o atare reglementare vizând activităţile administrative ale instanţei, care nu presupun exercitarea funcţiei de judecată de către judecători, iar în acest context trebuie avută în vedere diversitatea activităţilor pe care asistenţii judecătorului le-ar putea îndeplini în exercitarea rolului lor de sprijin pentru judecători. Or, tocmai caracterul divers al acestor activităţi nu ar fi permis o enumerare exhaustivă la nivelul legislaţiei primare a tuturor activităţilor pe care asistentul judecătorului le-ar putea îndeplini. Enumerând expres principalele atribuţii care pot fi exercitate de către asistenţii judecătorului şi stabilind, totodată, posibilitatea încredinţării în sarcina acestora şi a altor atribuţii, în temeiul dispoziţiilor art. 40 alin. (2) din legea criticată, legiuitorul a stabilit repere suficiente şi lipsite de echivoc pentru determinarea limitelor în care ar putea fi îndeplinite orice alte atribuţii de către asistentul judecătorului.

Deşi, potrivit susţinerilor autorilor sesizării, în cuprinsul legii criticate există doar o enumerare sumară a atribuţiilor asistentului judecătorului, Curtea constată că acestea sunt clar şi precis definite, reglementarea statutului asistentului judecătorului fiind de natură a oferi garanţii suficiente pentru asigurarea independenţei judecătorului, legiuitorul creând totodată premisele pentru îmbunătăţirea eficienţei şi calităţii actului de justiţie. Legea criticată stabileşte principalele atribuţii ale asistentului, urmând ca acestea să fie detaliate în regulamentul intern de organizare al instanţelor judecătoreşti, regulament care va oferi un plus de claritate cu privire la responsabilităţile şi activităţile acestora. Având în vedere faptul că, datorită caracterului de generalitate a legilor, redactarea acestora nu poate avea o precizie absolută, Curtea subliniază că cerinţa de previzibilitate a normei se poate complini prin acte normative secundare legii, sens în care şi în ceea ce priveşte categoria profesională a asistenţilor judecătorilor se va proceda similar demersului urmat în cazul altor categorii profesionale care participă la procesul judiciar (cum ar fi, spre exemplu, personalul auxiliar de specialitate) (Decizia Curții Constituționale nr. 558 din 24 octombrie 2023[12], paragrafele 36, 37).

Așadar, sub aspectul exigenței de reglementare exclusiv prin lege organică a elementelor de statut pentru toate categoriile de personal pentru care Constituția stabilește o atare rigoare se constată că, în anul 2023, în ciuda jurisprudenței constante și uniforme a Curții Constituționale[13], instanța de control constituțional,

[12] Publicată în M. Of. nr. 1111 din 11 decembrie 2023.

[13] Decizia Curții Constituționale nr. 291 din 25 mai 2023, publicată în M. Of. nr. 1111 din 11 decembrie 2023; Decizia Curții Constituționale nr. 121 din 10 martie 2020, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 487 din 9 iunie 2020; Decizia Curții Constituționale nr. 172 din 24 martie 2016, publicată în M. Of. nr. 315 din 25 aprilie 2016; Decizia Curții Constituționale nr. 392 din 2 iulie 2014, publicată în M. Of. nr. 667 din 11 septembrie 2014; Decizia Curții Constituționale nr. 637 din 13 octombrie 2015, publicată în M. Of. nr. 906 din 8 decembrie 2015; Decizia Curții Constituționale nr. 306 din 8 mai 2018, publicată în M. Of. nr. 516 din 22 iunie 2018; Decizia Curții Constituționale nr. 307 din 8 mai 2018, publicată în M. Of. nr. 579 din 9 iulie 2018.

reținând chiar lipsa unei enumerări exhaustive la nivelul legislaţiei primare a tuturor activităţilor pe care asistentul judecătorului le-ar putea îndeplini, girează mecanismul legislativ prin care se stabilesc în lege doar anumite repere pentru determinarea limitelor în care ar putea fi îndeplinite orice alte atribuţii de către asistentul judecătorului, coborând nivelul de rigoare pe problematica analizată sub standardul cu care operase până atunci și îngăduind ca aspecte esenţiale referitoare la statut, la ocuparea posturilor de asistenți ai judecătorului să fie reglementate nu prin lege organică, ci prin acte administrative cu caracter inferior legii.

Se observă că, deși Curtea Constituțională apreciază că legiuitorul a optat pentru o reglementare suplă, iar nu sumară, în privinţa atribuţiilor asistentului judecătorului și că astfel nu se afectează calitatea legii și că nu se generează confuzii sau ambiguităţi legate de rolul asistentului judecătorului în sistemul judiciar, în realitate aceasta a introdus elemente de ușurință în reglementarea statutului unei categorii profesionale circumscrise organizării judiciare, cu rol și atribuții în instrumentarea dosarelor, îndepărtându-se, în opinia noastră, de la exigenţele conturate de-a lungul timpului în materia statutului unui personal ce trebuie reglementat constituțional prin lege organică.

(vi) concursul de promovare la Înalta Curte de Casație și Justiție

O altă abordare de dată recentă demnă de relevat vizează problematica concursului de promovare la Înalta Curte de Casație și Justiție. Astfel, prin Decizia Curții Constituționale nr. 520 din 9 noiembrie 2022[14], s-au conturat următoarele concluzii:

„*Art. 114 din legea criticată stabileşte că concursul de promovare constă într-o probă având ca obiect evaluarea hotărârilor judecătoreşti redactate şi într-un interviu susţinut în faţa Secţiei pentru judecători a CSM. Faptul că probele de concurs sunt diferite de cele pentru promovarea pe loc sau efectivă la tribunale/tribunale specializate/curţi de apel şi nu constau, prin urmare, în susţinerea unor probe pentru verificarea cunoştinţelor practice şi teoretice sau în evaluarea activităţii şi conduitei candidaţilor în ultimii 3 ani se explică prin caracterul unic şi supraordonat al ÎCCJ în sistemul judiciar. Legiuitorul are o anumită marjă de apreciere în acest sens, putând diferenţia modul de promovare a judecătorilor pentru tribunale/tribunale specializate/curţi de apel, pe de o parte, şi ÎCCJ, pe de altă parte. De altfel, se poate observa că promovarea la ÎCCJ este o promovare efectivă, astfel că are similitudini cu promovarea efectivă la tribunale/tribunale specializate/curţi de apel. Faptul că nu există o identitate în privinţa modului de promovare nu este o problemă cu relevanţă constituţională, ci de opţiune legislativă justificată de poziţia instituţională a ÎCCJ*” (paragraful 265).

„*Examinând criticile de neconstituţionalitate formulate, Curtea reţine că aspectul antamat este o chestiune de legiferare. Faptul că preşedintele ÎCCJ numeşte 2 judecători ai ÎCCJ în componenţa comisiei de evaluare pentru concursul*

[14] Publicată în M. Of. nr. 1100 din 15 noiembrie 2022.

de promovare în funcţia de judecător la ÎCCJ, iar CSM un profesor universitar constituie o chestiune de opţiune şi oportunitate legislativă. Nicio prevedere constituţională nu stabileşte titularul dreptului de a desemna membrii comisiei de promovare, astfel că aceasta ţine de marja de apreciere a legiuitorului. Prin urmare, art. 115 din lege nu încalcă art. 1 alin. (3) şi (5), art. 16 alin. (1), art. 20 alin. (2), art. 124 alin. (3) şi art. 148 din Constituţie" (paragraful 270).

„*Constituţia nu reglementează criterii în funcţie de care trebuie realizată promovarea, astfel că stabilirea acestora revine legiuitorului, care, acţionând în marja sa de apreciere, are deplina legitimare de a reglementa întregul sistem de promovări. Evident, promovările se realizează prin concurs pentru a se asigura accesul persoanelor în cauză, judecători şi procurori, la funcţiile de la instanţele şi parchetele superioare într-un mod egal şi nediscriminatoriu, în conformitate cu art. 16 din Constituţie, dar reglementarea in concreto a probelor de concurs pentru diversele categorii de promovări este o atribuţie a legiuitorului. Or, critica formulată se mărgineşte numai la a puncta că la promovarea efectivă trebuia reglementată ca probă de concurs proba scrisă de verificare a cunoştinţelor, ceea ce demonstrează că se plasează în sfera opţiunilor legislative şi nu pune în discuţie aspecte de neconstituţionalitate*" (paragraful 278).

(vii) sistemul de alegere a membrilor Consiliului Superior al Magistraturii

„*Referitor la criticile de neconstituţionalitate intrinsecă, ce vizează sistemul de alegere a membrilor CSM, se apreciază, în esenţă, că, din interpretarea sistematică şi logică a prevederilor constituţionale ale art. 133 alin. (2) lit. a) şi ale art. 126 alin. (1), rezultă intenţia legiuitorului constituţional de a da preferinţă unui tip de scrutin de natură să permită asigurarea reprezentării în CSM a tuturor categoriilor de instanţe şi parchete. Încă din anul 2004, prin adoptarea Legii nr. 317/2004 privind Consiliul Superior al Magistraturii, alegerea judecătorilor şi procurorilor în CSM a avut loc pe niveluri de instanţe şi parchete, iar, în liniile sale esenţiale, acest sistem a rămas neschimbat. Astfel, alegerea membrilor CSM se face pe paliere de instanţe şi parchete, în funcţie de nivelul instanţei sau al parchetului în ierarhia judiciară, corpul electoral fiind reprezentat de magistraţii de la nivelul acelor instanţe, respectiv parchete (justificat şi de specificitatea organizării fiecăreia dintre aceste categorii de instanţe/parchete), iar nu printr-un sufragiu universal, în care membrii aleşi ai CSM, judecători, sunt aleşi de către toţi judecătorii de la toate instanţele judecătoreşti, indiferent de nivelul instanţei la care funcţionează şi pe care o reprezintă candidatul, iar membrii aleşi ai CSM, procurori, sunt aleşi de toţi procurorii de la toate parchetele, indiferent de nivelul parchetului la care funcţionează şi pe care îl reprezintă candidatul. S-a urmărit instituirea unui prag de reprezentativitate a candidaţilor şi care previne exercitarea abuzivă a dreptului de a fi ales, fără însă a limita dreptul în discuţie astfel încât să afecteze esenţa acestuia. Acest sistem de alegere a membrilor CSM de la nivelul curţilor de apel, tribunalelor şi judecătoriilor, respectiv a procurorilor de la parchetele de pe lângă aceste instanţe nu ridică probleme de constituţionalitate, în absenţa unor*

prevederi exprese ale Legii fundamentale în materie legiuitorul având deplina libertate în stabilirea sistemului electoral, soluţia pentru care acesta a optat încă din anul 2004 înscriindu-se în marja sa de apreciere. Nici sistemul de alegere a membrilor CSM, judecători şi procurori, cu cel mai mare număr de voturi obţinut nu comportă probleme de constituţionalitate, câtă vreme textele constituţionale relevante în această materie nu impun sub aspectul modalităţii de desfăşurare a alegerilor un anume fel de majoritate pentru asigurarea reprezentativităţii (simplă, absolută ori calificată). În plus, preferinţa pentru un singur tur de scrutin se explică prin faptul că al doilea tur de scrutin ar putea declanşa un vot strategic şi tranzacţionarea votului contra unor favoruri, subminând astfel independenţa judecătorilor şi favorizând crearea de facţiuni în cadrul sistemului judiciar. Aşadar, alegerea unui anumit sistem electoral rămâne atributul legiuitorului organic, sub condiţia respectării valorilor şi principiilor statului de drept, prin organizarea şi desfăşurarea unor alegeri periodice şi corecte.

Prin urmare, Curtea reţine că, referitor la celelalte aspecte privind atât procedura de desemnare a candidaţilor, cât şi procedura de alegere a membrilor CSM, Parlamentul, în virtutea rolului său constituţional, consacrat de art. 61 alin. (1) din Constituţie, de autoritate legiuitoare a ţării, este liber să aprecieze asupra oportunităţii sistemului de alegere şi de vot în adunările generale ale judecătorilor sau ale procurorilor, fără ca prin aceasta să aducă atingere dispoziţiilor constituţionale. Astfel, eliminarea soluţiei legislative privind organizarea turului doi al alegerilor la care participau judecătorii şi procurorii clasaţi pe primele locuri, soluţie legislativă cuprinsă de actuala Lege nr. 317/2004, nu are ca efect încălcarea prevederilor constituţionale ale art. 133. De asemenea, soluţia legislativă potrivit căreia este ales magistratul care întruneşte cel mai mare număr de voturi (iar nu cel care întruneşte votul majorităţii), precum şi soluţia legislativă potrivit căreia, în cazul în care au fost votate mai puţine sau mai multe persoane, votul este nul, magistraţii fiind, astfel, obligaţi să voteze exact numărul de membri ai CSM, reprezintă opţiuni ale legiuitorului, care intră în marja sa de apreciere, fără a contraveni dispoziţiilor sau principiilor constituţionale. Având în vedere că, potrivit prevederilor legii criticate, judecătorii sau procurorii membri ai CSM sunt aleşi în adunările generale ale judecătorilor sau, după caz, ale procurorilor şi că, potrivit art. 14 alin. (1) din legea criticată, în procedura de desemnare a candidaţilor şi de alegere a membrilor CSM, ca regulă, adunările generale sunt legal constituite în prezenţa majorităţii judecătorilor sau, după caz, a procurorilor în funcţie, Curtea constată că este respectată cerinţa constituţională cuprinsă de art. 133 alin. (2) lit. a) privind alegerea membrilor CSM" (Decizia Curții Constituționale nr. 524 din 9 noiembrie 2022[15], paragrafele 46, 85).

Se constată că, după o anumită implicare în evaluarea oportunității sistemului de alegere a membrilor Consiliului Superior al Magistraturii ales de legiuitor, instanța de contencios constituțional conchide în sensul incidenței marjei de

[15] Publicată în M. Of. nr. 1101 din 15 noiembrie 2022.

apreciere a legiuitorului în reglementare, pentru ca mai apoi să revină cu argumente legate de oportunitatea respectivei opțiuni legislative.

(viii) independența judecătorilor în cazul reparării prejudiciilor cauzate prin erori judiciare

„*În vederea protejării independenţei judecătorului şi a evitării supunerii activităţii acestuia unor presiuni nejustificate, în cazul reparării prejudiciilor cauzate prin erori judiciare nu poate fi angajată răspunderea personală şi directă a judecătorului pentru fapte săvârşite în exerciţiul funcţiei publice, în aceste situaţii intervenind răspunderea statului, în virtutea rolului acestuia de garant al activităţii autorităţii judecătoreşti. Aşadar, răspunderea judecătorului sau procurorului care şi-a exercitat funcţia cu rea-credinţă sau gravă neglijenţă este subsidiară răspunderii statului şi indirectă, statul având drept de regres împotriva magistraţilor, drept care se exercită ulterior acţiunii în despăgubiri formulate de parte*” (Decizia Curții Constituționale nr. 60 din 11 februarie 2014[16]; Decizia Curții Constituționale nr. 257 din 27 aprilie 2023[17], paragraful 16).

(ix) impozitarea pensiilor de serviciu

„*Se impune, de asemenea, observaţia că impozitarea nu poate avea un caracter sancţionator, pentru că se ajunge practic la o regândire şi o restructurare indirectă a înseşi bazei de calcul al pensiei de serviciu, care, astfel cum s-a arătat, trebuie să reflecte o valoare cât mai apropiată de cuantumul indemnizaţiei aferente funcţiei deţinute la momentul la care s-a realizat pensionarea. Or, dacă baza de calcul este un element ce ţine de însăşi asigurarea independenţei sistemului judiciar, nu este admisibilă reducerea indirectă a acesteia prin reglementarea unor impozite care în final conduc la o altă valoare a pensiei decât cea comparabilă cu indemnizaţia unei persoane aflate într-o funcţie similară celei din care s-a realizat pensionarea. Aşadar, legiuitorul dispune de o marjă de apreciere în domeniul impozitării pensiilor cu condiţia să nu încalce garanţiile ataşate independenţei sistemului judiciar, ceea ce înseamnă că în stabilirea regulilor şi bazei de impunere trebuie să manifeste o diligenţă deosebită*” (Decizia Curții Constituționale nr. 467 din 2 august 2023[18], paragraful 165).

Și în ipoteza impozitării pensiilor de serviciu, Curtea Constituțională, deși conchide în sensul recunoașterii marjei de apreciere a legiuitorului, realizează o scurtă evaluare de oportunitate, reținând inadmisibilitatea reducerii indirecte a acesteia prin reglementarea unor impozite care în final conduc la o altă valoare a pensiei decât cea comparabilă cu indemnizația unei persoane aflate într-o funcție similară celei din care s-a realizat pensionarea, atrăgând, totodată, atenția legiuitorului asupra obligativității manifestării unei diligențe sporite în cazul acestei problematici circumscrise independenței sistemului judiciar.

[16] Publicată în M. Of. nr. 279 din 16 aprilie 2014.
[17] Publicată în M. Of. nr. 708 din 2 august 2023.
[18] Publicată în M. Of. nr. 727 din 7 august 2023.

3. Marja de apreciere a legiuitorului și sancționarea excesului de putere

În jurisprudența constantă a Curții Constituționale s-a arătat că marja de apreciere a legiuitorului nu este absolută (Decizia Curţii Constituţionale nr. 2 din 15 ianuarie 2014[19]), ea fiind limitată de principiile, valorile şi exigenţele constituţionale (Decizia nr. 683 din 19 noiembrie 2014[20] şi Decizia nr. 54 din 24 februarie 2015[21]).

Noţiunea de marjă de apreciere se fundamentează pe ideea că fiecare societate are dreptul să exercite o anumită discreţie cu privire la stabilirea unui echilibru între drepturile persoanelor şi interesele naţionale, precum şi în soluţionarea conflictelor care decurg din existenţa diverselor valori sociale şi convingeri morale. Astfel, statul are libertatea de a proteja anumite valori sociale prin reglementarea unor sancţiuni de drept penal, iar recurgerea la asemenea mijloace reprezintă, în sine, o intervenţie *ultima ratio* atunci când celelalte mijloace specifice altor ramuri de drept nu asigură o protecţie juridică eficientă (Decizia nr. 33 din 19 ianuarie 2017[22] și Decizia nr. 283 din 17 mai 2023[23]).

Marja de apreciere a legiuitorului reprezintă, așadar, un concept care se află sub control constituțional, control care oscilează între o manifestare intensă și hotărâtă și o manifestare lejeră ori comodă, între cele două limite, de multe ori fără nuanțe, existând o plajă de evaluări diverse. Discreția cu care legiuitorul poate acționa în reglementarea diferitelor relații juridice are ca limită înseși principiile constituționale pe care este chemat atât să le respecte, cât și să le configureze.

Așadar, discreția cu care legiuitorul operează cunoaște o dublă raportare atât la valorile pe care legea fundamentală le instituie, cât și la obligația de a identifica acele repere legale care să dea expresie nu doar literei, dar mai ales rațiunii legiuitorului constituant, păstrând limita de proporționalitate între exigența constituțională și variația de reglementare îngăduită, esențială fiind dozarea armonioasă între cele două deziderate.

Cât de întinse sau de restrânse pot fi manifestările legiuitorului în exercițiul marjei de apreciere reprezintă o chestiune de evaluat cu prilejul cenzurii de constituționalitate, prilej cu care instanța de control constituțional are îndatorirea de a trasa, printr-o jurisprudență coerentă, uniformă și previzibilă, reperele de urmat, indicând legiuitorului calea de urmat.

Rezultă, astfel, că evaluarea reglementării legale din perspectiva proporționalității acesteia cu standardul constituțional se află la juxtapunerea marjei de apreciere a legiuitorului de elementele de cenzură oferite de Curtea Constituțională, iar o raportare loială a ambilor actori la valorile constituționale reprezintă elementul central și fundamental în corecta orientare a conduitei

[19] Publicată în M. Of. nr. 71 din 29 ianuarie 2014.
[20] Publicată în M. Of. nr. 47 din 20 ianuarie 2015, paragraful 16.
[21] Publicată în M. Of. nr. 257 din 17 aprilie 2015.
[22] Publicată în M. Of. nr. 320 din 4 mai 2017, paragraful 32.
[23] Publicată în M. Of. nr. 488 din 6 iunie 2023.

legiuitorului, precum și a și autorităților de organizare subsecventă a punerii în executare a legilor.

Raportând aceste considerente la problematica marjei de apreciere a legiuitorului în chestiunea independenței justiției, privită lato sensu, ne-a atras atenția modalitatea în care, în decursul ultimilor ani, a fluctuat evoluția puterii discreționare a legiuitorului. Astfel, se remarcă o plajă destul de întinsă a manifestărilor legiuitorului în privința deciziilor vizând independența justiției în diferitele sale perspective de configurare, ceea ce a generat, implicat ori presupus, dar nu neapărat implicit, ci poate asumat ori chiar coordonat, și o anumită oscilație a jurisprudenței instanței de control constituțional în această materie.

Astfel, în privința exigenței privind respectarea dispozițiilor legale privitoare la compunerea completelor de judecată ca element extrinsec independenței judecătorilor, însă decisiv pentru asigurarea acestei garanții, este de observat că, dacă în perioada 2018–2019, Curtea Constituțională a reținut că refuzul de a aplica legea pe aspectul alcătuirii completelor de judecată pune în discuţie independenţa şi imparţialitatea obiectivă a acestor completuri, în anul 2020, se recunoaște ca răspunzând exigențelor de ordin constituțional modul de compunere a completurilor de judecată astfel cum este reglementat prin acte administrative, respectiv prin norme ale Colegiului de conducere al Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie, care a emis hotărâri de stabilire a completurilor, acte cu caracter infralegal.

De asemenea, referitor la chestiunea stabilirii prin lege organică a statutului tuturor categoriilor de personal pentru care se prevede constituțional o atare reglementare, se reține că în perioada 2020–2021, instanța de control constituțional a statuat tranșant că reglementarea aspectelor care ţin de cariera magistratului – aşadar, de statutul acestuia – se realizează prin lege organică, iar delegarea atribuţiei de a stabili aceste norme Consiliului Superior al Magistraturii, prin emiterea unor acte cu caracter administrativ ce au caracter infralegal, determină o stare de incertitudine juridică, acest gen de acte având, de obicei, un grad sporit de schimbări succesive în timp. În același sens, s-a reținut ferm că o înşiruire de criterii generale, fără identificarea in concreto a cauzelor care demonstrează şi angajează ideea de reputaţie discutabilă, nu îndeplineşte exigenţele constituţionale ale previzibilităţii legii şi creează o insecuritate juridică permanentă pentru candidaţii admişi aflaţi în situaţia de a fi evaluaţi din punctul de vedere al reputaţiei, revenind legiuitorului obligaţia de a reglementa astfel de cauze obiective.

Cu toate acestea, în anul 2023, Curtea Constituțională a relaxat criteriile de raportare la exigența constituțională evocată, reținând că, deși în cuprinsul legii privind asistentul judecătorului există doar o enumerare sumară a atribuţiilor acestei categorii de personal, acestea sunt clar şi precis definite, reglementarea statutului asistentului judecătorului fiind de natură a oferi garanţii suficiente pentru asigurarea independenţei judecătorului. Se mai observă că, în acest caz, instanța constituțională a valorizat mai accentuat premisele pentru îmbunătăţirea eficienţei şi calităţii actului de justiţie prin intermediul acestei categorii de personal, optând pentru o raportare

principală la oportunitatea reglementării față de standardul constituțional al normării prin lege a statutului unei categorii de personal ce se circumscrie organizării judiciare, obligatoriu de edictat prin lege organică.

Într-un mod oarecum surprinzător, Curtea Constituțională a coborât în anul 2023 standardul de exigență, prevăzând expresis verbis că legea criticată stabileşte principalele atribuţii ale asistentului, urmând ca acestea să fie detaliate în regulamentul intern de organizare al instanţelor judecătoreşti, regulament care va oferi un plus de claritate cu privire la responsabilităţile şi activităţile acestora, cerinţa de previzibilitate a normei putând fi complinită prin acte normative secundare legii.

Pe aceeași linie de analiză se înscrie și evaluarea unei alte componente a independenței judecătorilor, respectiv situația incompatibilităților generale și procesuale, constatându-se, din nou, manifestarea plenară a unei exigențe sporite în analiză în anul 2018 și o slăbire a aceleiași așteptate rigori în anul 2022. Astfel, dacă inițial Curtea a reținut ferm că funcţia de judecător/procuror nu este inerentă unei activităţi de formare profesională în privinţa altor profesii juridice, exigența cu care a operat în analiză fiind maximă, ulterior acceptă o relaxare a regimului incompatibilităților procesuale, recunoscând prin Legea nr. 305/2022 privind Consiliul Superior al Magistraturii posibilitatea judecătorului recuzat, membru al completului disciplinar din cadrul Consiliului Superior al Magistraturii, de a participa la soluționarea propriei cereri de recuzare.

De asemenea, pornind de la principiile statuate de Curtea Constituțională referitoare la rigorile ce țin de procedura de numire şi promovare în funcţie a magistraţilor, legiuitorul trebuind să manifeste diligență sporită în reglementările aferente pentru asigurarea independenței acestora, în anul 2022, instanța de control constituțional a validat prin jurisprudența sa normarea legislativă privind concursul de promovare a judecătorilor la Înalta Curte de Casație și Justiție, precum și sistemul de alegere a membrilor Consiliului Superior al Magistraturii. Astfel, s-a reținut că legiuitorul are marjă de apreciere, având deplina legitimare de a reglementa întregul sistem de promovări. Și, deși s-a avut în vedere că promovările se realizează prin concurs pentru a se asigura accesul persoanelor în cauză, judecători şi procurori, la funcţiile de la instanţele şi parchetele superioare într-un mod egal şi nediscriminatoriu, a conchis în sensul că reglementarea in concreto a probelor de concurs pentru diversele categorii de promovări este o atribuţie a legiuitorului, Curtea Constituțională validând, așadar, implicit, suprimarea probei scrise de concurs de verificare a cunoştinţelor, prin plasarea în mod comod a problematicii în sfera opţiunilor legislative.

Tot astfel, instanța constituțională a reținut că legiuitorul este liber să aprecieze asupra oportunităţii sistemului de alegere şi de vot în adunările generale ale judecătorilor sau ale procurorilor în procedura electivă pentru Consiliul Superior al Magistraturii, deși nu a rezistat totuși tentației de a proceda și la o anumită evaluare de oportunitate, apreciind că alegerea membrilor CSM se face pe paliere de instanţe şi parchete, în funcţie de nivelul instanţei sau al parchetului în ierarhia judiciară,

corpul electoral fiind reprezentat de magistraţii de la nivelul acelor instanţe, respectiv parchete (justificat şi de specificitatea organizării fiecăreia dintre aceste categorii de instanţe/parchete), iar nu printr-un sufragiu universal, în care membrii aleşi ai CSM, judecători, sunt aleşi de către toţi judecătorii de la toate instanţele judecătoreşti, indiferent de nivelul instanţei la care funcţionează şi pe care o reprezintă candidatul, iar membrii aleşi ai CSM, procurori, sunt aleşi de toţi procurorii de la toate parchetele, indiferent de nivelul parchetului la care funcţionează şi pe care îl reprezintă candidatul. S-a urmărit, reține Curtea Constituțională, astfel, instituirea unui prag de reprezentativitate a candidaţilor şi care previne exercitarea abuzivă a dreptului de a fi ales, fără însă a limita dreptul în discuţie astfel încât să afecteze esenţa acestuia.

Tot subsumat unei analize de oportunitate, în materia individualizării sancțiunilor disciplinare, instanța de control constituțional a validat reglementarea legală privind limitarea puterilor Consiliului Superior al Magistraturii în ceea ce privește aplicarea sancțiunilor disciplinare în anumite cazuri, dată fiind natura gravă a respectivelor abateri, instituind o anumită exigență în ceea ce privește regimul juridic al răspunderii disciplinare a judecătorilor și procurorilor.

Reținem, prin urmare, în urma evocării situațiilor anterioare, că în arhitectura națională distribuția rolurilor în chestiunea reglementărilor vizând independența justiției este partajată între legiuitor și instanta de control constituțional, marja de apreciere a legiuitorului aflându-se mereu sub „amenințarea" a priori ori a posteriori a cenzurii pe care o poate realiza instanța de control constituțional.

În orice caz, sarcina și greutatea aplicării rațiunii legiuitorului constituant revine legiuitorului, ceea ce, cu atât mai mult, îl obligă pe acesta la fundamentarea extrem de riguroasă a politicii sistemului judiciar, astfel încât aceasta să răspundă în mod real nevoilor sociale pe termen lung, justiția fiind un important serviciu public.

Legiuitorului îi revine misiunea primordială în articularea unui sistem coerent privind organizarea judiciară, statutul judecătorilor, procurorilor, precum și a celorlalte categorii de personal care deservesc sistemul de justiție prin normarea unui pachet de valori care să garanteze independența justiției, în mod clar, ferm și pevizibil, fără fluctuații generate de schimbările de organizare politică. Independența justiției constituie o valoare constituțională nenegociabilă, indiferent de paradigma în care se plasează la un moment dat legiuitorul, trebuind să rămână circumscrisă unor repere care să nu sufere modificări în timp.

Variațiile radicale de reglementare, astfel cum au fost constatate în analiza anterioară, nu pot avea o justificare rezonabilă și obiectivă atunci când sunt în discuție aspecte legate de independența sistemului de justiție, valoare de rang constituțional ce ar trebui caracterizată de uniformitate, exigență, coerență și previzibilitate.

Pe drept cuvânt, marja de apreciere permite legiuitorului să varieze normarea în raport de standardul constituțional, însă dozarea reglementărilor trebuie cenzurată

în raport de principiul proporționalității cu ingerința constatată. Caracterul pertinent al motivelor invocate trebuie să susțină armonia modificărilor propuse de legiuitor, ceea ce obligă într-o măsură importantă judecătorul constituțional să le evalueze și, în consecință, să le cenzureze acolo unde este cazul. Cu toate acestea, este de observat faptul că, în ultima perioadă de timp, există destul de multe situații în care instanța de control constituțional, la adăpostul argumentului că o analiză de oportunitate a normării nu intră în sfera sa de evaluare, evită să se raporteze în analiza criticilor de neconstituționalitate la elementele de justificare a reglementării criticate.

Cu toate acestea, apreciem că, ori de câte ori, reglementarea presupune transpunerea în legislație a unor principii de rang constituțional fundamental, Curtea Constituțională are nu doar îndrituirea, ci și obligația de a se preocupa de respectarea de către legiuitor a spiritului normei constituționale, astfel încât să se respecte rațiunea acesteia, sens în care s-ar impune cu necesitate o evaluare a ansamblului reglementării criticate inclusiv pe aspectele de justificare a respectivului insert normativ.

Dacă nu ar fi acceptată o asemenea teză ar însemna că marja de apreciere a legiuitorului devine una absolută, necenzurabilă și, implicit, existența și limitele drepturilor şi libertăților fundamentale, precum și ale ingerinței autorităților în privința exercitării acestor drepturi ar rămâne în afara controlului de constituționalitate. Configurarea concretă a cadrului stabilit de Constituție ar rămâne exclusiv în mâinile legiuitorului, fără ca instanța de control constituțional să uzeze de pârghiile de cenzură pe care însăși Constituția i le recunoaște.

Curtea Constituțională nu are, în sine, competența să își asume ea însăși politica sistemului judiciar, însă este competentă să cenzureze opţiunea legiuitorului dacă aceasta contravine principiilor şi exigenţelor constituţionale. Or, pentru realizarea acestui scop, nu poate să se așeze la adăpostul marjei de apreciere a legiuitorului și să refuze implicit o analiză de oportunitate, având în vedere că de pertinența și suficiența motivelor invocate depinde evaluarea proporționalității măsurilor adoptate și a eventualelor ingerințe constatate. Or, respingând o evaluare a justificării normării, instanța constituțională se plasează pe o poziție de neafirmare a rolului său și de lăsare a unei libertăți legiuitorului care ar putea manifesta tendința de depășire a echilibrului pe care trebuie să-l urmărească în privința intereselor sociale ocrotite.

Legiuitorul trebuie să se plaseze în interiorul marjei de apreciere, iar cu privire specială în problematica independenței sistemului de justiție, dispozițiile constituționale obligă explicit la stabilirea unui standard de referință care îl obligă să determine sistemul de politică judiciară în tiparele principiilor și valorilor constituționale.

Intervenția Curții Constituționale este, așadar, nu numai legitimă în cazul legislației care transpune valorile protejate constituțional, ci și necesară, asigurarea independenței sistemului judiciar prin toate mecanismele și pârghiile pe care însăși Constituția le statuează fiind una dintre componentele esențiale pentru buna funcționare a statului de drept și pentru garantarea separației și echilibrului puterilor în stat.

4. Concluzii

Marja de apreciere a legiuitorului rămâne însoțită de o supervizare a instanței de control constituțional, prevenirea și sancționarea excesului de putere al legiuitorului, indiferent de izvorul acestuia trebuind să fie sub permanenta veghe și cenzură a Curții Constituționale, ca o garanție a asigurării independenței justiției.

Cazurile menţionate anterior dovedesc faptul că jurisprudenţa Curții Constituționale în materia independenței sistemului de justiție a suferit o „evoluţie" vizibilă, în peisajul național conceptul de marjă de apreciere a legiuitorului în evaluarea de constituționalitate oscilând între intensitate și lejeritate, această din urmă tendință părând a fi tot mai manifestă în ultima perioadă.

Apreciem, însă, că problematica aici analizată, aceea a independenței sistemului judiciar, necesită existența unei orientări dominante a jurisprudenței Curții Constituționale în legătură cu reperele în jurul cărora să se circumscrie garanțiile aferente. Nu pledăm esențialmente pentru o uniformitate absolută, greu de atins față de specificitățile relațiilor ce generează diferitele normări, însă, o anumită concordanță în evaluare și interpretare se impune cu atât mai mult cu cât asemenea operațiuni intervin în chestiuni cu valoare constituțională.

Schimbările jurisprudențiale ale Curții Constituționale abrupte și neconvingătoare în domenii vitale pentru menținerea separației și echilibrului puterilor în stat sunt susceptibile de vulnerabilizare a întregului eșafodaj pe care trebuie să se construiască un sistem judiciar puternic, coerent și hotărât.

Moderația excesivă cu care Curtea Constituțională controlează în ultima vreme felul în care legiuitorul construiește dreptul în materia garanțiilor de independență a sistemului judiciar riscă să slăbească aceste garanții, mai ales în contextul în care se observă din ce în ce mai evident tendința de relaxare sau ușurința în exercițiul pârghiilor de control pe care le are la dispoziție prin raportare la exigența și rigoarea care caracterizau anterior aceleași mecanisme.

Apreciem că numai prin păstrarea unor constante jurisprudențiale și a unei stabilități în interpretarea dispozițiilor constituționale pot face ca jurisprudența Curții să reprezinte acel reper necesar care să călăuzească legiuitorul și autoritățile de aplicare a legii în procesul de garantare a independenței sistemului de justiție, asigurând, totodată, și menținerea încrederii și prestigiului Curții Constituționale. Iar eventualele schimbări de jurisprudență constituțională trebuie să fie supuse unor imperative clare, precum eliminarea unor inconveniente, context istoric, progrese tehnice, transformări sociale fundamentale, acumulări jurisprudențiale etc., precum și unei argumentări solide.

Precizăm că nu pledăm pentru o încremenire a jurisprudenței Curții Constituționale în timp, ci pentru o interpretare activă, energică și evolutivă în funcție de dinamica vieții sociale, însă numai subsumat acelor repere călăuzitoare care constituie pilonii fundamentali ai unei societăți democratice, printre acestea regăsindu-se independența justiției.

LIBERTATEA DE EXPRIMARE – GARANȚIE A LIBERTĂȚII CREATORILOR DIN DOMENIUL LITERAR, ARTISTIC ȘI ȘTIINȚIFIC

Dr. Ciprian-Raul ROMIȚAN[*]

Abstract: *Freedom of expression, also enshrined in the Constitution, is the possibility for us, the people, to express our thoughts, opinions, religious beliefs and spiritual creations of any kind through speech, writing, images, sounds or other means of communication in public. At the same time, freedom of expression also plays a fundamental role in the activity of creators of literary, artistic or scientific works. But, as we will present in our analysis, the exercise of freedom of expression by authors of literary, artistic or scientific works is not total, it is not absolute. In some cases, expressly provided for by law, when it is found that this fundamental right may infringe the rights of authors of literary, artistic or scientific works, certain protective measures may be ordered. In this sense, in the field of copyright, in order to protect the fundamental interests of creators in the literary, artistic or scientific field, the Romanian legislator has recognized the pre-eminence of moral rights. Of these moral rights of the author, the right to claim respect for the integrity of the work and to object to any alteration, as well as to any interference with the work if it is prejudicial to his/her honor or reputation, best reflects the exercise of freedom of expression in this area, which we will analyze and present in this study.*

Key words: *Freedom of Expression; Copyright; Author; Moral Copyright; Right to Claim Respect for the Integrity of The Work.*

1. Libertatea de exprimare – una dintre cele mai vechi libertăți cetățenești

1.1. Noțiune și conținut

Libertatea de exprimare, consfințită în art. 30 din Constituția României[1], reprezintă „*posibilitatea omului de a-și exprima prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public, gândurile, opiniile, credințele religioase și creațiile spirituale de orice fel*”[2].

---

[*] Conferențiar universitar, Universitatea „Româno-Americană” București (România), Facultatea de Drept; Director al Departamentului de științe juridice; Redactor șef al Revistei române de dreptul proprietății intelectuale; Avocat partener SCA „Roș și asociații” București; ciprian.romitan@rvsa.ro; acest studiu a fost prezentat la Sesiunea anuală de comunicări științifice „Principiile constituționale fundamentale și reflectarea lor în ramurile sistemului juridic de drept”, organizată de Institutului de Cercetari Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, 24 mai 2024.

[1] Constituția României a fost adoptată în ședința Adunării Constituante din 21 noiembrie 1991, a fost publicată în M.Of. nr. 233 din 21 noiembrie 1991 și a intrat în vigoare în urma aprobării ei prin referendumul național din 8 decembrie 1991. A fost revizuită și republicată în M.Of. nr. 767 din 31 octombrie 2003.

[2] Muraru I., în Muraru I., Tănăsescu E.S., *Drept constituțional și instituții politice,* ediția a IX-a, revăzută și completată, Editura Lumina Lex, București, 2001, p. 291.

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 13 (69), nr. 2, p. 195–203, Bucureşti, aprilie–iunie, 2024

DOI: 10.59277/SCJ.2024.2.04

Din interpretarea dispozițiilor art. 30 din Constituția României[3] rezultă că libertatea de exprimare nu se aplică, de exemplu, numai mass-mediei, ci și *tuturor creatorilor de opere din domeniul literar, artistic ori științific.* În alte cuvinte, libertatea creațiilor din domeniul literar, artistic ori științific *este garantată,* fiecare autor putând să-și exprime, prin orice mijloc de comunicare publică, creațiile sale.

Libertatea de exprimare a fiecărui cetățean, a mass-mediei dar și *a creatorilor de opere din domeniul literar, artistic ori științific,* are un *rol fundamental* în asigurarea protecției și a altor drepturi fundamentale și, după cum a declarat Curtea Europeană a Drepturilor Omului, în jurisprudența sa constantă, „*libertatea de exprimare constituie unul dintre fundamentele unei societăți democratice, una dintre condițiile esențiale pentru progresul său și dezvoltarea fiecărei persoane*”[4].

1.2. Libertatea de exprimare este un drept absolut sau nelimitat?

Potrivit art. 10 paragr. (2) al Convenției europene a drepturilor omului şi a libertăților fundamentale[5], exercitarea libertăților ce comportă îndatoriri şi responsabilități poate fi supusă, pentru anumite cazuri expres stabilite prin lege, unor formalități, condiționări, restrângeri sau sancțiuni[6]. În alte cuvinte, libertatea de exprimare are un *caracter relativ,* aspect ce rezultă chiar din categoriile de restricții sau limitări menționate și care pot fi stabilite de autoritățile interne ale fiecărui stat.

---

[3] Potrivit art. 30 din Constituția României, „(1) Libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor şi libertatea creațiilor de orice fel, prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public, sunt inviolabile. (2) Cenzura de orice fel este interzisă. (3) Libertatea presei implică şi libertatea de a înființa publicații. (4) Nici o publicație nu poate fi suprimată. (5) Legea poate impune mijloacelor de comunicare în masă obligația de a face publică sursa finanțării. (6) Libertatea de exprimare nu poate prejudicia demnitatea, onoarea, viața particulară a persoanei şi nici dreptul la propria imagine. (7) Sunt interzise de lege defăimarea țării şi a națiunii, îndemnul la război de agresiune, la ură națională, rasială, de clasă sau religioasă, incitarea la discriminare, la separatism teritorial sau la violență publică, precum şi manifestările obscene, contrare bunelor moravuri. (8) Răspunderea civilă pentru informația sau pentru creația adusă la cunoştință publică revine editorului sau realizatorului, autorului, organizatorului manifestării artistice, proprietarului mijlocului de multiplicare, al postului de radio sau de televiziune, în condițiile legii. Delictele de presă se stabilesc prin lege”.

[4] A se vedea CEDO, Hotărârea *Handyside împotriva Regatului Unit,* din 7 noiembrie 1976, paragr. 49, disponibilă în https://legeaz.net/hotarari-cedo/handyside-contra-marea-britanie-k5b (consultată la 3.03.2024).

[5] Convenția pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale (CEDO) a fost adoptată în cadrul Consiliului Europei, la Roma, la 4 noiembrie 1950, şi a intrat în vigoare la 3 septembrie 1953. România a ratificat această convenție la 20 iunie 1994 prin Legea nr. 30/1994, publicată în M. Of. nr. 135 din 31 mai 1994.

[6] Conform art. 10 paragr. (2) al Convenției europene a drepturilor omului şi a libertăților fundamentale, „Exercitarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri şi responsabilități poate fi supusă unor formalități, condiții, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii şi prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății, a moralei, a reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea informațiilor confidențiale sau pentru a garanta autoritatea şi imparțialitatea puterii judecătoreşti”.

1.3. Libertatea de exprimare a autorilor unor creații intelectuale

Pentru protecția intereselor fundamentale ale autorilor unor creații din domeniul literar, artistic ori științific, legiuitorul român a recunoscut preeminența *drepturilor morale*, în prezent, legislația în vigoare din ţara noastră, respectiv, Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, republicată[7], este foarte generoasă şi recunoaște o gamă largă de drepturi morale[8]. Astfel, în conformitate cu dispozițiile art. 10 din actul normativ menționat, *autorul*[9] unei creații intelectuale din domeniul literar, artistic ori științific beneficiază de următoarele drepturi morale:

„a) dreptul de a decide dacă, în ce mod şi când va fi adusă opera la cunoștința publică (*dreptul de divulgare a operei*);

b) dreptul de a pretinde recunoaşterea calităţii de autor al operei (*dreptul la paternitate*);

c) dreptul de a decide sub ce nume va fi adusă opera la cunoștința publică (*dreptul la nume*);

d) dreptul de a pretinde respectarea integrității operei şi de a se opune oricărei modificări, precum şi oricărei atingeri aduse operei, dacă prejudiciază onoarea sau reputația sa (*dreptul la respectul integrității operei sau inviolabilitatea operei*);

e) dreptul de a retracta opera, despăgubind, dacă este cazul, pe titularii drepturilor de utilizare prejudiciați prin exercitarea retractării (*dreptul de retractare*)”.

---

[7] Republicată în M.Of. nr. 489 din 14 iunie 2018.

[8] În România, dreptul moral al autorului a fost consacrat odată cu adoptarea Legii nr. 126/1923 asupra proprietății literare și artistice (publicată în M. Of. nr. 68 din 28 iunie 1923), care, în art. 3, prevedea că, în caz de transmisiune a operei sale, autorul sau moștenitorii săi păstrează dreptul moral de a împiedica ca opera să fie denaturată. Dreptul moral nu se putea cesiona, era deci *netransmisibil*, el neputând face obiectul vreunei tranzacții. În baza dispozițiilor acestui act normativ, profesorul Florin C. Tărăbuță a dat una dintre primele definiții ale acestui drept pe care l-a definit ca fiind, „*dreptul pe care îl are autorul de a crea, de a-și controla opera și de a pretinde de la oricine respectul ce i se datorează personalității sale manifestată prin operă*” [Tărăbuță F. C., *Dreptul moral al autorului asupra operii sale intelectuale*, Tipografia și Legătoria de Cărți Penitenciarul „Văcărești”, București, 1939, p. 45. Cu privire la dreptul moral de autor s-au pronunțat și instanțele din România, chiar înainte ca acest drept să fie reglementat în legislația internă. De exemplu, într-o decizie din 1906 a Tribunalului Ilfov, secția comercială, se vorbea despre *încălcarea dreptului moral la respectul integrității operei* cu ocazia reproducerii autorizate a unui tablou și despre dreptul autorului la despăgubiri (Tribunalul Ilfov, S. com., audiența de la 30 august 1906, în Dreptul nr. 76/1906, p. 606)].

[9] În limbajul comun, prin cuvântul „autor” este desemnată persoana care creează o operă literară, artistică, științifică sau publicistică; persoană care face, care produce sau comite ceva (Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Editura Universul Enciclopedic, București, 1998, p. 75). În înţeles juridic, cuvântul autor are cel puţin două înțelesuri: unul ar fi acela de creator al unei opere literare, artistice sau ştiinţifice, iar al doilea înţeles este acela de persoană de la care, în favoarea sau în sarcina căreia se transmite un drept sau o obligaţie (Romițan C.-R., *Drepturile morale de autor,* Editura Universul Juridic, București, 2007, pp. 34–35). Pentru dezvoltări, a se vedea și Roș V., Romițan C.-R., Buta P.-G., *Enciclopedia juridică română,* volumul I, A-C, (coordonatori generali Iosif R. Urs și Mircea Duțu), Editura Academiei & Editura Universul Juridic, București, 2018, pp. 407–409.

Cu privire la drepturile morale de autor, cu prilejul Conferinței internaționale „*Provocările dreptului de autor la 160 de ani de la prima reglementare a acestora în România și la 150 de ani de drepturi morale în lume*”, organizată la 24 iunie 2022 de către Asociația ALAI România, membră a Asociației Literare și Artistice Internaționale (înființată în anul 1978 din inițiativa lui Victor Hugo), profesorul Viorel Roș spunea că „*reprezintă în dreptul de autor un câștig al secolului al XIX-lea, pe un teren pregătit de filosofi, de creatori și de artiști, dar afirmarea acestuia, recunoașterea sa în favoarea autorilor ca mijloc de protecție a personalității lor, afirmarea lui în viața juridică se datorează jurisprudenței (avocaților și judecătorilor) și doctrinei care au precedat introducerea acestei categorii în dreptul pozitiv, lucru care s-a întâmplat abia în secolul al XX-lea*” [10].

Dintre cele cinci drepturi morale ale autorului, reglementate în art. 10 din Legea nr. 8/1996, republicată, *dreptul de a pretinde respectarea integrității operei* şi de a se opune oricărei modificări, precum şi oricărei atingeri aduse operei, dacă prejudiciază onoarea sau reputația autorului (dreptul la respectul integrității operei sau inviolabilitatea operei) stipulat la lit. d), *reflectă cel mai bine modul în care se exercită libertatea de exprimare a creatorilor de opere din domeniul literar, artistic ori științific,* drept pe care îl vom analiza și prezenta în continuare.

2. Dreptul autorului de a pretinde respectarea integrității operei

Dreptul de a pretinde respectarea integrității operei şi de a se opune oricărei modificări precum şi oricărei atingeri aduse operei, dacă prejudiciază onoarea sau reputația autorului, mai este denumit în doctrină[11] şi „dreptul la respectul operei” sau „dreptul la integritatea operei” şi, după cum am mai menționat, este reglementat în art. 10 lit. d) din Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, republicată.

În opinia profesorului Viorel Roș[12], opinie la care achiesăm fără rezerve, dreptul autorului unei creații intelectuale, indiferent de domeniul de care aparține, literar, artistic ori științific, de a pretinde respectul operei sale „*este un corolar al dreptului de divulgare, al dreptului la nume și al dreptului la calitatea de autor*”.

Prin urmare, având în vedere faptul că opera este *expresia personalității creatorului*, ea trebuie adusă la cunoștința publicului în forma hotărâtă de autor, nefiind permise nici un fel de suprimări, completări sau modificări în operă, fără acordul acestuia. Pe aceeași linie, Curtea de Justiție a Comunităților Europene a arătat că „*protecţia drepturilor morale permite mai ales autorilor şi artiștilor să se opună oricărei deformări, mutilări sau oricărei alte modificări a operei care ar prejudicia onoarea sau reputația sa*”[13].

---

[10] Roş V., Livădariu A., *Provocările dreptului de autor la 160 de ani de la prima reglementare a acestora în România și la 150 de ani de drepturi morale în lume,* Editura Hamangiu, București, 2022, p. 28.

[11] Roș V., *Dreptul proprietății intelectuale, vol. I, Dreptul de autor, drepturile conexe și drepturile sui-generis,* Editura C.H. Beck, București, 2016, p. 303.

[12] *Ibidem,* pp. 303–304.

[13] Curtea de Justiție a Comunităților Europene (în prezent, Curtea de Justiție a Uniunii Europene), decizia din 20 octombrie 1993, în „Revue Internationale du Droit d'Auteur”, nr. 159/1994, p. 304.

În același sens, într-un litigiu ce a avut ca obiect restaurarea unei opere de artă, instanța noastră supremă, a decis că operele de artă, „*ca rezultat al inteligenței artistice, originalității și îndemânării creatorului ei, au un caracter de unicitate și nu pot fi supuse unei restaurări fără acordul artistului care le-a creat. În cazul în care o operă a fost deteriorată, fără a fi compromisă integral, autorul ei are dreptul să procedeze el însuși la refacerea lucrării, restabilind astfel identitatea ei artistică inițială. (...). Dacă restaurarea operei deteriorate nu este posibilă, lucrarea fiind compromisă total, autorul trebuie să fie despăgubit în întregime*”[14].

Din interpretarea textului legal al dreptului de a pretinde respectarea integrității operei [art. 10 lit.d) din Legea nr. 8/1996, republicată], rezultă că, deși actele și faptele care constituie atingeri aduse operei sau reputației autorului se pot manifesta sub diferite forme, legea specială în materie, ca de altfel majoritatea legislațiilor în domeniu, le interzice doar pe acelea care sunt de natură a prejudicia *onoarea* și *reputația autorului*, ţinându-se astfel cont de prevederile art. 6 bis, paragr.1 al Convenţiei de la Berna pentru protecția operelor literare și artistice[15] (introdus cu prilejul Conferinței de revizuire de la Roma din 2 iunie 1928), conform căruia „Independent de drepturile patrimoniale de autor și chiar după cedarea acestor drepturi, autorul păstrează dreptul de a revendica paternitatea operei și de a se opune oricărei deformări, mutilări sau altei modificări a acestei opere sau oricăror alte atingeri ale acesteia, care îi *prejudiciază onoarea* sau *reputația*” (s.n.).

Spre exemplu, instanțele franceze au admis că s-au adus atingeri dreptului moral la respectul integrității operei și în cazul „*reproducerii unei fotografii prin mijloace tehnice mediocre*”[16], în „*colorarea unui desen ce a fost publicat alb-negru*”[17] ori în „*colorarea unui film realizat alb-negru*”[18]. De asemenea, Tribunalul de Mare Instanţă Paris, a admis, într-o decizie din 6 decembrie 1976, că

---

[14] Tribunalul Suprem, Decizia nr. 815 din 17 mai 1967, în Mihuță I.G., Lesviodax A., *Repertoriu de practică judiciară în materie civilă a Tribunalului Suprem și a altor instanțe judecătorești pe anii 1952–1969*, Editura Științifică, București, 1970, p. 395.

[15] România a aderat la Convenţia de la Berna prin Legea nr.77/1998, publicată în M.Of. nr.156 din 17 aprilie 1998. Convenţia a intrat în vigoare la 5 decembrie 1887, iar la 4 mai 1896 a fost amendată și completată printr-un Act adițional și o Declarație interpretativă, semnate la Paris. Țările contractante sunt constituite în „*Uniunea pentru protecția drepturilor autorilor asupra operelor literare și artistice*”. Convenţia a făcut obiectul mai multor revizuiri succesive prin: Actul de la Berlin din 13 noiembrie 1908, completat la Berna la 30 martie 1914; Actul de la Roma din 2 iunie 1928; Actul de la Bruxelles din 26 iunie 1948; Actul de la Stockholm din 14 iulie 1967; Actul de la Paris din 14 iulie 1971, modificat la 28 septembrie 1979. Pentru dezvoltări cu privire la această convenție internațională, a se vedea Romițan C.-R., *135 de ani de la adoptarea Convenției de la Berna din 1886-O „Magna Carta” a dreptului internațional de autor*, în „Revista română de dreptul proprietății intelectuale” nr. 1/2022, pp. 9–19.

[16] Tribunalul de Mare Instanţă Paris, decizia din 2 noiembrie 1988, în Bertrand A., *Le droit d'auteur et les droits voisins*, Dalloz, Paris, 1999, p. 274.

[17] Curtea de Casaţie franceză, decizia din 3 martie 1998, în Bertrand A., *op. cit.*, p. 274.

[18] Pentru dezvoltări, Gheorghiu G., *Operele audiovizuale*, Editura Lumina Lex, București, 2004, pp. 157–158.

„*s-a adus atingere dreptului moral la respectul operei chiar şi în cazul unei traduceri defectuoase a unei opere şi a editării parțiale într-o altă limbă*”[19].

O interesantă speță judecată de către instanțele franceze a avut ca reclamant pe artistul francez Bernard Buffet[20]. Acesta a fost invitat să decoreze un frigider ce urma să fie licitat la Paris în scopuri caritabile. Artistul a pictat o compoziție „ce consta din șase panouri: trei pe partea din față, unul în partea de sus și unul pe fiecare parte a frigiderului. Întreaga compoziție, formată din cele șase panouri, a fost considerată de artist ca fiind un singur tablou și a semnat doar unul dintre acestea. Peste câteva luni, în catalogul unei alte licitații a fost inclus o „natură moartă cu fructe” de Bernard Buffet, ilustrată și descrisă ca o pictură pe metal. Inspecția a arătat că pictura era unul dintre panourile care decorau partea din față a frigiderului”. Artistul a introdus o acțiune împotriva proprietarului-deponent pentru a împiedica vânzarea separată a compoziției sale, iar instanța a dispus că opera nu poate fi înstrăinată decât în integralitatea ei, autorul având dreptul moral de a interzice ca opera să fie mutilată sau denaturată[21].

Doctrina a demonstrat că este foarte dificil să se stabilească dacă o anumită încălcare a dreptului la integritatea operei este de natură a încălca onoarea sau reputația autorului, acest aspect fiind lăsat la aprecierea judecătorului căruia, în lipsa unor criterii de evaluare cu care să poată opera, îi este destul de greu să se pronunțe. În acest sens, Henri Desbois se întreabă „*după ce criterii se vor conduce judecătorii pentru a aprecia dacă atingerile aduse operei sunt de natură a prejudicia onoarea sau reputația autorului*?” [22].

Inadmisibilitatea modificărilor aduse unei opere îi priveşte atât pe cesionarii dreptului de reproducere sau difuzare, cât şi pe cei care folosesc opera în cazul licențelor legale. Astfel, de exemplu, citarea din opere este licită numai dacă fragmentul din opera citată este reprodus fidel şi într-un context care să nu îi denatureze sensul inițial. În acest sens, Mircea Eliade[23] spunea că „*un citat prețuiește (în conștiința cititorului) în măsura în care este scurt, dens, strălucitor. O pagină întreagă citată anulează această imagine*”[24].

După cum am mai arătat într-o lucrare[25], în interesul progresului și al științei, legislațiile majorității statelor în domeniul dreptului de autor prevăd dispoziții prin care

[19] Bertrand A., *op. cit*., p. 274.

[20] Bernard Buffet (1928–1999), a fost un pictor și gravor francez.

[21] Merryman J.H., *The Refrigerator of Bernard Buffet*, 27 Hastings L.J. 1023 (1976), p. 1023. Disponibilă în https://repository.uchastings.edu/hastings_law_journal/vol27/iss5/3 (consultată la 03.03.2024).

[22] Desbois H., *Le droit d'auteur en France*, ediția a III-a, Dalloz, 1978, p. 489.

[23] Mircea Eliade (1907-1986), a fost un scriitor, filosof și istoric al religiilor de origine română. Este autor a peste 30 de volume ştiinţifice, opere literare şi eseuri filosofice, traduse în 18 limbi, precum şi a peste 1200 de articole şi recenzii.

[24] Eliade M., *Scrisoare către Principesa Ileana a României*, 2002, p. 4, *apud* Chelcea S., *Cum să redactăm*, ediția a 3-a, revizuită, Editura Comunicare.ro, Bucureşti 2005, p. 84.

[25] Romițan C.-R., *Le droit de citation et ses limitations*, în „Revue Francophone de la Propriété Intellectuelle”, nr. 7/2018, pp. 71–74, disponibil în http://revue-rfpi.com/wp-content/uploads/2019/07/RFPI-2018-N7.pdf.

se permite reproducerea, fără autorizarea autorilor acestora, de scurte pasaje din opere preexistente aduse la cunoștința publicului. În acest sens, încă din 1838, în al său *Tratat de drepturi de autor în literatură, științe și arte frumoase* („Traité des droits d'auteur, dans la littérature, les sciences et les beaux-arts"), juristul francez Augustin Charles Renouard menționa: „*a interzice scriitorilor citarea predecesorilor, a refuza progresul științelor și al discuțiilor publice folosirea oricărui pasaj dintr-o operă aflată în domeniul privat, este, fără îndoială, o exagerare*"[26].

Dreptul de citare a fost consacrat prin art.10 alin.(1) al Convenției de la Berna pentru protecția operelor literare și artistice, adoptată la 9 septembrie 1886 care prevede că „*sunt permise citatele extrase dintr-o operă făcută deja cunoscută publicului în mod legal, cu condiția ca ele să fie conforme bunelor uzanțe şi în măsură justificată de scopul urmărit, inclusiv citatele din articole din jurnale şi culegeri periodice, sub formă de revistă a presei*". Aceste dispoziții sunt completate cu dispozițiile din alin. (3) al aceluiași articol, potrivit cărora „*citatele şi utilizările trebuie să menționeze sursa şi numele autorului, dacă acest nume figurează în sursa folosită*".

Totuși, după cum s-a arătat și în literatura de specialitate[27], trebuie să subliniem că, deși „*nu se poate vorbi de un drept subiectiv de citare al utilizatorilor*", în realitate este vorba despre o excepție de la dreptul exclusiv de reproducere al autorului unei opere, excepție pe care doctrina română a denumit-o „*drept de citare*".

În opinia de dată recentă a unor autori[28], *citarea*, în special în cazul operelor științifice, este *nu doar un drept*, ci și o *obligație de citare* în sarcina persoanei care a preluat un pasaj dintr-o lucrare preexistentă, de a face cunoscut de unde a împrumutat textul pentru a-și argumenta propriile cercetări. Pentru a justifica această opinie, profesorul Vasile Docea citează pe sociologul american Howard S. Becker, fost președinte al *American Sociological Association* care spunea: „*Când ne așezăm la masa de scris, nu scoatem din mânecă ceea ce scriem. Niciodată nu începem ceva de la punctul zero, ci ne sprijinim pe ceea ce au făcut cei dinaintea noastră*"[29].

2.1. Limitele dreptului la integritatea operei

În opinia unui autor[30], opinie la care achiesăm, după cum am mai arătat[31], nu sunt considerate violări ale acestui drept următoarele situații: „*modificările acceptate de autori după efectuarea lor şi chiar cele acceptate anticipat, cu*

---

[26] Pollaud – Dulian F., *Le droit d'auteur*, Economica, Paris, 2005, p. 508.

[27] Roş V., *Dreptul de citare*, în „Revista Română de Dreptul Proprietății Intelectuale", nr. 3/2009, p. 18; Eminescu Y., *Opera de creație și dreptul,* Editura Academiei, București,1987, pp. 125–128.

[28] Șchiopu S.-D., *Unele considerații cu privire la dreptul (obligația) de citare*, în „Revista Română de Dreptul Proprietății Intelectuale" nr. 1/2017, p. 65; Doncea V., *Citarea: problemă juridică sau academică?,* în „Curierul Judiciar" nr. 9/2017, p. 524.

[29] Pentru detalii Becker H.S., *Die Kunst des professionellen Schreibens*, Campus Verlag, Frankfurt am Main/ New York, 1994, p. 185, *apud* Doncea V., *op. cit*., p. 524.

[30] Cătuna L., *Drept civil. Proprietatea intelectuală. Curs universitar,* Editura C.H. Beck, București, 2013, p. 75.

[31] Romițan C.-R., *Le droit de citation et ses limitations, op. cit.,* p. 73.

condiţia de a nu prejudicia onoarea şi reputația scriitorului; modificările impuse de buna-credinţă (cazul actualizărilor); operele colective cu privire la care acceptarea anticipată a oricăror modificări este valabilă; operele cinematografice cu privire la care se recunoaşte producătorului dreptul de a proceda la modificările necesare adaptării cinematografice; operele de arhitectură al căror autor nu se poate opune la modificările necesare în cursul realizării operei".

De asemenea, dreptul la inviolabilitatea operei nu se poate opune la corectarea greșelilor de ortografie, a celor de punctuație precum şi a celor de sintaxă, prin care nu se aduc modificări propriu-zise operei de creaţie intelectuală, ci se efectuează doar îndreptări a unor erori materiale strecurate, din greșeală, în manuscris.

Totodată, dreptul la inviolabilitatea operei nu se poate opune nici la îndreptarea unor inexactități strecurate în manuscris în legătură cu indicarea reperelor bibliografice sau documentare citate de autor, la operele cu caracter științific şi, în general, la operele care necesită o documentare.

Legea română a dreptului de autor şi drepturilor conexe, respectiv, Legea nr. 8/1996, republicată, în art. 37, stabileşte limitele dreptului la integritatea operei. În acest sens, transformarea unei opere fără plata unei remunerații şi fără consimțământul autorului, este permisă în următoarele situaţii:

– „dacă este o transformare privată, care nu este destinată şi nu este pusă la dispoziţia publicului;

– dacă rezultatul transformării este o caricatură, parodie sau pastișă, cu condiţia ca rezultatul să nu creeze confuzie în ce priveşte opera originală şi autorul acesteia;

– dacă transformarea este impusă de scopul utilizării permise de autor;

– dacă rezultatul transformării este o prezentare rezumativă a operelor în scop didactic, cu menționarea autorului".

Dreptul la inviolabilitatea operei nu poate face obiectul vreunei renunțări sau înstrăinări. Exercițiul dreptului de a pretinde respectarea integrității operei se transmite prin moștenire pe durată nelimitată, potrivit legislației civile, iar în lipsa moștenitorilor, organismului de gestiune colectivă[32] care a administrat drepturile autorului, sau, după caz, organismului cu cel mai mare număr de membri, din domeniul respectiv de creaţie (art. 11 din Legea nr. 8/1996, republicată).

3. Concluzii

Concluzionând, autorii români de creații intelectuale din domeniul literar, artistic ori științific, beneficiază, alături de ceilalți cetățeni, de toate drepturile și de libertățile consacrate prin Constituție și prin Legea nr. 8/1996 privind dreptul de

[32] Prin „*organism de gestiune colectivă*" se înțelege, „*persoană juridică constituită prin liberă asociere, care are ca obiect de activitate, în principal, colectarea și repartizarea drepturilor a căror gestiune îi este încredințată de către titulari*" (Pârvu R., Romițan C.R., *Dreptul de autor și drepturile conexe,* Editura All Beck, București, 2005, p. 77).

autor și drepturile conexe, republicată, având, totodată, și o serie de obligații prevăzute de acestea.

Activitatea creatoare a omului se concretizează în opera pe care o realizează acesta în oricare din domeniile științific, literar ori artistic. Prin crearea unei opere ştiinţifice, literare sau artistice, autorul acesteia dobândeşte, atât drepturi patrimoniale, cât şi drepturi morale (nepatrimoniale), care cuprind următoarele categorii de prerogative: *dreptul autorului de a trage foloase materiale,* pentru sine sau pentru urmașii săi, ca urmare a utilizării creațiilor sale intelectuale și *dreptul autorului de a se bucura de toate beneficiile imateriale* care îi aduc celebritate, faimă, renume sau recunoaștere în lumea literară, artistică sau științifică (academică) internă sau internațională.

Consfințită în Constituție, *libertatea de exprimare are un rol fundamental* în asigurarea protecției autorilor, a creațiilor lor din domeniul literar, artistic sau științific, dar și a progresului societății și dezvoltarea fiecărui individ.

*„LIBERTATEA GARANTATĂ FEMEILOR DE A RECURGE LA O ÎNTRERUPERE VOLUNTARĂ A SARCINII”**. INOVAȚIE CONSTITUȚIONALĂ A DREPTULUI FRANCEZ

Dr. Radu STANCU[*]

Abstract: *This study explores France's initiative to incorporate the right to voluntary termination of pregnancy into the Constitution, highlighting it as a world leader in protecting women's rights. In contrast to restrictions in the US and other European countries, France is strengthening its legislation to ensure women's autonomy, thereby responding to international political fluctuations and demonstrating the importance of adaptability in the protection of fundamental rights.*

Key words: *Voluntary Termination of Pregnancy; Right to Abortion; Comparate Right; Fundamental Rights; Constitution;*

Introducere

În contextul unor schimbări legislative globale semnificative, acest studiu se concentrează pe inițiativa Franței, *paye des lumières*, de a include dreptul la întreruperea voluntară a sarcinii („*IVS*”) în cadrul Constituției sale. Acest demers nu doar că răspunde la nevoia de consolidare a drepturilor femeilor, dar propune și un nou standard în protecția acestor drepturi în fața fluctuațiilor politice internaționale. Prin analiza comparativă a situației din Statele Unite și din alte state europene, articolul urmărește să evidențieze cum Franța își asumă un rol de lider în promovarea libertății și autonomiei femeilor, oferind un model de urmat în lumea întreagă. În acest cadru, explorăm modul în care deciziile legislative pot influența direct și indirect drepturile fundamentale, subliniind importanța adaptabilității și vigilenței în protejarea acestor drepturi esențiale.

I. Context internațional privind dreptul de a întrerupere voluntar sarcina

1. Înainte de a răspunde la întrebarea de ce oamenii politici francezi au luat decizia istorică de a înscrie în legea fundamentală dreptul femeilor de a avorta, vom descrie în cele ce urmează contextul internațional care a dus la luarea acestei măsuri.

---

[*] Art. 34, al. 17 din Constituția Franței : „*La loi détermine les conditions dans lesquelles s'exerce la liberté garantie à la femme d'avoir recours à une interruption volontaire de grossesse*”.

[*] Cercetător științific gr. III, Institutul de Cercetări Juridice „Acad.Andrei Rădulescu” al Academiei Române; radu.stancu@email.com; Avocat au Barreau de Strasbourg (Franța).

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 13 (69), nr. 2, p. 205–213, Bucureşti, aprilie–iunie, 2024

DOI: 10.59277/SCJ.2024.2.05

Anterior, am discutat în studiile noastre[1] despre cum, la data de 22 iunie 2022, Curtea Supremă a Statelor Unite a revocat decizia *ROE c. WADE* din 1973[2], care stabilise constituționalitatea legilor ce pedepsesc sau restricționează avortul.

Prin decizia din 1973, Curtea Supremă americană a recunoscut *de facto* dreptul femeilor la avort, fundat pe dreptul la viața privată, derivat din clauza „*Due Process*" a Amendamentului XIV la Constituția SUA[3], adoptat pe 9 iunie 1868. Astfel, era evaluată decizia unei femei de a păstra sau întrerupe sarcina în funcție de trimestrul de sarcină, interesul pentru sănătatea femeii și viabilitatea fetală.

Peste decenii, în 2022, aceeași Curte Supremă a anulat hotărârea din 1973 și a permis statelor să interzică avortul înainte de 12 săptămâni. Hotărârea luata este una cu multiple nuanțe, căci Curtea nu tăgăduiește dreptul femeilor la a întrerupe sarcina, însă permite puterilor legislative din fiecare stat american sa-l interzică. După aceasta decizia, cel puțin 31 state americane din cele 50 au prevăzut legi care interzic avortul[4].

În concluzie, decizia Curții Supreme din 1973, care a recunoscut dreptul femeilor la avort ca parte a dreptului la viață privată, a fost revocată în 2022, permițând statelor să restricționeze sau să interzică avortul. Această revocare marchează o inversare dramatică a protecției drepturilor fundamentale și stimulează dezbateri globale despre autonomia și drepturile femeilor, punând în lumină tensiunile dintre legislația statală și drepturile individuale.

2. Ideile ce și-au găsit exprimare în hotărârii Curții supreme americane au găsit rezonanță și de partea cealaltă a Atlanticului. Așadar, din cele 27 de state membre ale Uniunii Europene, 24 au legalizat sau dezincriminat avortul, fără a mai fi necesară o justificare din partea femeii care optează pentru întreruperea sarcinii. Este important de menționat că în UE, perioada maximă permisă pentru realizarea unui avort asistat medical variază între 10 săptămâni de amenoree în Portugalia și 24 de săptămâni în Olanda, cu majoritatea statelor stabilind această limită la 12 săptămâni[5].

Cu toate acestea, dreptul femeilor de a recurge la întreruperea voluntară a sarcinii rămâne fragil, existând națiuni care penalizează avortul în orice stadiu al

---

[1] R.Stancu, *Dreptul în vremuri de pandemie si război*, Sesiunea anuala de comunicări științifice ale ICJ *Dreptul și crizele globale. Implicații juridice ale crizei* sanitare, 22–23 septembrie 2022, București.

[2] Curtea Suprema a Statelor unite, decizia *ROE c./ WADE* nr. 70–18 din 22 ianuarie 1973, 410 U.S. 113, https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/410/113.html.

[3] Al XIV-lea amendament la Constituția Statelor Unite ale Americii, secțiunea 1:

„*Orice persoană născută sau naturalizată în Statele Unite și aflată sub jurisdicția sa este cetățean al Statelor Unite și al statului în care își are rezidența. Niciun stat nu va face și nu va implementa legi care să limiteze privilegiile sau imunităților cetățenilor Statelor Unite;* ***niciun stat nu va priva o persoană de viață, libertate sau proprietate fără un proces echitabil și nici nu va nega vreunei persoane din jurisdicția sa dreptul la protecție egală în fața legii***."

[4] *Qu'est-ce que le droit à l'avortement aux États-Unis ?*, https://information.tv5monde.com/terriennes/qu-est-ce-que-le-droit-l-avortement-aux-etats-unis-455177.

[5] *Le droit à l'avortement dans l'Union européenne*, https://www.touteleurope.eu/societe/le-droit-a-l-avortement-dans-l-union-europeenne/.

sarcinii sau îl restrâng prin diverse condiții[6]. De exemplu, Malta, membră a UE din 1 mai 2004 și parte a Convenției Europene a Drepturilor Omului din 1987, interzice complet avortul. În această țară, femeile care fac avort și medicii implicați riscă între 18 luni și 3 ani de închisoare.

În Polonia, după eșecul încercării de interzicere totală a avortului în 2016, legislația din ianuarie 2021 permite întreruperea sarcinii doar în cazurile de viol sau când viața mamei este în pericol. Femeile care avortează în afara acestor excepții riscă pedepse severe, de la 5 la 25 de ani de închisoare, iar în situații excepționale, chiar închisoare pe viață.

De remarcat este și decizia Tribunalului Constituțional polonez din 22 octombrie 2020[7], care a anulat prevederea legală ce permitea avortul în cazul malformațiilor grave ale fătului, situație în care se realizau 90% din avorturile din Polonia.

În Spania, un proiect de lege care restricționa accesul la avort a fost inițial aprobat în decembrie 2013[8], dar a fost retras în septembrie 2014 datorită protestelor ample. Cu toate acestea, în 2015, Senatul a aprobat o lege care obligă minorii să obțină consimțământul părinților pentru a putea avorta.

În Portugalia, Parlamentul a adoptat o lege pe 21 iulie 2015 care impune pacientelor să suporte costurile intervențiilor medicale pentru avort, în locul finanțării de către stat[9].

În țara noastră, România, avortul este legal din 1989, deși există o reticență din partea unor medici conservatori de a-l practica, influențați fiind de Biserica Ortodoxă[10]. Dincolo de aspectele religioase, legislația românească, prin articolul 201 din Codul penal, prevede că nu se pedepsește femeia însărcinată care își întrerupe cursul sarcinii.

Legislația prevede de asemenea că nu constituie infracțiune avortul terapeutic efectuat de medici specialiști în obstetrică-ginecologie, până la 24 de săptămâni de sarcină, sau avortul efectuat după acest termen, din motive terapeutice, în interesul mamei sau al fătului.

Carta drepturilor fundamentale ale Uniunii Europene nu recunoaște dreptul femeilor de a întrerupe voluntar sarcina, deși Parlamentul European a adoptat rezoluții care se prevede că negarea accesului femeilor la avort constituie o formă de

---

[6] *Droit à l'avortement : où en est-on dans l'Union européenne ?*, https://fr.euronews.com/2022/05/16/droit-a-l-avortement-ou-en-est-on-dans-l-union-europeenne.

[7] *En Pologne, le Tribunal constitutionnel favorable à un nouveau durcissement du droit à l'avortement*, https://www.lemonde.fr/international/article/2020/10/22/en-pologne-le-tribunal-constitutionnel-favorable-a-un-nouveau-durcissement-du-droit-a-l-avortement_6057002_3210.html.

[8] *En Espagne, avorter reste un droit semé d'embûches*, https://www.france24.com/fr/info-en-continu/20220307-en-espagne-avorter-reste-un-droit-semé-d-embûches.

[9] *Portugal. Le droit à l'avortement fait un pas en arrière*, https://www.courrierinternational.com/article/portugal-le-droit-lavortement-fait-un-pas-en-arriere.

[10] *Droit à l'avortement : où en est-on dans l'Union européenne ?*, https://fr.euronews.com/2022/05/16/droit-a-l-avortement-ou-en-est-on-dans-l-union-europeenne.

violență[11]. Astfel, Bruxelles-ul adoptă o poziție prudentă și lasă la discreția statelor membre soluționarea acestei probleme legale.

Putem conclude că majoritatea statelor membre ale UE au legalizat sau dezincriminat avortul, stabilind limite variabile pentru efectuarea acestuia. Cu toate acestea, dreptul la avort rămâne fragil, existând țări, precum Malta și Polonia, unde restricțiile sunt severe și sancțiunile pentru încălcarea lor pot fi drastice. Alte națiuni, cum ar fi Spania și Portugalia, au avut fluctuații în legislația privind avortul, reflectând tensiunile între diferitele perspective sociale și religioase. De asemenea, România ilustrează influența tradițiilor religioase asupra practicii medicale, chiar dacă avortul este legal. La nivelul UE, Carta drepturilor fundamentale nu recunoaște explicit dreptul la avort, lăsând statele membre să decidă modalitățile de reglementare a acestei probleme delicate. Această diversitate reflectă complexitatea și sensibilitatea gestionării drepturilor reproductive într-un context multicultural.

3. Așadar, prin analiza evoluției deciziilor Curții Supreme a SUA, se observă cum o schimbare semnificativă în politica unei mari puteri poate influența discuțiile și legislațiile despre avort în alte țări.

În UE, majoritatea statelor membre permit avortul, dar condițiile și restricțiile variază semnificativ, de la liberalizare largă până la interdicții stricte, cum sunt cazurile Maltei și Poloniei. De asemenea, influența culturală și religioasă asupra legislației avortului este evidentă, cu impact direct asupra accesului la serviciile de avort, exemplificată prin situația din România.

În ciuda rezoluțiilor Parlamentului European care consideră restricțiile asupra avortului ca fiind o formă de violență, Carta Drepturilor Fundamentale ale UE nu recunoaște explicit dreptul la avort, reflectând prudența și varietatea de opinii din cadrul statelor membre. Aceasta arată că, deși există un consens general pentru protejarea drepturilor reproductive, abordarea acestui drept fundamental rămâne fragmentată, subliniind necesitatea continuării dialogului și adaptării legislațiilor la realitățile sociale și culturale diverse.

II. Simone Veil și lupta pentru dreptul la avort

1. Înainte de a prezenta rolul doamnei Academician Simone Veil în recunoașterea dreptului femeilor la avort în Franța, este imperativ sa facem o prezentare a domniei sale[12].

Doamna Academician Simone Veil a fost o personalitate remarcabilă în Franța și Europa, cunoscută pentru contribuțiile sale semnificative la politica sănătății, drepturile femeilor și integrarea europeană.

---

[11] Parlamentul european, *Rezoluția nr. COM(2016)0109 — 2016/0062(NLE) privind propunerea de decizie a Consiliului privind încheierea de către Uniunea Europeană a Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice,* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=CELEX%3A52017IP0329.

[12] *1927–2017 : c'était Simone Veil*, https://www.info.gouv.fr/actualite/1.927-2017-cetait-simone-veil.

Născută Simone Jacob pe 13 iulie 1927 la Nisa (Franța), cariera dânsei a fost profund influențată de experiențele personale dificile din timpul Holocaustului, în care a fost deportată la Auschwitz. Aceste experiențe i-au modelat angajamentul pentru drepturile omului și justiție.

După război, doamna Academician Veil a absolvit facultatea de drept și Institutul de Studii Politice din Paris. A intrat în magistratură, lucrând în diverse funcții guvernamentale înainte de a deveni Ministru al Sănătății în 1974. În această capacitate, a fost responsabilă pentru trecerea legii istorice din 1975 care legaliza avortul în Franța, cunoscută ca „*Legea Veil*".

Contribuțiile domniei sale la nivel european sunt, de asemenea, notabile; a fost prima femeie președinte a Parlamentului European, servind de la 1979 până în 1982. Totodată a fost membră a Consiliului Constituțional al Franței și a activat în diverse alte organisme europene și internaționale.

În 2008, doamna Simone Veil a fost aleasă membră a Academiei Franceze, ocupând faimosul scaun numărul 13, o poziție anterior deținută de personalități distinse precum Pierre Messmer și Paul Claudel[13]. Acesta a fost un moment de culme care a recunoscut contribuțiile sale excepționale la cultura și societatea franceză. Discursul său de recepție a avut loc pe 18 martie 2010 și a fost un moment important de recunoaștere a impactului său asupra civilizație franceze și europene.

Doamna Academician Simone Veil a trecut la cele veșnice pe 30 iunie 2017 și a fost onorată cu înmormântarea în Pantheon pe 1 iulie 2018, recunoașterea supremă a serviciului său pentru Franța. Moștenirea ei continuă să inspire și să influențeze lupta pentru drepturile civile și justiție socială în întreaga lume.

2. Revenind la subiectul studiului nostru, trebuie subliniat că Legea Veil reprezintă un capitol semnificativ în istoria drepturilor femeilor din Franța, marcând legalizarea avortului în condiții sigure și legale[14]. Cum am menționat, inițiativa legii a fost purtată de Simone Veil, ministru al sănătății în guvernul lui Valéry Giscard d'Estaing, și a fost adoptată în ciuda unei opoziții virulente, reflectând schimbările sociale și necesitatea reformei[15].

Înainte de Legea Veil, avortul în Franța era ilegal și pedepsit sever, excepție fiind cazurile extreme care reprezentau un pericol pentru sănătatea mamei. Această restricție a dus la o rată înaltă de avorturi clandestine, adesea efectuate în condiții nesigure. Mișcarea pentru legalizarea avortului a câștigat teren în anii 1970, impulsionată de schimbările în atitudinea publică față de sexualitate și drepturile femeilor.

---

[13] *Simone VEIL, Les immortels*, https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/simone-veil.

[14] *De la loi Veil à la constitutionnalisation, les huit dates clés de la conquête du droit à l'avortement*, https://www.publicsenat.fr/actualites/societe/de-la-loi-veil-a-la-constitutionnalisation-les-huit-dates-cles-de-la-conquete-du-droit-a-lavortement.

[15] *La bataille de Simone Veil pour le droit à l'avortement*, https://www.liberation.fr/societe/2014/11/26/la-bataille-de-simone-veil-pour-le-droit-a-l-avortement_1149560/

Un moment pivot al acestei mișcări a fost publicarea „*Manifestului celor 343*” în 1971, în *Le Nouvel Observateur*[16]. Textul, semnat de 343 de femei, inclusiv celebrități precum Catherine Deneuve și Simone de Beauvoir, recunoștea faptul că acestea au avortat ilegal, deschizând calea pentru discuții publice despre necesitatea reformei legii avortului.

În 1972, procesul de la Bobigny (Franța) a reprezentat un alt moment crucial[17]. Maître Gisèle Halimi a apărat o adolescentă acuzată de avort ilegal după ce fusese violată. Acest proces a atras atenția asupra inechităților legii avortului din 1920 și a stimulat dezbateri naționale despre drepturile femeilor la avort.

Academicianul Simone Veil, supraviețuitoare a Shoah, a adus un profund sentiment de justiție și umanitate în rolul său de ministru al sănătății. În noiembrie 1974, dânsa a prezentat un proiect de lege care nu doar că propunea legalizarea avortului în primele zece săptămâni de sarcină, dar oferea și medicilor dreptul de a refuza efectuarea acestuia pe baze etice. Discursul său în fața Adunării Naționale, unde a împărtășit propria sa convingere despre necesitatea acestei legi, a fost un moment definitoriu pentru parcursul său[18].

După dezbateri intense și emoționante, Legea Veil a fost votată în decembrie 1974 și promulgată pe 17 ianuarie 1975. Aceasta a marcat o schimbare radicală în legislația franceză, permițând avorturile efectuate sub supraveghere medicală și reducând numărul avorturilor clandestine și periculoase.

De la adoptarea ei, Legea Veil a fost modificată pentru a extinde și mai mult accesul la avort. În 2014, de exemplu, a fost eliminată condiția ca o femeie să fie „*în stare de suferință*” pentru a solicita un avort, simplificând astfel procedura și accesul.

Legea Veil rămâne un simbol al luptei pentru drepturile femeilor și un exemplu al impactului pe care legiuitorii dedicați îl pot avea asupra societății. Această lege a schimbat atât legislația, cât și modificat fundamental modul în care societatea franceză percepe drepturile femeilor.

III. Consolidarea dreptului la întreruperea voluntară a sarcinii în Franța

1. În Franța, procedura de întrerupere voluntară a sarcinii[19] („*IVS*”) este strict reglementată, garantând un echilibru între drepturile individuale și considerentele etice medicale. Procesul este conceput pentru a proteja drepturile femeilor, oferindu-le în același timp acces la îngrijiri de sănătate în condiții de siguranță și respect.

Așa cum am spus deja, IVS a fost legalizată în Franța prin Legea Veil din 1975, marcând un pas semnificativ în avansarea drepturilor femeilor. De atunci, legislația

---

[16] *Le Manifeste des 343 salopes*, Le Nouvel Observateur n° 334 du 5 avril 1971, https://www.nouvelobs.com/societe/20071127.OBS7018/le-manifeste-des-343-salopes-paru-dans-le-nouvel-obs-en-1971.html?

[17] *Le procès de Bobigny*, https://www.justice.gouv.fr/actualites/actualite/proces-bobigny

[18] *Simone Veil (26 novembre 1974)*, https://www2.assemblee-nationale.fr/decouvrir-l-assemblee/histoire/grands-discours-parlementaires/simone-veil-26-novembre-1974.

[19] *Interruption volontaire de grossesse sau « IVG »*.

a evoluat pentru a îmbunătăți accesul și pentru a se adapta la schimbările societale. Procedura poate fi efectuată până la sfârșitul săptămânii a 14-a de sarcină, reflectând standardele moderne de grijă și etică medicală[20].

Procesul[21] începe cu o consultare inițială în care femeia este informată despre metodele de întrerupere a sarcinii – chirurgicală și medicamentoasă – și este consiliată cu privire la riscurile și efectele secundare posibile. Aceasta are dreptul de a alege metoda care i se potrivește cel mai bine, bazându-se pe informațiile primite.

În cazul femeilor minore, procedura necesită, de regulă, consimțământul părinților sau al tutorelui legal, dar există prevederi care permit efectuarea IVS fără acest consimțământ pentru a proteja confidențialitatea adolescentelor. În toate cazurile, femeile sunt încurajate să participe la o sesiune de consiliere pre-procedurală pentru a asigura că sunt bine informate și confortabile cu decizia luată.

Profesioniștii din domeniul sănătății pot refuza să participe la efectuarea unei IVS pe baza unei clauze de conștiință. Cu toate acestea, ei sunt obligați să direcționeze pacienta către un alt medic care este dispus să efectueze procedura, asigurându-se că accesul la servicii nu este împiedicat.

Reglementările stricte asigură că toate procedurile de IVS sunt efectuate în condiții de siguranță și în conformitate cu legile în vigoare. Monitorizarea continuă a practicilor și evaluarea periodică a legislației ajută la adaptarea procesului la noile descoperiri medicale și la schimbările din societate.

În Franța, legislația privind dreptul la întreruperea voluntară a sarcinii include și măsuri specifice pentru combaterea încercărilor de obstrucționare a accesului la aceste servicii. Aceasta a fost consolidată prin introducerea conceptului de „*délit d'entrave à l'interruption volontaire de grossesse*", adică infracțiunea de obstrucționare a accesului la avort.

Legea nr. 93-121 din 27 ianuarie 1993[22] a fost primul act legislativ care a definit și incriminat acțiunile care împiedicau desfășurarea procedurilor de avort, inclusiv blocarea accesului fizic la clinici. Jurisprudența franceză a respins apărările bazate pe „*starea de necesitate*" invocată de activiștii anti-avort, stabilind un precedent clar împotriva acestor tactici.

Mai târziu, Legea nr. 2017-347 din 20 martie 2017[23] a extins această infracțiune pentru a include și presiunile morale, psihologice, amenințările sau intimidările îndreptate împotriva femeilor care doresc să recurgă la IVS sau împotriva personalului medical implicat. În urma unei evaluări a constituționalității acestei extinderi, Consiliul Constituțional al Franței a clarificat că infracțiunea este

---

[20] *Interruption volontaire de grossesse*, Répertoire de droit civil, Dalloz, Paris, https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=DZ%2FOASIS%2F000556.

[21] Cartea a II-a, *Întrerupere voluntară a sarcinii* (Art. L2211-1 la L2223-2) din Codul de sănătate publica, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006072665/LEGISCTA000006140611/.

[22] Loi n° 93-121 du 27 janvier 1993 portant diverses mesures d'ordre social, https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000711603/.

[23] LOI n° 2017-347 du 20 mars 2017 relative à l'extension du délit d'entrave à l'interruption volontaire de grossesse, https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000034228048/.

caracterizată doar când există o solicitare de informații din partea femeilor, nu de opinii, și când informațiile oferite provin de la persoane cu competențe relevante în acest domeniu[24].

Aceste măsuri legislative reflectă eforturile continue ale Franței de a proteja accesul la serviciile de avort și de a asigura că acestea sunt oferite într-un mediu sigur și respectuos, fără intimidări sau obstrucționări.

2. În 2024, Franța a făcut un pas semnificativ în consacrarea drepturilor femeilor prin adoptarea unui proiect de lege care vizează includerea dreptului la întreruperea voluntară a sarcinii în Constituția țării[25]. Această inițiativă reflectă un angajament profund față de protecția și promovarea libertăților individuale într-un context global în care drepturile reproductivă sunt adesea sub presiune.

Proiectul de lege a fost adoptat în Consiliul de Miniștri pe 12 decembrie 2023 și votat de Adunarea Națională pe 30 ianuarie 2024[26], cu o largă majoritate. Acest pas reprezintă nu doar o protecție legislativă, ci și o afirmare simbolică a drepturilor femeilor de a-și controla propriile corpuri și vieți reproductivă.

Propunerea de lege modifică articolul 34 din Constituție, adăugând un alineat care garantează femeilor dreptul de a recurge la IVS, subliniind astfel rolul legiuitorului de a defini condițiile în care acest drept poate fi exercitat. Astfel prin fixarea IVS-ului în textul Constituției se creează un cadru solid împotriva potențialelor regresii legislative viitoare.

Adoptarea acestei legi a fost salutată de majoritatea partidelor de stânga și de centrul politic, dar a întâmpinat opoziție și divizare printre conservatori. Ministrul Justiției, Éric Dupond-Moretti, a remarcat momentul istoric al votului, subliniind importanța acestuia pentru istoria drepturilor femeilor în Franța[27].

Includerea IVS în Constituție nu elimină în totalitate riscurile de restricție sau abolire a acestui drept, dar le face semnificativ mai dificile. Aceasta arată un angajament clar față de protecția și respectarea autonomiei femeilor, într-o eră în care drepturile de reproducere sunt atacate în multe părți ale lumii.

Așadar, lege reflectă și o reacție la tendințele internaționale, unde drepturile femeilor sunt sub asediu, exemplificat de regresiile juridice din Statele Unite și din

---

[24] Décision n° 2017-747 DC du 16 mars 2017, https://www.conseil-constitutionnel.fr/actualites/communique/decision-n-2017-747-dc-du-16-mars-2017-communique-de-presse#:~:text=16%20mars%202017-Décision%20n°%202017%2D747%20DC%20du,mars%202017%20%2D%20Communiqué%20de%20presse&text=Par%20sa%20décision%20n°,interruption%20volontaire%20de%20grossesse%20(IVG).

[25] F. Chaltiel, *Chronique d'une constitutionnalisation attendue : l'adoption du projet de loi constitutionnelle garantissant l'interruption volontaire de grossesse*, Les Petites Affiches, mars 2024, https://www.actu-juridique.fr/constitutionnel/chronique-dune-constitutionnalisation-attendue-ladoption-du-projet-de-loi-constitutionnelle-garantissant-linterruption-volontaire-de-grossesse/.

[26] *L'Assemblée nationale vote en première lecture l'inscription de l'IVG dans la Constitution*, Lemonde.fr, 30 janv. 2024, https://lext.so/ljxUoz.

[27] *Inscription de l'IVG dans la Constitution : «Une grande avancée pour le droit des femmes», selon Éric Dupond-Moretti*, https://www.lefigaro.fr/politique/inscription-de-l-ivg-dans-la-constitution-une-grande-avancee-pour-le-droit-des-femmes-selon-eric-dupond-moretti-20240304.

unele țări europene. Adoptarea acestei măsuri ar putea oferi un model de urmat pentru alte națiuni care valorifică drepturile reproductivă și autonomia femeilor.

Introducerea dreptului la IVS în Constituția Franței reprezintă un moment definitoriu în lupta pentru drepturile fundamentale, consolidând principiile de libertate și autonomie personală într-unul dintre documentele de căpătâi ale națiunii. Această măsură constituțională oferă o protecție robustă împotriva inițiativelor legislative regresive și este un pas important în asigurarea că drepturile fundamentale sunt respectate și protejate la cel mai înalt nivel.

Concluzie

Recenta evoluție legislativă din Franța privind dreptul la întreruperea voluntară a sarcinii marchează un moment crucial în dezvoltarea drepturilor civile și personale în Europa. Prin studiul de față am explorat cum Franța, prin includerea IVS în Constituție, nu doar că răspunde la schimbările globale privind drepturile reproductive, dar și cum setează un nou standard în protecția drepturilor femeilor.

În contextul internațional, decizia vine ca o contra-măsură la tendințele restrictive din alte regiuni, solidificând astfel autonomia și libertatea femeilor în fața unor potențiale regresii legislative. Această inițiativă legislativă subliniază angajamentul Franței față de drepturile fundamentale și reflectă complexitatea dinamicii dintre drepturile naționale și influențele internaționale asupra legislației privind drepturile esențiale ale femeilor.

Este relevantă menționarea că, în ciuda progreselor semnificative, dreptul la IVS rămâne vulnerabil la influențe politice și sociale, cum arată experiența recentă din Statele Unite și din unele țări europene. Astfel, cercetarea subliniază importanța rămânerii vigilent și adaptabil în fața schimbărilor socio-politice care ar putea amenința aceste drepturi.

Adoptarea dreptului la IVS în Constituție reprezintă o protecție legislativă, dar, mai ales, o afirmare simbolică și practică a drepturilor femeilor de a-și controla propriile corpuri și vieți reproductive. Aceasta inițiativă poziționează Franța ca un lider în promovarea drepturilor omului, inspirând alte state să urmeze exemplul său în protejarea și promovarea libertăților individuale într-un context global care, adesea, prezintă provocări semnificative pentru drepturile reproductive.

Săptămâna de arbitraj de la Paris (18–22 martie 2024, Paris, Franța)

Dr. Radu STANCU[*]

Între 18 și 22 martie 2024, s-a desfășurat la Paris cea de-a opta ediție a *Săptămânii de arbitrajului de la Paris* (*Paris Arbitration Week* sau „*PAW*”)[1].

Sub înaltul patronaj al Ministerului de Justiție francez, săptămâna Arbitrajului de la Paris reprezintă un eveniment anual de prestigiu, care nu doar celebrează, ci și promovează Parisul ca inima eternă a arbitrajului internațional. Situată în Paris, centrul istoric al arbitrajului internațional și sediul Camerei Internaționale de Comerț (*ICC*)[2], precum și al universităților prestigioase, această săptămână specială oferă o platformă unică pentru practicienii arbitrajului din întreaga lume.

De peste 60 de ani, Parisul servește ca un bastion al educației în arbitraj internațional, beneficiind de o abordare pro-arbitraj și avangardistă din partea Franței. Săptămâna Arbitrajului de la Paris nu este doar un eveniment local, ci unul cu adevărat internațional și dinamic, care atrage practicieni din toate colțurile globului.

Cu peste 26.000 de înregistrări și 143 de evenimente, ediția de anul acesta a adunat peste 10.000 de practicieni ai arbitrajului care au participat la dezbateri doctrinale pasionate, ateliere practice iluminatoare și au schimbat idei în timpul evenimentelor sociale și de *networking*.

I. Săptămâna Arbitrajului de la Paris 2024, o panoramă a inovației și dezbaterilor în arbitraj

1. Un mozaic al dezbaterilor[3], săptămâna a debutat cu discursuri de deschidere și o serie de sesiuni hibride care au facilitat participarea globală, subliniind caracterul internațional al întâlnirii. Unul dintre punctele forte a fost conferința ICC Europeană despre Arbitraj Internațional, care a adus în discuție litigiile legate de arbitraj în cadrul UE, cu un accent special pe Africa, și a explorat modalități de a depăși obstacolele costisitoare ale accesului la justiția arbitrală.

Diversitatea sesiunilor a reflectat temele fierbinți ale momentului în arbitraj, de la sustenabilitate și drepturile omului până la implicațiile tehnologice și crypto-

---

[*] Cercetător științific gr. III, Institutul de Cercetări Juridice „Acad.Andrei Rădulescu” al Academiei Române; Avocat la „Barreau de Strasbourg” (Franța); radu.stancu@email.com.

[1] *Paris Arbitration Week*, https://parisarbitrationweek.com.

[2] International Chamber of commerce Arbitration, https://iccwbo.org.

[3] Calendar PAW, https://parisarbitrationweek.com/event/.

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 13 (69), nr. 2, p. 215–222, Bucureşti, aprilie–iunie, 2024

DOI: 10.59277/SCJ.2024.2.06

activele. În mod particular, evenimentul organizat de ESSEC[4] și EFILA[5] a examinat influența creșterii economice și arbitrajul internațional în Asia de Sud-Est, punând în lumină noile provocări și oportunități.

De asemenea, a fost abordată și necesitatea adaptării practicilor legale la noile realități, cum ar fi impactul sancțiunilor UE asupra practicilor de arbitraj și gestionarea complexităților legale generate de aceste noi cadre normative. O sesiune interesantă a fost cea dedicată sportului, unde s-a discutat despre arbitrajul în construcțiile necesare pentru Jocurile Olimpice, evidențiind importanța timpului și gestionarea eficientă a disputelor.

2. Unul dintre cele mai remarcate subiecte a fost integrarea sustenabilității în practica arbitrajului. Aceasta a fost adânc explorată în sesiunea intitulată „*Sustainability Event – Environmental Issues in International Arbitration*”[6], care a oferit o perspectivă detaliată asupra modului în care procesele de arbitraj pot și trebuie să contribuie la obiectivele globale de sustenabilitate.

Discuțiile din această sesiune s-au concentrat pe adoptarea tehnologiilor ecologice și pe minimizarea impactului ecologic al arbitrajului. A fost accentuată necesitatea de a reduce consumul de hârtie prin digitalizarea documentației și comunicărilor, o practică tot mai răspândită în rândul instituțiilor de arbitraj din întreaga lume. De asemenea, a fost abordată importanța alegerea locațiilor pentru audieri care sunt accesibile prin mijloace de transport sustenabile, precum și utilizarea eficientă a resurselor pentru a minimiza deșeurile în cadrul evenimentelor fizice.

Un punct central al discuțiilor a fost cum arbitrii pot lua în considerare aspectele de mediu atunci când iau decizii. Exemplele discutate au inclus evaluarea impactului proiectelor disputate asupra mediului și posibilitatea de a impune sancțiuni sau remedii specifice care să promoveze responsabilitatea ecologică. A fost subliniată ideea că arbitrii ar trebui să fie proactivi în educația continuă privind problemele de mediu, pentru a putea înțelege și evalua adecvat argumentele bazate pe considerente ecologice.

Un alt aspect cheie a fost angajamentul crescut față de criteriile ESG (*Environmental, Social, and Governance*)[7]. Participanții au discutat despre modul în care instituțiile de arbitraj pot implementa politici interne care să reflecte aceste principii, inclusiv gestionarea etică a cazurilor și promovarea diversității și incluziunii în numirile de arbitri. Aceasta reflectă o conștientizare crescută că arbitrajul nu doar că rezolvă disputele, dar poate juca și un rol activ în promovarea unei conduite corporative responsabile.

Sesiunea a concluzionat cu un set de recomandări pentru practicienii și instituțiile de arbitraj, îndemnându-i să adopte măsuri concrete pentru a reduce

---

[4] École supérieure des sciences économiques et commerciales, https://www.essec.edu/fr/.

[5] European Federation for Investment Law and Arbitration, https://efila.org.

[6] *The PAW / CFA40 / PVYAP Sustainability Event – Environmental Issues in International Arbitration*, https://parisarbitrationweek.com/event/the-paw-cfa40-pvyap-sustainability-event/

[7] *Environmental social and governance (ESG) investing*, https://www.oecd.org/finance/esg-investing.htm.

amprenta ecologică a activităților lor și pentru a integra considerații sustenabile în practica arbitrală. A fost evident un consens că sustenabilitatea trebuie să fie o prioritate strategică, nu doar o considerație secundară.

Prin abordarea acestor teme, PAW a subliniat angajamentul comunității internaționale de arbitraj față de sustenabilitate, demonstrând un pas important în evoluția practicilor arbitrale spre responsabilitatea ecologică și socială.

3. Tehnologia și-a pus amprenta în mod decisiv asupra arbitrajului, o tendință reflectată în profunzime în cadrul evenimentului. În particular, sesiunea intitulată „*Arbitration and Crypto Assets*”[8] a oferit o perspectivă detaliată asupra modului în care activele digitale și tehnologia *blockchain* transformă peisajul arbitrajului comercial.

Discuția a explorat complexitatea crescută pe care o aduc cryptomonedele și alte active digitale în arbitraj. Participanții au dezbătut provocările legate de volatilitatea acestor active, dificultățile de evaluare și problemele de jurisdicție care pot apărea când părțile implicate în dispute provin din diferite jurisdicții legale. Această sesiune a evidențiat necesitatea adaptării continuă a cadrului arbitral pentru a include și aceste noi forme de active, care nu sunt încă pe deplin reglementate în multe sisteme legale.

O altă dimensiune importantă discutată a fost utilizarea tehnologiei blockchain în îmbunătățirea proceselor de arbitraj. *Blockchain*-ul oferă posibilități promițătoare pentru îmbunătățirea transparenței și securității procedurilor, cum ar fi autentificarea documentelor și înregistrarea nemodificabilă a procedurilor arbitrale. A fost discutată și implementarea „*smart contracts*” (contracte inteligente), care pot automatiza anumite aspecte ale procesului arbitral, reducând timpul și costurile asociate.

Securitatea cibernetică a fost un alt punct fierbinte al dezbaterilor, dată fiind creșterea atacurilor cibernetice care vizează infrastructurile legale. Participanții la sesiune au subliniat importanța adoptării unor protocoale stricte de securitate pentru a proteja confidențialitatea și integritatea datelor în arbitrajele care implică tehnologie digitală. Acest aspect este crucial, deoarece compromiterea datelor poate avea implicații serioase asupra echității și rezultatului proceselor de arbitraj.

Concluziile sesiunii au recunoscut că, în timp ce tehnologia aduce multe beneficii, ea introduce și complexități noi care necesită o atenție sporită. Dezbaterile au relevat nevoia de formare continuă a arbitrilor și practicienilor legali pentru a rămâne la curent cu evoluțiile tehnologice și pentru a gestiona eficient riscurile asociate.

Prin abordarea acestor teme în cadrul sesiunii „*Arbitration and Crypto Assets*”, Săptămâna Arbitrajului de la Paris a ilustrat cum tehnologia poate remodela fundamentul arbitrajului, promițând o evoluție semnificativă a modului în care disputele comerciale vor fi soluționate în viitor. Aceste discuții, reflectate în documentele evenimentului, subliniază importanța adaptării constante a practicienilor la un peisaj legal în continuă schimbare.

4. Totodată, PAW din 2024 a subliniat angajamentul comunității de arbitraj pentru a promova diversitatea și incluziunea în cadrul procedurilor și discuțiilor

[8] *All you need to know about Arbitration and Crypto Assets*, https://parisarbitrationweek.com/event/all-you-need-to-know-about-arbitration-and-crypto-assets/.

juridice. Astfel, evenimentul „*Affaires d'États Vol. 3: Amplifying the Voices of Developing States in ISDS Reform*"[9] a fost un exemplu semnificativ în această direcție, abordând necesitatea unei reprezentări echilibrate în reforma arbitrajului dintre investitori și state („*Investor-State Dispute Settlement*" sau „*ISDS*").

Această sesiune a evidențiat problemele cu care se confruntă statele în curs de dezvoltare în cadrul sistemului ISDS actual, care adesea nu reflectă în mod adecvat interesele și provocările specifice acestor națiuni. Discuțiile s-au concentrat pe cum structurile și procesele ISDS pot fi ajustate pentru a fi mai receptive la necesitățile și contextul statelor în curs de dezvoltare. A fost explorată ideea de a implementa măsuri care să asigure că aceste state au acces la arbitrii cu înțelegere profundă a condițiilor economice și legale specifice regiunilor lor.

Un alt aspect discutat a fost diversitatea în numirea arbitrilor. Participanții au recunoscut că diversitatea nu se limitează doar la originea geografică, ci include și diversitatea de gen, de experiență profesională și de perspective culturale. A fost subliniată necesitatea creării de oportunități echitabile pentru arbitri din diverse medii, ceea ce poate contribui la decizii mai echilibrate și mai informate cultural.

Educația și formarea continuă a fost identificată ca esențială pentru promovarea înțelegerii și sensibilității față de problemele de diversitate și incluziune în arbitraj. *Workshopurile* și programele de formare pot ajuta practicienii la înțelegere mai aprofundată a dinamicii de putere și impactul cultural în cadrul disputelor internaționale, îmbunătățind astfel competențele necesare pentru a gestiona disputele într-un mod care respectă și valorizează diversitatea.

Dialogul din cadrul acestei sesiuni a subliniat faptul că promovarea diversității și incluziunii în arbitraj nu este doar o chestiune de echitate, ci și una de eficacitate și justiție în soluționarea disputelor. Creșterea accesibilității și echității în arbitraj poate conduce la rezultate care sunt percepute ca fiind mai corecte și mai legitim acceptate de toate părțile implicate.

Discuțiile și rezultatele sesiunii „*Affaires d'États Vol. 3*" din cadrul Săptămânii Arbitrajului de la Paris 2024, așa cum sunt reflectate în documentele evenimentului, arată un angajament continuu pentru a face arbitrajul mai adaptiv și receptiv la nevoile globale diverse, marcând un pas important spre un sistem de arbitraj mai just și mai incluziv. Aceste eforturi sunt esențiale pentru asigurarea integrității și relevanței continue a arbitrajului pe scena mondială.

5. Pe lângă panelurile de discuții, săptămâna a inclus și o varietate de workshop-uri practice, unde participanții au putut să-și aprofundeze cunoștințele și să dezvolte abilități noi. Unul dintre acestea a fost „*Hot Topics in EU Sanctions: An Update for Arbitration Specialists*"[10], care a abordat complexitatea sancțiunilor UE și impactul lor asupra arbitrajului internațional.

---

[9] *Affaires d'États Vol. 3: Amplifying the Voices of Developing States in ISDS Reform*, https://parisarbitrationweek.com/event/affaires-detats-vol-3-amplifying-the-voices-of-developing-states-in-isds-reform-2/.

[10] *Hot Topics in EU Sanctions: An Update for Arbitration Specialists*, https://parisarbitrationweek.com/event/hot-topics-in-eu-sanctions-an-update-for-arbitration-specialists/.

Workshop-ul a abordat mai multe aspecte cruciale legate de sancțiunile UE, inclusiv bazele juridice pentru impunerea acestora și mecanismele de aplicare. În contextul în care multe dintre aceste sancțiuni vizează entități și indivizi implicați în dispute internaționale, înțelegerea lor profundă este esențială pentru arbitri și avocați. Participanții au discutat despre scenarii specifice în care sancțiunile pot afecta capacitatea părților de a participa în arbitraje, accesul la fonduri și active, și chiar executarea hotărârilor arbitrale.

Unul dintre punctele forte ale *workshop*-ului a fost abordarea interactivă, care a inclus studii de caz și scenarii practice. Prin simularea unor dispute reale afectate de sancțiuni, participanții au putut să navigheze prin interpretării și aplicării legii într-un cadru controlat. Aceasta a facilitat o înțelegere mai bună a strategiilor legale eficiente și a metodelor de evaluare a riscurilor asociate cu sancțiunile.

Workshop-ul a oferit, de asemenea, o oportunitate valoroasă pentru arbitri și avocați de a-și dezvolta abilitățile în evaluarea impactului sancțiunilor asupra procedurilor de arbitraj. Discuțiile au inclus modalități de gestionare a informațiilor sensibile și confidențiale în cadrul arbitrajelor afectate de sancțiuni, precum și tehnici de negociere și mediere în contexte juridice complexe.

Workshop-ul „*Hot Topics in EU Sanctions: An Update for Arbitration Specialists*" din cadrul Săptămânii Arbitrajului de la Paris 2024 a subliniat importanța actualizării continue a cunoștințelor și adaptabilității în fața schimbărilor legislative. Prin îmbinarea teoriei cu aplicabilitatea practică, acesta a reușit să echipeze participanții cu uneltele necesare pentru a naviga cu succes provocările unui peisaj juridic în constantă evoluție, consolidând astfel fundamentul pentru practici de arbitraj mai robuste și mai informate.

II. Perspective juridice consolidate, viziuni de leadership în dreptul francez

1. Domnul Ministru Éric Dupond-Moretti[11], Garde des Sceaux, și-a exprimă mândria și angajamentul față de sistemul juridic francez, reflectând asupra rolului esențial pe care Parisul îl joacă ca centru de drept la nivel global și ca gazdă pentru evenimentele sportive internaționale.

Dupond-Moretti subliniază calitatea și accesibilitatea justiției în Paris, evidențiind contribuția a mii de profesioniști din domeniul juridic, inclusiv magistrați, grefieri, avocați și studenți, majoritatea vorbitori de limbi străine. Această diversitate lingvistică și profesională contribuie la recunoașterea internațională a Parisului ca un hub juridic de încredere, susținut de investițiile continue ale Cancelariei, jurisdicțiilor și firmelor de avocatură.

Anul 2024 marchează centenarul Jocurilor Olimpice din 1924, iar Parisul se pregătește să fie din nou în centrul atenției globale. Ministrul Justiției își exprimă încrederea în capacitatea instituțiilor franceze de a gestiona provocările unui astfel

[11] *PAW2024: French justice minister commits to arbitration*, https://www.cdr-news.com/categories/arbitration-and-adr/20337-paw2024-french-justice-minister-commits-to-arbitration.

de mega-eveniment. El menționează mobilizarea completă a Ministerului Justiției pentru a asigura desfășurarea fără probleme a Jocurilor, subliniind adaptabilitatea sistemului juridic în fața provocărilor juridice, sociale, economice, de mediu și sportive contemporane.

Importanța unei justiții reactive este crucială, mai ales în contextul unui eveniment de amploarea Jocurilor Olimpice și Paraolimpice. La Garde des Sceaux detaliază pregătirile pentru gestionarea infracțiunilor economice și financiare, precum și a altor incidente care ar putea perturba desfășurarea evenimentelor, subliniind rolul procuraturilor în lupta eficientă împotriva acestor provocări.

Ministrul justiției laudă și dinamismul capitalei franceze, susținut de programele universitare de excepție și de o comunitate juridică deschisă la inovație și la schimbul internațional. Parisul se distinge în mod special în domeniul arbitrajului internațional, exemplificat prin instalarea Tribunalului Arbitral al Sportului pe durata Jocurilor, demonstrând astfel capacitatea orașului de a oferi soluții juridice inovatoare și eficiente.

Prin cuvintele sale, domnul Ministru Éric Dupond-Moretti nu doar că reiterează angajamentul Franței față de promovarea unui sistem juridic adaptabil și robust, dar și mândria de a reprezenta un astfel de sistem pe scena mondială. Editorialul său transmite un mesaj puternic despre rolul Parisului ca lider în justiția globală și ca gazdă a celor mai mari evenimente sportive internaționale, consolidând imaginea orașului ca un loc unde dreptul și sportul se întâlnesc pentru a forma un viitor promițător.

2. Domnul Ministru Stéphane Séjourné, Ministrul Afacerilor Externe Francez, în luarea sa de cuvânt cu ocazia evenimentului parizian, a evidențiat angajamentul Franței de a promova sistemul său juridic bazat pe dreptul continental ca un standard de excelență juridică și un exemplu de angajament față de statul de drept și drepturile omului.

Într-un context global în care incertitudinea juridică poate descuraja inițiativele și investițiile, modelul francez de drept continental se prezintă ca un bastion de stabilitate și predictibilitate. Séjourné subliniază că acest model nu doar că reflectă valorile fundamentale ale Franței privind drepturile omului și guvernanța, dar servește și ca un magnet pentru investitorii internaționali, oferind un mediu de afaceri sigur și propice creșterii economice.

Ministrul Afacerilor Externe recunoaște că lumea contemporană este plină de provocări – de la conflicte și concurență economică la schimbări socio-politice profunde. În acest peisaj, Franța propune un cadru juridic care nu doar că oferă soluții la aceste provocări, dar și facilitează adaptarea la noi reglementări care să reflecte nevoile emergente ale societății globale.

Parisul, cu infrastructura sa juridică bine pusă la punct și comunitatea vastă de practicieni legali, este prezentat de Séjourné ca o dovadă a angajamentului Franței de a rămâne în fruntea inovațiilor juridice. Acest ecosistem nu doar că atrage profesioniști de top din întreaga lume, dar asigură și o bază solidă pentru arbitrajul internațional și rezolvarea litigiilor complexe.

Ministrul Séjourné își încheie declarația promițând un angajament continuu din partea ministerului său pentru a promova și extinde influența modelului de drept

continental francez pe plan global. Acest lucru va fi realizat prin colaborarea strânsă cu rețeaua diplomatică a Franței și prin participarea activă în organizațiile multilaterale, reafirmând astfel devotamentul Franței față de crearea unui cadru juridic mondial mai echitabil și eficient.

Cu aceste cuvinte, domnul Ministru Stéphane Séjourné pune în lumina reflectoarelor nu doar sistemul juridic al Franței, ci și rolul pe care Parisul îl joacă ca lider global în domeniul juridic. Prin promovarea valorilor de bază ale statului de drept și ale drepturilor omului, Franța își reafirmă poziția de lider în crearea unui mediu internațional mai stabil și predictibil, esențial pentru progresul social și economic global.

3. Domnul Christophe Soulard, Primul Președinte al Curții de Casație franceză, și domnul Rémy Heitz, Procurorul General de pe lângă aceeași Curte, au subliniat în cadrul PAW cum sistemul juridic francez răspunde dinamic la provocările unei lumi interconectate, subliniind angajamentul Franței de a menține un echilibru între tradiție și inovație în administrația justiției[12].

Cu rădăcini adânci în istorie, Palatul de Justiție de pe Ile de la Cité, care datează din secolul al XIII-lea, este mai mult decât un simbol al tradiției juridice franceze; este un centru activ al practicii juridice moderne. Această instituție venerabilă nu doar că reflectă o lungă istorie de excelență juridică, ci este și locul unde se formează și se specializează magistrați, fiind fundamentul pe care se construiește independența judiciară garantată de constituție.

În fața nevoilor dinamic schimbătoare ale societății, Curtea de Casație a implementat inițiative menite să facă justiția mai accesibilă și mai ușor de înțeles pentru publicul larg. De exemplu, au fost luate măsuri pentru simplificarea limbajului juridic în sentințe și pentru transmiterea în direct a ședințelor cheie, măsuri care nu doar că îmbunătățesc transparența, dar și sporesc încrederea cetățenilor în sistemul judiciar.

Adaptarea la globalizarea litigiilor este o altă arie majoră de focus pentru Curtea de Casație. Prin deschiderea către tradiții juridice diverse și participarea activă în cooperarea judiciară europeană, Curtea contribuie la consolidarea unui cadru legal internațional robust. Această orientare spre exterior facilitează schimbul de practici bune și întărește poziția Franței ca un actor juridic global influent.

Aspectul internațional al justiției va fi vizibil pe scena mondială în 2024, când Palatul de Justiție va juca un rol central în ceremonia de deschidere a Jocurilor Olimpice și Paraolimpice. Aceasta nu este doar o oportunitate de a celebra sportul, ci și de a arăta angajamentul Curții de a împărtăși și promova jurisprudența internațională, în special în materie de drept sportiv. Această inițiativă subliniază dorința de a folosi aceste jocuri ca o platformă pentru dialog juridic global și pentru influențarea practicilor sportive internaționale prin drept.

Prin contribuțiile lor, Christophe Soulard și Rémy Heitz au reușit să contureze o viziune clară asupra direcției în care justiția franceză se îndreaptă în fața

[12] *Paris, City of* Law, p. 10, https://www.justice.gouv.fr/sites/default/files/2024-03/Paris_place_de_droit.pdf.

provocărilor globale. Demonstrează cum un sistem juridic ancorat într-o bogată tradiție poate evolua și adapta, rămânând relevant și eficace într-o lume în continuă schimbare. Aceste eforturi reafirmă rolul Franței ca lider în promovarea unui sistem juridic care este nu numai robust, ci și deschis la inovare și colaborare internațională.

Concluzie generală asupra Săptămânii Arbitrajului de la Paris din 2024

Săptămâna Arbitrajului de la Paris 2024 a subliniat rolul central al Parisului în peisajul juridic mondial, consolidându-și statutul de epicentru al inovației și excelenței în domeniul juridic. Evenimentul a reflectat integrarea profundă a sistemului juridic francez în cadrul mai larg european, beneficiind de un perimetru juridic armonizat care promovează valorile statului de drept și încrederea mutuală între statele membre. Aceasta structură facilitează recunoașterea și executarea simplificată a deciziilor în întreaga Uniune Europeană, crescând astfel securitatea juridică și reducând costurile procedurale.

Parisul a fost recunoscut nu doar pentru tradiția sa juridică, ci și pentru adaptabilitatea în fața nevoilor contemporane, evidențiată prin inițiativele de modernizare a accesului la justiție și de internaționalizare a litigiilor. Crearea Jurisdicției Unificate a Brevetelor, cu sediul central în capitala Franței, este un exemplu clar al răspunsului la complexitatea crescută a litigiilor de proprietate intelectuală într-un context global.

Camerele internaționale de arbitraj precum *Chambre Commerciale Internationale de la Cour d'Appel de Paris* și *Chambre Internationale du Tribunal de Commerce de Paris* au dovedit angajamentul Franței față de gestionarea eficientă a litigiilor internaționale, oferind proceduri adaptate nevoilor globale ale comercianților și recunoaștere largă în UE.

Mai mult, Tribunalul Judiciar de la Paris își consolidează rolul în arbitrajul internațional și litigiile complexe, oferind soluții rapide și eficiente, chiar și în contextul presiunii suplimentare impuse de evenimente globale majore cum sunt Jocurile Olimpice și Paraolimpice.

În final, prezența și expansiunea Curții Internaționale de Arbitraj a Camerei de Comerț Internaționale (ICC) din Paris reiterează poziția orașului ca un centru dominant în arbitrajul internațional, cu un nou sediu ce urmează să fie deschis, oferind servicii avansate de arbitraj și mediere.

Prin toate aceste dezvoltări, *Paris Arbitration Week* de anul acesta a arătat cum capitala Franței nu doar că ține pasul cu dinamica juridică globală, dar și o modelează, oferind soluții avansate care răspund atât nevoilor comerciale contemporane, cât și provocărilor legale internaționale, consolidând astfel reputația Parisului ca lider mondial în arbitraj și inovație juridică.

Recenzie

Nicolas Dissaux, Gaël Chantepie (dir.), *La stylistique contractuelle*, Dalloz, Paris, 2022

Dr. Radu STANCU[*]

Lucrarea colectivă *Stilistica contractuală* („La stylistique contractuelle"), editată sub direcție lui Gaël Chantepie și Nicolas Dissaux, investighează complexitatea redactării contractelor într-o manieră academică și detaliată.

Autorii analizează cum stilul și claritatea contractelor pot influența interpretarea legală și cum detaliile stilistice pot fi esențiale în înțelegerea obligațiilor contractuale. Aceștia abordează întrebări fundamentale despre structura și limbajul contractelor, și dacă există un stil contractual unic, relevând totodată și dimensiunea istorică și comparativă a acestei discipline.

Lucrarea este valoroasă pentru specialiștii în drept, oferind o perspectivă critică asupra modului în care literatura și dreptul se intersectează în redactarea documentelor juridice. Această abordare reflectă o intersecție interesantă între drept și literatură, invitând la o reflecție profundă asupra practicii juridice.

1. *Cuprinsul cărții* „*La stylistique contractuelle*" este structurat în capitole tematice, fiecare axându-se pe diferite aspecte ale stilisticii în redactarea contractelor. Aceste capitole variază de la examinarea lexiconului contractelor, la analiza structurii, și până la explorarea influenței stilului contractual de-a lungul timpului și spațiului. Autorii, experți în domeniu, aduc contribuții care acoperă intersecții între drept și literatură, punând bazele unei înțelegeri complexe și multidimensionale a stilisticii contractuale.

2. *Prefața* lucrării introduce tema centrală a cărții și contextul său, punând accent pe reforma dreptului contractelor din 2016. Se discută necesitatea unei analize mai ample, care să depășească tehnicile juridice și să integreze aspecte de discurs, vocabular și principii semantice. Această perspectivă evidențiază importanța stilului în eficacitatea și claritatea contractelor, sugerând că o abordare interdisciplinară poate îmbogăți și diversifica modul în care contractele sunt concepute și interpretate.

3. Articolul intitulat „*Contractul: o poveste de fapte?*" („*Le contrat: un conte de faits?*") realizat de Nicolas Dissaux, profesor la Facultatea de Drept a Universității din Lille, deschide suita de studii dedicate stilisticii contractului.

---

[*] Cercetător științific gr. III, Institutul de Cercetări Juridice „Acad.Andrei Rădulescu" al Academiei Române; Avocat la „Barreau de Strasbourg" (Franța); radu.stancu@email.com.

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 13 (69), nr. 2, p. 223–231, Bucureşti, aprilie–iunie, 2024

DOI: 10.59277/SCJ.2024.2.07

În lucrarea sa, autorul propune o analiză exhaustivă a conceptului de contract, depășind definiția tradițională oferită de Codul civil francez. Profesorul Dissaux nu se mulțumește să vadă contractul doar ca un simplu acord între părți pentru a crea sau modifica obligații legale. El explorează profunzimea filozofică și sociologică a contractului, argumentând că acesta constituie un fenomen complex care implică nu doar obligații economice, ci și valori sociale și umane cum ar fi echitatea și justiția.

Profesorul Dissaux dezvăluie o perspectivă în care contractul transcende natura sa juridică și devine o poveste, o narativă care nu doar relatează evenimente, dar și modelează realități sociale și juridice. Această dimensiune narativă a contractelor nu este neutră din punct de vedere juridic; ea influențează interpretarea și aplicarea lor, sugerând că fiecare contract este un amestec de fapte și ficțiune care generează efecte juridice.

Totodată, profesorul Dissaux continuă să exploreze cum narativitatea prezentă în contracte poate construi un cadru legal prin simpla sa formulare. Acest lucru aduce în discuție relația complexă dintre faptele descrise în contract și normele juridice aplicabile. Contractele, prin stilul și forma lor, nu doar că raportează evenimente, dar și creează o bază pentru interpretarea și aplicarea legilor.

În plus, autorul introduce conceptul de „*stilistică contractuală*”, arătând că modul în care un contract este redactat – stilul său – are un impact direct asupra efectelor sale juridice. Acesta nu este un element pur decorativ; stilul contractului contribuie la modul în care este interpretat și la forța sa normativă.

În final, se analizează cum narativele din contracte pot servi la justificarea aplicării anumitor norme juridice sau pot sugera interpretări specifice. Prin acest demers, el demonstrează că limbajul și structura narativă a contractelor pot avea consecințe semnificative asupra efectelor juridice, făcând din fiecare contract atât un document, cât și un vector de influență socială și juridică. Această abordare ne oferă o înțelegere mai profundă și mai nuanțată a contractelor, subliniind rolul lor activ în formarea realităților juridice și sociale.

4. Lucrarea „*Narativitate și normativitate contractuala*” („*Narrativité et normativité contractuelles*”) a lui Gaël Chantepie, profesor la Universitatea de Lille și membru al echipei René Demogue din cadrul CRDP, continuă suita materialelor ce compun manualul prezentat. Studiul explorează complexitatea stilistică și funcțională a contractelor în context juridic.

Autorul pune în lumină faptul că, contractele sunt mai mult decât simple documente legale; ele constituie medii de comunicare ce influențează și reflectă relațiile și intențiile părților implicate.

Profesorul Chantepie discută distincția dintre *negotium și instrumentum* – intenția contractuală *versus* forma scrisă a contractului – evidențiind dificultățile de percepție ale acestei dualități de către non-juriști. Stilul contractual nu este doar o manifestare a limbajului juridic, ci reflectă și contextul social și economic în care contractul este creat.

În plus, lucrarea analizează cum normele și structurile contractuale sunt influențate de reglementări externe, precum legile impuse de stat, dar și de

constrângerile interne ale părților, cum ar fi obiectivele comerciale și relațiile interpersonale. Stilul unui contract reprezintă un amestec de cerințe formale și alegeri stilistice menite să clarifice intențiile părților, să faciliteze interpretarea și să asigure conformitatea legală.

De asemenea, interacțiunea dintre narativitate și normativitate în contracte este discutată detaliat, cu accent pe modul în care narativul contractului poate modela așteptările și interpretările părților, influențând direct modul în care normele sunt aplicate și înțelese.

În concluzie, profesorul Gaël Chantepie propune o viziune dinamică și integrată asupra contractelor, tratându-le ca pe niște instrumente complexe ce funcționează la intersecția dintre lege, limbaj și relațiile sociale. Această abordare subliniază necesitatea unei înțelegeri profunde a contextului și obiectivelor părților pentru redactarea unor contracte care nu numai că respectă cerințele legale, dar și servesc eficient nevoile și intențiile acestora.

5. Studiul privind „*Decizia de a scrie un contract*" („*La décision d'écrire un contrat*") de Malvina Mille-Delattre, doctor în Drept la Universitatea de Lille și membră a echipei René Demogue, aduce în discuție procesul și semnificațiile scrierii unui contract, explorând dimensiunile legale, comunicative și psihologice ale acestui act. Autorul pune accent pe modul în care redactarea contractului încapsulează și formalizează înțelegerile dintre părți, transformându-le în angajamente recunoscute juridic.

Mille-Delattre explorează nu doar aspectele obligatorii ale scrierii unui contract, cum ar fi claritatea obligațiilor și a drepturilor, ci și impactul pe care aceasta îl are asupra relației dintre părți. Scrierea contractului servește drept un mijloc de a stabiliza și codifica acordurile, asigurându-se că ambele părți înțeleg și acceptă termenii la care s-au angajat.

În plus, discuția include și rolul scrierii în prevenirea conflictelor viitoare prin clarificarea termenilor și condițiilor contractuale. Aceasta transformă un simplu acord verbal într-un document care poate fi invocat și interpretat în fața legii, oferind un cadru de securitate și predictibilitate pentru toate părțile implicate.

Analiza efectuată de Mille-Delattre subliniază că actul de scriere a unui contract este o decizie strategică care depășește cadrul legal, influențând profund dinamica relațională și percepția angajamentului de către părți. Astfel, lucrarea oferă o perspectivă cuprinzătoare asupra importanței și complexității redactării contractelor în contextul modern.

6. În continuarea lucrării doamnei Mille-Delattre, studiul profesorului Dimitri Houtcieff, vice-decan la Facultatea de Drept din Evry Val d'Essonne, abordează într-o manieră inovatoare și profundă complexitatea și implicațiile scrierii contractelor în contextul modern. Profesorul Houtcieff oferă o perspectivă detaliată asupra modului în care tehnologia și evoluțiile societale au influențat procesul tradițional de redactare și formalizare a contractelor, punând accent pe transformările aduse de era digitală.

În contrast cu abordarea mai tradițională prezentată de dna Malvina Mille-Delattre, care se concentrează pe stabilizarea înțelegerilor prin scriere și pe clarificarea obligațiilor și drepturilor părților, profesorul Houtcieff explorează consecințele digitalizării și automatizării asupra naturii contractelor. El subliniază că, în prezent, contractele tind să fie redactate într-un mod mai unilateral, adesea sub forma de termeni și condiții generale, ceea ce poate reduce gradul de negociere și personalizare al acordurilor.

Un punct central al analizei sale este impactul pe care l-a avut dematerializarea contractelor asupra validității și securității acestora. Profesorul Houtcieff discută despre provocările pe care le prezintă contractele electronice, de la problemele de autentificare și integritate a documentelor până la dificultățile în asigurarea conformității cu standardele juridice stabilite. El argumentează că noile forme de contractare necesită ajustări legislative care să răspundă adecvat acestor schimbări tehnologice.

De asemenea, lucrarea explorează dinamica puterii în procesul de redactare a contractelor, evidențiind că în multe cazuri, partea mai puternică impune termenii, lăsând cealaltă parte doar să accepte condițiile predefinite. Aceasta schimbă fundamental echilibrul de putere și interacțiunea dintre părți comparativ cu modelul mai echitabil și negociat, tradițional discutat de doamna Mille-Delattre.

În final, profesorul Houtcieff pune în discuție necesitatea reconsiderării valorii contractelor scrise într-o lume dominată de rapiditatea și eficiența tehnologică. El sugerează că, în timp ce formele tradiționale ale scrierii contractelor oferă o bază solidă pentru înțelegeri durabile și juridic robuste, noile metode pot necesita adaptări care să păstreze aceste avantaje fundamentale într-un peisaj digital în continuă schimbare. Astfel, lucrarea oferă o perspectivă cuprinzătoare și critică asupra evoluției și adaptării dreptului contractual în era digitală.

7. Gaëtan Guerlin, profesor de Drept la Universitatea din Lille, prin lucrarea sa denumita „*Câmpul lexical al contractului*” („*Le champ lexical du contrat*”) aduce o perspectivă aprofundată asupra importanței și complexității limbajului utilizat în contracte. Profesorul Guerlin explorează cum anumite cuvinte și fraze nu numai că definesc termenii unui acord, dar și cum acestea reflectă relațiile sociale, culturale și legale în care sunt înrădăcinate.

Autorul subliniază că limbajul contractelor nu este simplu sau neutru; el este încărcat cu semnificații care pot influența interpretarea și aplicarea contractului. Prin analiza diferitelor „*câmpuri lexicale*” asociate cu diverse tipuri de contracte, lucrarea evidențiază modul în care terminologia specifică poate îmbogăți sau limita înțelegerea unui contract.

În cercetare se discută, de asemenea, despre cum un „*câmp lexical*” nu este doar un set arbitrar de termeni, ci reflectă așteptările și normele culturale care influențează modul în care contractele sunt concepute, negociate și interpretate. De exemplu, diferitele moduri de exprimare pot avea implicații substanțiale pentru modul în care părțile înțeleg obligațiile și drepturile lor, precum și pentru modul în care acestea pot fi aplicate sau contestate în instanță.

Prin această lucrare, profesorul Guerlin contribuie la o mai bună înțelegere a complexității și subtilităților dreptului contractelor, sugerând că o analiză atentă a limbajului folosit poate oferi perspective valoroase nu doar pentru teoria juridică, ci și pentru practica juridică. Aceasta implică o reconsiderare a modului în care contractele ar trebui redactate și interpretate pentru a reflecta mai fidel intențiile și contextul părților implicate.

8. Profesorul Arthur Joyeux, *Maître de conférences* în lingvistică franceză la Universitatea de Bourgogne, pune cititorul jurist într-o alta perspectiva de reflecție, respectiv cea a „*Elementelor de caracterizare lingvistica*" („Éléments de caractérisation linguistique"), abordând complexitatea limbajului juridic din unghiul lingvisticii.

Profesorul Joyeux examinează detaliat aspectele terminologice și structurale ale limbajului juridic, subliniind importanța preciziei și clarității în redactarea contractelor. El explorează diversele funcții ale limbajului în contextul juridic, precum și impactul acestuia asupra interpretării și aplicării legii.

Un punct cheie al discuției este rolul „*adjectivelor standard*", care sunt folosite frecvent în contracte pentru a defini obligații, drepturi și condiții. Autorul analizează modul în care aceste adverbe influențează interpretarea contractelor, arătând că, deși adaugă claritate, pot introduce și ambiguități care complică interpretarea juridică.

Studiul profesorul Joyeux oferă o perspectivă valoroasă asupra interacțiunii dintre limbaj și drept, evidențiind complexitatea lingvistică a textelor legale și necesitatea unei înțelegeri aprofundate a limbajului pentru a asigura eficacitatea și echitatea în aplicarea legii. Aceasta subliniază importanța studiilor lingvistice în formarea și interpretarea normelor juridice, sugerând că o mai bună înțelegere a limbajului poate contribui la îmbunătățirea practicii juridice.

9. Arhitectura contractului este abordata de profesorul Nicolas Randoux, *Maître de Conférences* asociat la Facultatea de Drept din Lille și notar, în lucrarea sa „*Structura contractuală*" („*La structure contractuelle*"). Profesorul Randoux îmbină perspectiva juridică cu cea literară pentru a oferi o înțelegere mai profundă asupra naturii și funcției contractelor în societatea contemporană.

Autorul începe studiul prin a descrie contractul atât ca pe un simplu acord între părți pentru a crea sau desființa obligații, cât și ca pe o poveste ce reflectă divergențele și convergențele dintre acestea în momentul încheierii. Prin această abordare, el arată cum contractele, deși sunt construite pe structuri legale riguroase, pot totodată să nareze și să modeleze realitățile sociale în care sunt create.

Discuția se aprofundează prin examinarea modului în care structurile contractuale influențează și sunt influențate de conținutul contractelor. Profesorul Randoux argumentează că, deși structurile contractuale ar trebui să organizeze și să clarifice contractele, în practică ele pot deforma sensul și scopul inițial al acordurilor, răspunzând mai degrabă la necesitățile narative decât la cele juridice.

Un punct focal al lucrării este analiza anexelor contractuale, pe care cercetătorul le descrie ca fiind elemente ce pot atât să structureze cât și să destructureze un contract. Anexele, adesea percepute ca simple adăugiri, sunt, în viziunea lui autorului, cruciale pentru înțelegerea completă și exactă a unui contract,

având capacitatea de a reflecta complexitatea și detaliile care nu sunt vizibile în corpul principal al contractului.

În concluzie, profesorul Nicolas Randoux propune o reconsiderare a modului în care înțelegem și folosim structurile contractuale, sugerând că acestea nu sunt doar unelte de clarificare și organizare, ci și mijloace prin care poveștile individuale și colective sunt formalizate și validate în cadrul legal. Această abordare aduce o nouă lumină asupra contractelor, văzute nu doar ca simple documente, ci ca părți integrante ale unui narativ social mai larg.

10. În continuarea lucrării profesorul Randoux, profesorul Françoise Auque, Profesor emerit la Universitatea de Lille, examinează cu rigurozitate modul în care sunt structurate contractele, aducând o perspectivă erudită asupra interacțiunii dintre forma juridică și funcționalitatea practică a acestora. Profesor Auque abordează tematica structurii contractuale nu doar din punct de vedere legal, ci și prin prisma impactului său asupra interpretării și eficienței contractelor în cadrul relațiilor comerciale și personale.

Autorul demontează ideea că structura unui contract este pur mecanică, arătând că, în realitate, aceasta reflectă o împletire complexă de considerente legale, sociale și economice. Analiza sa începe cu o incursiune în teoria structuralistă, folosindu-se de aceasta pentru a dezvălui cum diferitele elemente ale unui contract nu sunt independente, ci interdependente, fiecare contribuind la integritatea și funcționalitatea întregului.

În detaliu, lucrarea explorează modul în care structurile contractuale sunt influențate de și influențează obiectivele și așteptările părților implicate. Profesor Auque argumentează că, în timp ce structura unui contract poate părea inițial o simplă aranjare a clauzelor și condițiilor, în profunzimea sa, aceasta modelează comportamentele economice și poate chiar să medieze relațiile de putere dintre părțile contractante. Ea evidențiază importanța unei structuri bine concepute, care nu doar că facilitează claritatea și prevenirea litigiilor, ci și sprijină o implementare eficientă a intențiilor părților.

Mai departe, Profesor Auque discută despre dinamica dintre elementele formale și cele substantive ale contractelor, explicând cum diferitele nivele de structură – de la clauzele majore la anexe – contribuie la un tot coerent care este esențial pentru validitatea și eficacitatea contractului. De exemplu, anexele, deși pot părea secundare, adesea conțin detalii cruciale care afectează interpretarea și aplicarea contractului în practică.

În concluzie, lucrarea „*La structure du contrat*” de Françoise Auque nu doar că iluminează structura contractelor dintr-o perspectivă juridică, dar oferă și un cadru pentru înțelegerea modului în care aceste structuri influențează și sunt influențate de contextul mai larg în care contractele funcționează. Prin acest demers, Profesor Auque contribuie semnificativ la literatura juridică, oferind practicienilor, academicienilor și legislatorilor perspective noi și valoroase pentru optimizarea practicii contractuale.

11. În analiza intitulată „*Stilistica contractuală și dreptul internațional privat*” („*Stylistique contractuelle et droit international privé*”), Profesor Laurence Usunier de la CY Cergy Paris Université abordează subiectul complex al influenței stilisticii contractuale în contextul dreptului internațional privat. Profesor Usunier își propune să exploreze modul în care stilul contractual poate afecta și este afectat de variații în dreptul internațional, concentrându-se pe contractele internaționale.

Această lucrare discută aspectele stilistice ale contractelor, cum ar fi alegerea limbii și structura documentelor, și cum acestea pot fi interpretate diferit în diverse jurisdicții. Profesor Usunier subliniază că, deși stilul unui contract poate oferi indicii despre jurisdicția și legile aplicabile, realitatea juridică este adesea mult mai complexă. De exemplu, chiar dacă contractul este redactat într-o anumită limbă, acesta nu indică întotdeauna clar legea aplicabilă, datorită plurilingvismului din unele țări sau utilizării comune a limbii engleze în afaceri internaționale.

În plus, lucrarea examinează cum clauzele specifice contractuale, cum ar fi cele legate de alegerea legii aplicabile sau de jurisdicție, sunt influențate de contextul internațional. Se analizează cum clauzele de „*hardship*” sau „*forța majoră*” sunt tratate în diverse sisteme juridice și cum acestea pot afecta interpretarea și aplicarea contractului.

Profesor Usunier concluzionează că stilul contractual și elementele sale nu doar că reflectă intențiile părților, dar joacă un rol crucial în modul în care contractele sunt înțelese și aplicate în context internațional. Acest studiu oferă o perspectivă valoroasă pentru practicienii dreptului și pentru cei implicați în negocieri contractuale internaționale, subliniind importanța unei înțelegeri aprofundate a impactului stilisticii contractuale în dinamica dreptului internațional privat.

12. Stilistica contractuală abordată din perspectiva evoluției sale („*Stylistique contractuelle dans le temps*”) este tema abordata de Profesor David Deroussin de la Universitatea J. Moulin-Lyon 3, care investighează modul în care stilistica contractuală a evoluat de-a lungul timpului, de la Evul Mediu până în zilele noastre. Analiza profundă a Profesorului Deroussin dezvăluie interacțiunea dintre practica redactării contractelor și normele juridice, subliniind schimbările în stilul contractual din perspectiva dreptului privat internațional.

Lucrarea pornește de la premisa că stilul în care un contract este redactat nu doar că reflectă, ci și modelează înțelegerea și aplicarea acestuia în contexte juridice diverse. Profesorul Deroussin argumentează că evoluțiile tehnologice și globalizarea au influențat semnificativ stilistica contractelor, necesitând adaptări ale limbajului juridic pentru a răspunde noilor provocări ale interpretării internaționale. Acesta explorează, de asemenea, tensiunea între nevoia de standardizare a contractelor pentru a facilita tranzacțiile internaționale și necesitatea adaptării stilistice pentru a respecta particularitățile juridice și culturale ale fiecărui stat.

Prin această abordare, Profesorul Deroussin nu doar că clarifică complexitatea stilistică a documentelor contractuale în epoca modernă, dar și oferă o perspectivă valoroasă asupra modului în care redactarea contractelor poate influența direct eficacitatea și aplicabilitatea lor în diferite jurisdicții. Lucrarea sa servește ca un ghid

important pentru juriștii care operează în domeniul dreptului internațional privat, subliniind importanța unei abordări atente și informate a stilisticii contractuale.

13. „*Réflexions sur la méthode contractuelle*”, scrisă de Profesor François Xavier Testu de la Universitatea de Tours, oferă o analiză profundă a principiilor și tehnicilor folosite în redactarea contractelor. Profesor Testu explorează arta contractării nu ca o manifestare a creativității stilistice, ci ca o disciplină riguroasă, axată pe funcționalitate și eficiență.

Lucrarea delimitează clar distincția între abordările artistice și cele artizanale în contractare, subliniind că un contract bine făcut trebuie să fie mai mult decât estetic plăcut – trebuie să fie eficient și funcțional în cadrul său legal și practic. Profesor Testu argumentează că scopul principal al redactării contractelor este de a crea un document care să respectă cerințele legale, cât și să facilitează o înțelegere clară și nedubioasă a obligațiilor și drepturilor fiecărei părți.

Analiza se concentrează pe importanța clauzelor și termenilor bine definiți, precum și pe necesitatea de a evita ambiguitățile care pot duce la interpretări greșite sau dispute juridice. De asemenea, Profesor Testu discută despre importanța contextului în redactarea contractelor, accentuând că înțelegerea precisă a situației și a cerințelor specifice ale fiecărei părți este esențială pentru formularea unui contract solid și durabil.

Prin această lucrare, Profesor Testu contribuie la literatura de specialitate prin clarificarea metodologiilor contractuale și sfaturile practice date pentru juriști și redactori de contracte, subliniind rolul lor crucial în asigurarea integrității și eficacității acordurilor comerciale și personale. Această analiză este deosebit de valoroasă pentru cei interesați de dinamica complexă a negocierilor contractuale și de impactul acestora în mediul juridic și comercial contemporan.

14. În lucrarea finală din colecția editată sub directa supraveghere a lui Nicolas Dissaux și Gaël Chantepie, Profesor Michel Vivant, profesor emerit la École de Droit de Sciences Po, abordează o temă provocatoare: „*Un drept de autor pentru contracte ?*” („*Un droit d'auteur pour les contrats?*”).

Acest studiu aprofundează posibilitatea recunoașterii dreptului de autor pentru contracte, o idee care poate părea neobișnuită la prima vedere, dar care este explorată cu o argumentație riguroasă și profundă de către Profesor Vivant.

Profesor Vivant explorează dacă creativitatea necesară în elaborarea contractelor poate justifica acordarea protecției dreptului de autor. El examinează diverse perspective, incluzând aspecte legate de originalitate și creativitate în redactarea contractelor și compară aceste caracteristici cu cele ale lucrărilor literare și artistice tradițional recunoscute. În ciuda analogiilor posibile între creativitatea aplicată în redactarea contractelor și aceea din artă sau literatură, concluzia lui Vivant este că, contractele nu ar trebui să fie subiectul drepturilor de autor, întrucât principalele lor scopuri și funcționalități se disting clar de cele ale lucrărilor de artă.

Lucrarea pune accent pe necesitatea de a înțelege contractele într-un cadru funcțional și practic, mai degrabă decât în unul artistic sau literar. Profesor Vivant

argumentează că esența unui contract este de a facilita operațiuni juridice și comerciale, nu de a exprima creativitate sau stil artistic, ceea ce îl diferențiază fundamental de obiectele de artă sau scrierile literare care sunt protejate prin drepturi de autor.

Această analiză detaliată contribuie semnificativ la discuțiile despre natura și scopul contractelor în contextul mai larg al drepturilor de proprietate intelectuală, oferind o perspectivă esențială pentru înțelegerea limitelor aplicabilității dreptului de autor în domeniul juridic. Aceasta reprezintă concluzia seriei de studii din „*La stylistique contractuelle*", consolidând fundamentul pentru o abordare pragmatică și conformă realităților legale actuale în ceea ce privește redactarea și funcționarea contractelor.

Concluzie

Lucrarea „*Stilistica contractuală*" reprezintă o contribuție semnificativă în literatura juridică, oferind o perspectivă exhaustivă și multidisciplinară asupra complexității redactării contractelor. Editată sub îndrumarea profesorilor Gaël Chantepie și Nicolas Dissaux, această colecție reunește diverse abordări ale stilisticii contractuale, punând în lumină intersecția dintre drept și literatură și modul în care aceasta influențează interpretarea legală a contractelor. Fiecare contribuție din cadrul lucrării aduce argumente și analize detaliate care subliniază importanța unui limbaj clar și precis în înțelegerea și aplicarea obligațiilor contractuale.

Prin explorarea aspectelor istorice, comparate și teoretice, autorii ilustrează nu doar diversitatea stilistică a contractelor, ci și impactul profund pe care stilul îl poate avea asupra eficacității juridice a acestora. Lucrarea nu doar că îmbogățește cunoașterea juridică, ci și deschide noi căi pentru o înțelegere mai profundă a contractelor într-o lume globalizată și în continuă schimbare.

Prin ultimul studiu, „*Un drept de autor pentru contracte?*", Profesor Michel Vivant încheie lucrarea, provocând cititorul să reconsidere rolul creativității în redactarea contractelor și potențialul de a aplica dreptul de autor în acest domeniu. Deși concluzia sa este una de prudență, argumentând că scopurile principale ale contractelor diferă semnificativ de cele ale operelor de artă, această discuție deschide un dialog important despre limitările și posibilitățile dreptului de autor în context contractual.

În concluzie, „*Stilistica contractuală*" este o lucrare esențială pentru orice specialist în drept sau practician care dorește să înțeleagă și să aplice principii de redactare clară și efectivă a contractelor, având la bază o fundație teoretică solidă și o înțelegere aprofundată a intersecției dintre limbaj și lege. Această lucrare nu numai că contribuie la discursul academic, dar este și un instrument practic indispensabil în formarea și practica juridică contemporană.